

ห้องขจร

294.3

ร435

ร.2

กาชัณษา
นุสสาวรีย์
เล่มสอง

สำนักพิมพ์
อเนก-วิจิตรศิลป์

๒
๒๙๔.๓
๗๔๓๕
๕.๒

THE LIBRARY
THE COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND

ภชินยา นุสสาวรีย์

เล่ม ๒

ข้าพระพุทธเจ้า คณะ “ตุลิตตมิต”

และ

ข้าราชการในพระราชสำนักอีกหลายนาย

พิมพ์ฉลองพระคุณ

แจกในงานบำเพ็ญพระราชกุศลสดมาหะ

๒๙ ก.ย. ๒๕๖๓

๕ ๑๙๕๙๒๖ ค.๑

สารบัญ

๑.	คำนำ		หน้า	๑
๒.	ไทยวันทก		พระศรี	๓
๓.	ขุณฺณการะดา	พระญาณวรารณ	ถวาย	๗
๔.	เมตตานิสังสกะดา	พระมหาแจ่ม	ถวาย	๑๖
๕.	ปกรณกเทศนา	พระรัตนมณี	ถวาย	๒๒
๖.	,,	พระมหาเทียบ	ถวาย	๒๗
๗.	,,	พระศากยะบุตรทิวังค์	ถวาย	๓๔
๘.	,,	พระมหาเสาร์	ถวาย	๓๘
๙.	บุพพทิสันมัสสนธรรมกะดา	พระญาณเวที	ถวาย	๔๔
๑๐.	ปกรณกเทศนา	พระมหาสำราญ	ถวาย	๕๐
๑๑.	มิตตะกะดา	พระปริยัติยัณทิต	ถวาย	๕๖
๑๒.	ปกรณกเทศนา	พระปัญญโกศล	ถวาย	๖๔
๑๓.	,,	พระพิมลธรรม	ถวาย	๖๘
๑๔.	,,	พระพรหมมณี	ถวาย	๗๕
๑๕.	ศรททพรทธรรมเทศนา	สมเด็จพระมหาสมณะ	ถวาย	๘๐
๑๖.	ศรททพรทธรรมบรรยาย		,,	๘๗

จีพัตรินทราบมราชินีนาถ
พระพันปีหลวง

คำนำ

เมื่อคราวทรงบำเพ็ญพระราชกุศลขุณยาสมาวารเนื่องในงานพระบรมศพแห่งสมเด็จพระศรีวิจิตรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี คณะศุภิสถสมิต, พร้อมด้วยข้าราชการในพระราชสำนักหลายนาย, ได้พร้อมใจกันจัดพิมพ์หนังสือ “ราชนิยานุสสาวรีย์” เล่ม ๑, ซึ่งได้น้อมเกล้าฯ ถวายเพื่อพระราชทานแจกในงานพระราชกุศลครั้งนั้น. ต่อมาได้ทราบข่าวว่า หนังสือนี้ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ที่ได้รับพระราชทานไปแล้ว พากันพอใจเป็นอันมาก, และถือกันว่าเหมือนเป็นคลังแห่งธรรมสมบัติอัน ๑ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ธรรมกถึกและผู้สนใจในทางธรรมศึกษาเป็นอันมาก.

ผู้ที่เป็นต้นคิดได้ทราบเช่นนี้ ก็รู้สึกยินดีหาที่เปรียบมิได้. จึงพร้อมใจกันให้จักรวรวรรณบรรดาพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์และเปรียญได้ถวายในงานพระราชกุศลสัตตมวารต่อ ๆ มาจนถึงงานพระราชกุศล ๓๐๐ วันเป็นที่สุด, พิมพ์ขึ้นเป็นหนังสือ “ราชนิยานุสสาวรีย์ เล่ม ๒”, น้อมเกล้าฯ ถวายเพื่อพระราชทานแจกในงานพระราชกุศล ๓๐๐ วันอีกครั้ง ๑.

คณะศุภิสถสมิตรู้สึกอยู่ว่า ในหนังสือ “ราชนิยานุสสาวรีย์” เล่ม ๑ ยังมีที่พิมพ์บกพร่องอยู่บ้างบางแห่ง, เพราะเหตุที่ผู้ตรวจไม่สู้สนิทในทางตรวจหนังสือเทศนา และบรรณาธิการใหญ่ก็ไม่มีใครจะได้มีเวลาตรวจเองได้ตลอด, ครั้นจึงได้ขอแรงให้มหาเถรวิเศษ ทวี ธรรมธัช (เปรียญ) เป็นผู้ช่วยตรวจ, และบรรณาธิการใหญ่ขอขอบใจนายทวี ธรรมธัช ในทันที.

คณะศุภิสถสมิต, อีกทั้งบรรดาผู้ที่ได้มีส่วนช่วยเหลือในการพิมพ์หนังสือนี้,

มีจิตเต็มไปด้วยความมกัญญะรุดถึงพระคุณูปการของสมเด็จพระแม่อยู่หัวเจ้า ผู้
เสด็จสวรรคตไปแล้ว, รู้สึกยินดีที่ได้รับพระราชทานโอกาสเพื่อสำแดงกตเวทิต์ โดย
ช่วยกันสร้างหนังสืออันเป็นธรรมสมบัติขึ้นไว้เพื่อประโยชน์แก่ธรรมดึกและผู้ใฝ่ใจ
ในทางธรรมศึกษา, รู้สึกว่าได้มีโอกาสทำประโยชน์ส่วน ๓ แก่พระพุทธศาสนาอัน
เป็นสิ่งเคารพนับถือของนิกรชนชาวสยามมาหลายชั่วคน, เชื่อมั่นในใจว่า แม้มีญาณ
วิถิต่างใดที่อาจทรงทราบได้ถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถแล้ว, พระองค์
คงจะทรงพระโสมนัสยินดีและทรงอนุโมทนาในกุศลวิริยานุเป็นแน่แท้, เพราะพระแม่
อยู่หัวเจ้าได้ทรงแสดงพระองค์ปรากฏมาโดยชัดเจนว่า พระองค์ทรงเป็นอุบาสิกาเลื่อม
ใสในพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้.

ในที่สุคนธ์ ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายนมัสการพระพุทธเจ้า, พระธรรมเจ้า, พระสงฆ์
เจ้า, ผู้เป็นพระรัตนไตรย ด้วยวาจาใจอันเลื่อมใสศรัทธามั่น, พร้อมกันอุทิศส่วนกุศล
ที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้บำเพ็ญมาแล้วนี้ แก่สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ
พระแม่อยู่หัวเจ้าของชาวไทย; แม้พระองค์จะเสด็จสถิตอยู่สุราลัยทิพย์พิมานสวรรค์ชั้น
ใด ๆ ก็ดี, ขอจงทรงทราบด้วยญาณวิถิต์ และทรงรับธรรมผลที่ข้าพระพุทธเจ้าอุทิศ
ถวาย, แล้วและทรงอนุโมทนาในส่วนกุศลบุญราศีนี้ด้วย เทอญ.

บรรณาธิการใหญ่

คณะกุศลสมบัติ

ไถยรัตนทศ

(วัถสัณตะติลกณันท์)

๑๕ น้อยใจไฉนหนะตุละมาศ	วิธกาพินาศคตอม
จึงสองศิริวราภระยอม	จีระโกสุมโรสยาม
๑ ไทบาทพระบาทพระปรมินทร์	พระยุพินทรวิไลย์งาม
ศรีพัชรินทรพระรามา	ชนิตราลีลาสุวรรณค์
๑ ไทโยโคกพิโยคพระปิยะราช	ฤจะชาคณังวัน
ยังหวังประทุมมณะคัลย์	ณพระเกศกษัตริ
๑ เสมอองค์พระทรงสิริประภาคย์	คุณะฝากพระพันปี
บุชิตสทิสพระขะศรี	อวตารสมานใจ
๑ ปางวิมลสิลยัคคะบาท	ปิยะราชนิราศชัย
หมดเหลือวระเหินขจรณันย์	ขณะนุก้านงถึง
๑ ยิ่งเพิ่มและเริ่มวระสะเทิม	ฤจะเคลิระทมวัง
ฤทธิรักชนกันสรวะทวัง	ลีประจាកก็มากหมอง
๑ หายากมิอยากพระระจาก	ลีพระจากก็อยากปอง
วังคุณพระอุณคิระประคอง	คติคังพระยังเนา
๑ คินแรมแอร่มคิระหา	ก็เพราะดาวพระพราวเพรา
คินฝนก็หม่นกมลระเา	กละสันพระปั้นนาง

- ๑ เห็นแต่กระแสรสขีระแพร่
รุ่งฟ้าอรุณระคาง
- ๑ เส่มีนองค์พระมงกุฎะกวิน
เฉิกเฉลยวระเกยวนิกระฉาย
- ๑ เถิงหวังก็ยังมีนสะยุท
เสี่ยกายพระราชินีครไล

ณแฉวนทางค์สร้าง
ก็เขยิขยายคล้าย
ทระชั้นเฉลิมชาย
คุณะปกกิลกสมัย
ฤะสุทสะเทือนใจ
คิ้วโลกก็โคกหา ฯ

(พุทธฌงค์ปายาตรฉันท์)

๑๒ ฌิแปนหญิงพระยอกหญิง
ฌิแปนราชธิดาทา

เพราะหญิงมิ่งสุคนมา
ธิดาไท้สีไครฉันท์

๑ ถกองคักกิไครเฉียก
เฉลิมชาติเฉลิมพรรณ

ถกองเกียรทิไครพัน
ภิชาตราชนะนารี

๑ ภิเคกสมอทมภัก
ประดมราชินีศรี

ทิเอกษิระเทวี

เสน่หาสวาเมนทร์

๑ พระร่วมชีพระร่วมฉัตร
สำเร็จวาชะการเวน

พระร่วมรัชชะบัถ์เอนทร์
สนององค์ทำรงถวัลย์

๑ พระองค์แรกชำแรกเขต
สมาธิปกพระคกสร

พระต่างเนตรพระต่างกรรณ
พะโสถถัสมนิยมคุณ

๑ คือร่วมเพ็ชรเผด็จหมาง
ฉนกิจตสนิหุน

คณนางพำนกษณ
นิทศันยวิยจรู

๑ ถนนมราชสุโรธ

พิศิษฐ์พิทยาปรง

๑ พระขัณฐาปฤชาชัค

พระมรรยาทสอาตงาม

๑ พระเมตตาพระการุญ

พระญาศรีราชประยูรหงส์

๑ และสาธารณประโยชน์ราษฎร์

พยาบาลและศึกษา

๑ พระแม่เจ้าณเกล้าสยาม

อโห! ปางพระนางสวรรค์

๑ สตรีอันงามสำราญถึง

ละอองปองสำนงโค

๑ ฝอยบุญและช่วยทาน

มีสมคุณพระคุณเงิน

๑ กระนั้นผองพระศกไทย

และชีวิตประสิทธิ์ถวาย

๑ มกุฎเกล้าพระเจ้าชาติ

แสงช่องพระปองไหน

ละองค์ยศเยี่ยมกรง

ประเสริฐสืบพระวงศ์ราม

พระช่างตรัสพระช่างถาม

ละงามโฉมพระโฉมยง

ประทานทุนทำนุพงศ์

อมาตย์ราชเสนา

ผดุงชาติพระศาสนา

สุภาไทยพระไฝ่น

เฉลิมนามพระสมครัน

กระดองคกำสรวกโดน

บรมขันธ์ราชย์

ล้ำแดงกัตะเวทิน

สการบรมศัพทวิไล

คณาเนกทิเรกหลาย

เถอะพร้อมใจอุทิศกาย

มโหฬสพระยศไกร

อัมพรราชย์บำรุงไรย์

สนองนั้นมีฉันทน์

๑ ผัสมเด็จพระมารดร
ประจักษ์จักประคอง

๑ พระนางทรงเพรียงทรงแผ่
ก็หวั่นขบถจะเป็นขบถ

๑ ปีไยรสพระเยี่ยงชีพ
ผิสุกชาติประวาสหม

๑ ถวายทักษิณาคัน
ถวายสวามิภักดิ์ยัง

นุสรณ์ญาณวิถีม

ประจักษ์จักประคอง

ตระหนักรู้การณ

บำเรอราชคณียเกษม

เสน่ห่หทัยนฤแห่งเปรม

หุโรคมลาลาหวัง

พระชบชนฤเฉกคัง

พระราเมศบีเยศยัน ๗

พระศรี

ปญญากะถา

พระญาณวราภรณ์ ถวาย ณ วันที่ ๑๔ ธันวาคม, พ.ศ. ๒๕๖๒

“อตฺถิ โข เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมา สมฺพุทฺเธน
ติสฺสโส ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา: จินฺตามยา ปญฺญา, สุตมยา ปญฺญา, ภาวนา
มยา ปญฺญาติ” ฯ

บัดนี้จึงรับพระราชทานถวายวิสัชนาใน “ปญญากะถา” ของพระเดชพระคุณ
ประทีปพระปญญาบารมี, โดยสมควรแก่พระราชกุศลทักษิณานุปทานกิจ. ด้วย
สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระปรารภถึงการเสด็จสวรรคต แห่งสมเด็จพระ
ศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีอันล่งมา, จึงได้ทรงบำเพ็ญพระราช
กุศลทักษิณานุปทานมีประการต่าง ๆ แล้ว, ทรงอุทิศส่วนพระราชกุศลนั้น ๆ ถวาย,
เพื่อเป็นพระเกียรติและประโยชน์สุข แก่สมเด็จพระบรมราชชนนีนั้น ตามสมควรแก่
ศกิกพนัน ๆ เสมอมาโดยลำดับ. นับเป็นสัจตะมะวารที่ครบ ๘ ฌยันนี้, และยังจักทรง
บำเพ็ญอีกต่อไป เพื่อให้สมพระราชหฤทัยที่ทรงอาลัยและคารวะ ด้วยพระกตัญญูตา
กตเวทีคาคุณอันไพบูลย์ในพระราชหฤทัยมิได้เสื่อมถอย. อันสมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีนั้น, นอกจากทรงพระคุณคือความเป็นพระเทพมารดา
แล้ว ยังทรงพระคุณธรรมอีกเป็นอันมาก, ยากที่จะพรรณนาให้สิ้นสุด. เพราะอาศัย
คุณสมบัติ คือ “บุพเพกตปุญญตา” จึงได้ทรงอุบัติในบรมชาติขัตติยราชสกุลอันสูงศักดิ์,

ประกอบด้วยพระรูปศิริลักษณ์โลกสมบัติและพระขัณฐะ คือ พระปรีชาญาณแล้ว, ยังได้ทรงอบรมในพระคุณธรรม มีพระราชวิริยาอันประณีตเป็นต้น; สมแก่ความเป็นชาติยวตนาอันนาค, เป็นสัมมาปฏิบัติคือศีลสมาธิภาวนา เป็นอัครศีลสมบัติ. และได้ทรงบำเพ็ญพระคุณูปการแก่พระราชโอรส และแก่ผู้ฟังพระบารมีตลอดถึงพสกนิกรเป็นอันมาก, ยากที่จะพรรณนาพระคุณนั้น ๆ ให้ตลอดได้ประจักษ์แจ้งแก่ใจของผู้ทราบความด้วยก็แล้ว. จักรับพระราชทานพรพรรณาเพียงเอกเทศอันเนื่องด้วยพระมหามหาราชทั้ง ๔, คือ มีพระเมตตา, พระกรุณา, พระมฤตยา, พระอุเบกขา, ในสมเด็จพระราชโอรสเป็นต้น; ตลอดถึงประชาชนพสกนิกร ฯ

“พระเมตตา” ทรงปรารถนาให้เป็นสุข. ได้ทรงบริหารสมเด็จพระราชโอรส มีสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าเป็นต้น, ด้วยคุณวิริยาอันอย่างถึงที่สุดสามารถ ตามชาติยวตนาประเพณี, ทั้งพระราชหฤทัยคอยสอดส่องแสวงหาอุบายที่จะให้สมเด็จพระราชโอรสได้ทรงประสบสุขทุกเมื่อ. เมื่อได้ทรงทราบว่ากิจการอันใดจักเป็นไปเพื่อประโยชน์และสุข แก่สมเด็จพระราชโอรสโดยถูกต้อง, แม้จะต้องพร่าประโยชน์สุขส่วนพระองค์ลง ก็ทรงประกอบอุปถัมภ์กิจนั้นให้เป็นไปมิได้ทรงทอดเลย, ทรงมุ่งความสุขสำราญแก่สมเด็จพระราชโอรสเป็นเบื้องหน้า ฯ

“พระกรุณา” ทรงปรารถนาให้พ้นทุกข์. ทั้งพระราชหฤทัยคอยสอดส่องถึงเหตุการณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมเสีย อันจะมีขึ้นแก่สมเด็จพระราชโอรสอยู่เสมอ. เมื่อได้ทรงทราบว่ามิเป็นเช่นและทรงเห็นว่าควรแก้ไขอย่างใดหรือเพิ่มการทบทวนพร้อมด้วยประการใด, ก็ทรงรีบชวนช่วยจัดการแก้ไขอย่างนั้น; เช่นได้ทรง

มาเบียดเบียนพระวรกาย ให้ไม่ทรงพระสำราญถึงทุกพลภาพ, ตั้งแต่ปลาย
รัชกาลที่ ๕ ถึงก่อนมาถึงรัชกาลปัจจุบัน. ถึงบางคราวไม่ทรงสามารถเสด็จพระราช
ดำเนินลำพังพระองค์ได้, และบางคราวต้องเสด็จอยู่ด้วยพระอิริยาบถบรรทมและ
ประทับข้างตลอดกาลนาน, ก็มีได้ทรงทอดพระอุระปล่อยวางพระคุณูปการ ใน
สมเด็จพระราชโอรสทั้งหลายและผู้อื่นจนอวสาน, สมแก่ฐานะแห่งพระมารดาของ
ประเทศ ฯ

ในทางพระศาสนาได้มีพระราชศรัทธาอุปสาทะในพระพุทธศาสนา, ทรงอุปถัมภ์
ด้วยปัจจัย ๔ โดยจำเพาะบ้าง, สาธารณทั่วไปบ้าง, เช่นนิยบ้าง, ตามคราวบ้าง, เพื่อ
ให้พระพุทธศาสนาเจริญและถาวรกันไปตลอดกาลนาน, และทรงดำเนินพระราชริยา
ในสัมมาปฏิบัติ, เป็นพุทธศาสนิกามัธมเลื่อมใสยิ่งในพระพุทธศาสนาตลอดมา ฯ

แม้มีพระวรกายมีพระกำลังอ่อน เพราะพระโรคมาเบียดเบียน, ก็มีพระสติ
มีได้ทรงประมาท, มีพระปรีชาสามารถทรงบำเพ็ญพระคุณธรรมเสมอมา. ชื่อว่า
ได้ทรงถือเอาประโยชน์แห่งพระวรกาย ต้องตามนัยแห่งสาราถนปริยายสูตรที่พระ
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า “สาราถายินี่ วราถายินี่ กายสุล” ผู้ถือเอาสาระ ผู้
ถือเอาส่วนประเสริฐของกายคืออัตตะภาพ จนสคสมัย ฯ. ในอวสานได้เสด็จสวรรคต
ละโลกนี้ไป, แต่ในพระชนมายุที่ยังตั้งอยู่ในท่ามกลาง ด้วยพระอาการอันสงบมิได้
กระวนกระวาย, เพราะพระโรคที่แพทยทั้งหลายไม่สามารถจะเยียวยาได้ ยิ่งความ
อาลัยให้ตกอยู่แก่ผู้จงรักภักดีทั่วถึงกัน, เป็นไปตามธรรมชาติของสังขารสิ่งที่ยังปัจจัยปรอง
แตงกัน, เมื่อมีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น ก็มีความแปรไป在中間, และมี

ความแตกสลายในที่สุด. ไม่มีใครแม้จะรักภักดีสักปานใดจะช้องกันแก้ไขต่อต้าน
ให้เป็นไปดีในธรรมคาไร. ต้องตามนัยคาถาประพันธ์ในปรินิพพานสูตรว่า:

“ทหรายี จ เยวทุตฺตา เปพาลา เบญฺญติทา อทุตฺตา เจว ทลิตฺทา
สพฺเพ มจฺจุปรายนา” ๑. คนทั้งหลายทั้งหนุ่มทั้งแก่ทั้งโง่ทั้งฉลาดทั้งมั่งมีทั้งขัดสน,
ล้วนมีมฤตยูเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ๑. และในธรรมบทพุทธะนิกายก็มีพุทธภาษิต
คาถาว่า:

“น สนฺติ ปุตุตา ตาณาย น ปีตา นปี พนฺธวา อนุตฺเทนายี
ปนฺนสฺส นตฺถิ ญาคีสุ ตาณตา” ๑

เมื่อชนอันความตายครอบงำแล้ว ไม่มีบุตร ไม่มีบิดา ไม่มีเผ่าพันธุ์ เพื่อ
ช้องกันต่อต้าน, ความช้องกันต่อต้านย่อมไม่มีในญาติ ๑

เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้พระบรมศาสดา จึงได้ตรัสเตือนภิกษุทั้งหลาย
ในเวลาก่อนแต่ปรินิพพาน, เพื่อให้รู้เท่าธรรมดาของสังขาร มิให้ประมาทว่า,
“หนุตทานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิโว วยธฺมา สังขารา อပ္ปมาเทน สมฺปาเทถ”
ภิกษุทั้งหลาย เราเตือนท่านทั้งหลาย, สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา,
ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด ดังนี้ ๑

สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีเจ้าทรงทราบธรรมคาถาของสังขาร, แม้ต้อง
ทรงประสพขี้อริยโศกเป็นอย่างยิ่ง ก็ทรงบันเทาโศกาถูกละไ้, และเพราะอาศัย
พระกตัญญูกตเวทีทาคุณไพบูลย์ในพระราชาหฤทัย. จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณ
นุชฺชาน, ทรงอุทิศส่วนพระราชกุศลนั้น ๆ ถวายแด่สมเด็จพระบรมราชาชนนี, เป็น

เป็นปฏิการผลของพระคุณ. ตามนัยแห่งติโรกฐสูตรว่า, “เมื่อบุคคลละลึกถึงอุปการคุณที่ท่านได้ทำแล้วในกาลก่อน, ก็พึงให้ทักษิณานุเคราะห์เครื่องเจริญสุขสมบัติ เพื่อผู้ละโลกนี้ไป” ฯ ดังนี้เสมอมา. ด้วยพระปัญญา คือพระปรีชาญาณ จึงได้ทรงปฏิบัติทำให้เป็นไปในกิจที่ควร, เพราะปัญญาธรรมชาติอันรู้แจ้งประจักษ์ชัด, เป็นเครื่องส่องอรรถอันสุขุมคมวิภาษ ให้เห็นตามเป็นจริงอย่างไรได้. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้บรรลุอาสวขันธ์ถึงความบริสุทธิ์ ก็เพราะได้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ, คือพระปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้เองโดยชอบ ไม่มีปัญญาอื่นยิ่งกว่า. และตรัสสรรเสริญปัญญาไว้เป็นเอกประการ, เช่นว่า “แสงสว่างจะเสมอด้วยปัญญาไม่มี, บุคคลย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา, เป็นต้น ฯ. และทรงแสดงว่าปัญญานั้นจะเกิดขึ้นก็เพราะประกอบ, จะเสื่อมไปก็เพราะไม่ประกอบ, เพราะฉะนั้นพระสาวกผู้เจริญเมื่อแสงปัญญาพร้อมทั้งเหตุให้เกิดจำเพาะพระพักตร์พระศาสดา. ด้วยอ้างพุทธภาษิต จึงได้กล่าวไว้ใน “สังคีตสูตร ที่มณิกาย ปาฏิภวรรค” ว่า:

“อตฺถิ โข เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมา สมฺพุทฺเธน ติสฺโส ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา: จินฺตามยา ปญฺญา, สุตมยา ปญฺญา, ภาวนามยา ปญฺญา” ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ผู้เห็น ผู้อรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ, ได้ตรัสปัญญาไว้ ๓ ประการ, คือ “จินตามยปัญญา” ปัญญาสำเร็จด้วยความคิด, “สุตมยปัญญา” ปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง, “ภาวนามยปัญญา” ปัญญาสำเร็จด้วยภาวนา, เป็น ๓ ประการ ฯ

ใน “จินตามยัญญา” ข้อต้นนั้น, ความคิดอ่านชื่อว่า “จินตา” ตามธรรมดา ย่อมมีอยู่ด้วยกัน, แต่บางคนคิดดี, บางคนคิดชั่ว, บางคนคิดกว้างขวาง, บางคนคิดแคบ, บางคนคิดผิด, บางคนคิดถูก. ผู้มีพินเป็นคนฉลาด ย่อมมีทั้งแคบและมักคิดผิดพลาด, ผู้มีพินเป็นคนฉลาด ย่อมมีทั้งกว้างขวางและมักคิดถูกคิดตรง. ความคิดนั้นแม้ในขั้นต้น ๆ จะเป็นไปได้ไม่สะดวกเพราะมักติดขัด, แต่ถึงดังนั้นเมื่อบุคคลได้ใช้อยู่เสมอ ๆ ก็จะมี ความชำชองขึ้นโดยลำดับ, ภายหลังถึงจะคิดกิจการใดก็กว้างขวางออกไปได้คล่องสะดวกขึ้นและไม่ค่อยผิดพลาด, ทำให้เป็นคนฉลาดกว่าพินเพเดิมได้. เพราะย่อมเป็นขั้วกันแก่กันและกัน, ยัญญาที่เกิดแต่ความคิดนั้น ชื่อ “จินตามยัญญา”.

ใน “สุตมยัญญา” ข้อ ๒ นั้น, การสดับฟัง การเล่าเรียนศึกษา การอ่าน, รวมเรียกว่า “สุตะ” เพราะเป็นการถ่ายความรู้มาจากท่านผู้อื่นเช่นเดียวกัน. ตามธรรมย่อมมีอยู่ด้วยกัน แต่บางคนได้ฟังเรื่องที่ไม่ค่อยประโยชน์หรือประโยชน์น้อย, บางคนได้ฟังเรื่องที่มีประโยชน์มาก, เพราะความสามัคคีและความเข้าใจต่างกัน. เพราะฉะนั้น ผู้ใดสามัคคีจึงมักเป็นคนดี, ผู้ใดสามัคคีชั่วจึงมักเป็นคนชั่ว. ด้วยเหตุนี้ท่านผู้เป็นใหญ่เป็นประธานของประชุมชน จึงจัดการศึกษาเล่าเรียนให้มีขึ้น ด้วยกรรมา, เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ฟังได้รู้เรื่องราวที่ดีมีประโยชน์. แต่ถึงดังนั้นตามพินหรือภูมิเดิมของคนก็ต่าง ๆ กัน, คนมีพินเป็นคนฉลาด ย่อมเข้าใจและทำได้ยาก, คนมีพินเป็นคนฉลาดย่อมเข้าใจและทำได้ง่ายกว่า, และยังต่างกันอีกด้วยความไม่ตั้งใจ และตั้งใจ, คนผู้ไม่ตั้งใจย่อมไม่ได้ความรู้ความเห็นจากการฟัง, แต่ผู้ตั้งใจย่อม

ได้. เพราะฉะนั้น จึงมีพุทธภาษิตว่า, “สุสุสุสํ ลกเต ปญฺญํ” คนพึงช่วยกันข่มใจ
ข่มใจในทางพระศาสนา. พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงสรรเสริญความเป็นพหูสูตร
ไว้หลายสถาน, เช่นใน “นาถกรณธรรมสูตร” ว่า, “ยมยํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ พหุสฺสโต
โหติ สทฺธโร สทฺธุนิโย” ภิกษุทั้งหลาย, ภิกษุเป็นพหูสูตร ทรงสูตรไว้สั่ง
สมสูตร, คือพึงทำธรรมทั้งหลายที่มีอยู่ในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด, กล่าว
พรหมจรรย์พร้อมด้วยอรรถ พร้อมด้วยพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงไว้มาก,
คล่องปาก เพ่งด้วยใจ ขบด้วยความเห็น. แม้ธรรมนี้เป็นธรรมที่พึงประการ ๓ เป็น
ต้น, ขัณฺฑาอันเกิดแต่การฟังนั้น ชื่อ “สตะมยขัณฺฑา”.

ใน “ภาวนามยขัณฺฑา” ข้อ ๓ นั้น, ความอบรม ความทำให้มีให้เป็นขึ้น,
ได้แก่ความทบทวนสวดสวดประกอบเหตุสวดผลให้แน่วแก่ใจในทางโลกและทางธรรม,
จนถึงทำให้สัจจะตั้งมั่นในอารมณ์เดียว และพิจารณาสภาวะธรรมให้เห็นตามเป็นจริง
อย่างไร, กำจัดความสงสัยเสียได้. ชื่อภาวนานี้ เป็นการยากกว่าการคิดและ
การฟัง, เพราะต้องทำให้ปรากฏขึ้น, ถึงขั้นนั้นย่อมให้ผลคือความรู้ถูกต้องแก่
แน่นอนยิ่งกว่าการคิดและการฟัง. ขัณฺฑาที่เกิดขึ้นแต่ภาวนานี้ ชื่อ “ภาวนามย
ขัณฺฑา”

ขัณฺฑาทั้ง ๓ ประการนี้, มีในท่านผู้ใดก็ได้ให้ท่านผู้นั้นถึงความเป็นคนฉลาด
ในเหตุ ๓ ประการ, คือ “อายโกสลํ” ความเป็นผู้ฉลาดในทางเจริญ ๑,
“อุปายโกสลํ” ความเป็นผู้ฉลาดในทางเสื่อม ๑, “อูปายโกสลํ” ความเป็นผู้
ฉลาดในการหลีกจากความเสื่อม ดำเนินไปในทางเจริญ ๑. ท่านจึงเป็นผู้ควรแก่

ไวยากรว่า “กสโล” ผู้ฉลาด, “ปญญา” มีปัญญา, “ปญฺหิโต” บัณฑิต, ผู้ดำเนิน
ในประโยชน์ที่ช่วยปัญญา, ช่วยประการนั้น ๆ

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, ทรงประกอบ
ด้วยพระคุณธรรม คือ พรหมวิหารทั้ง ๔ เป็นต้น, เพิ่มพูนพระบารมีธรรมตลอด
พระชนมายุขัย, จึงเป็นที่รักภักดีและอาลัยของชนเป็นอันมาก, ก็ด้วยพระปัญญา
บารมี. สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงกอบด้วยพระกตัญญูทเวทิตาคุณ,
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน, ทรงอุทิศส่วนพระราชกุศลถวายเป็นธรรม
บรรณาการ, ทรงบันเทาโศกาทูรเสียไ้, ก็ด้วยพระปัญญา คือพระบริชาญาณ,
เพราะพระปัญญามีคุณเป็นเอกประการ. พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดา, จึงทรง
แสดงปัญญาไว้ในหมวดธรรมเป็นอันมาก. รับพระราชทานถวายวิสัชนาใน “ปัญญา
กะถา” สมควรแก่เวลาบัดนี้แต่เพียงนี้, ขอถวายพระพร ฯ

เมตตานิสั่งสกะถา

พระมหาแจ่ม ถวาย ณ วันที่ ๑๕ ธันวาคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“สกุทวา สกุทโต โหติ ครุ โหติ สการโว

วณณเกตุติโกโต โหติ โย มิตฺตานํ น ทฺพทตฺติ” ๑

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนา ใน “เมตตานิสั่งสกะถา” คลอง
พระเดชพระคุณพระคัมภีร์พระปัญญาบารมี อนุโมทนาพระราชกุศลบุญพิธีทักษิณานุ
ปทานกิจ, ซึ่งสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์เจ้าทรงบำเพ็ญ เนื่องด้วยอภิลักขิต
กาลบรรพชาวันคล้ายวันประสูติของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช
ราชินีนาถ พระบรมราชชนนี สถิตยสวรรคตล่วงไป, เป็นสมัยควรแก่พระราชทักษิณ
านุปทานกิจตามพระราชนิยม ที่ได้ทรงบำเพ็ญเป็นอนุกรมลำดับมาทุกสัปดาห์, โดย
พระราชประสงค์จะทรงบรรพชาทักษิณ. ส่วนพระราชกุศลธรรมามิกบุญพลี ถวาย
คลองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระบรมราชินีนาถเจ้า โดยทางพระกตัญญูทศเวทิตา
ธรรมสัมมาปฏิบัติ, ซึ่งมีประจำอยู่ในพระราชหฤทัย, ด้วยมาทรงพระอนุสรคำนึง
ถึงพระเดชพระคุณของสมเด็จพระบรมราชินีนาถเจ้า ที่ได้ทรงมีแต่พระองค์และ
ปกแผ่ไปในพสกนิกรทั่วราชอาณาจักร, ถ้าจักเทียบหน้าหน้าพระคุณโดยอนุสนธิ์เป็น
อโนปมัย.

ทวยสมเด็จพะบรมราชินีนาถเจ้า, ครั้งเสด็จเนาในมหายสุริยพิสัยที่สมมติวงศ์
 ดำรงพระชนม์อยู่นั้น, ไก่ทรงพระมหาศากยาคมอันบำเพ็ญพระราชกรณียกิจงานกิจ, ให้
 เป็นที่ทานุหิตประโยชน์แก่ชาติและพระศาสนา กับทั้งพระประยูรญาติบรมราชวงศา
 นวงศ์ ตลอดจนข้าทูลลอองธุลีพระบาท, ท้าวทวยนิกรประชาราษฎร์ทุกหมู่เหล่าทั้ง
 คฤหัสถ์บรรพชิต, สำเร็จด้วยกำลังพระเมตตาจิตที่ทรงแผ่ไปเป็นนิมิตมัยอาจินปฏิบัติ.
 ทรงกอบด้วยกัลยาณวัตรพระราชจรรยาทั้งพระศกญาณปริชาสุนทรธัญยาคัยยอกเขยเม
 ยิงชัคคียนารี, เป็นอรรคย์ โยคมบรมราชินีที่เคารพนับถือสักการบูชา, ของสมเด็จ
 บรมพิตรพระราชสมภารเจ้า กับทั้งพระบรมราชวงศานวงศ์และเหล่านิกรอนงค์เนก
 ประชาชนทั่วสยามรัฐมณฑลตลอดถึงต่างประเทศ, ทรงพระเกียรติยศเกียรติคุณ
 อภุลยพิเศษสักที่ระจำพัน. ก็ปรากฏตามประกาศพระราชจรรยานั้น ๆ โดยเอนกนัย,
 ล้วนเป็นพระคุณประวัติดังใจของปวงประชาศาสนิกบริษั. ข้อที่ทรงสมบรูณ์ไป
 ด้วยพระกัลยาณสมบัติปลั่งสาคิดคุณมณูผล, อันบัตถกิตชาติสาธุชนทุกถ้วนหน้า
 จะเว้นถวายปลั่งสกะดาเลียมมิได้เช่นนั้น, ก็ด้วยอำนาจผลแห่งพระเมตตาบารมีธรรม
 จริยานุวัตร ที่ไ้ทรงเสวนาเป็นอาจินปฏิบัติประจำพระราชหฤทัย. ควรสาธกเป็น
 นิตศันนัยแห่งเมตตานิสังสคาตาธรรมภาษิต ซึ่งมีมาในเคมีชาฎก, ตามที่ไ้รับ
 พระราชทานยกขึ้นถวายวิสัชนาเป็นนิเชยทว่า:

“สกุตวา สกุโต โหติ กรุ โหติ สการโว

วณฺณเกตุติโกโต โหติ โย มิตฺตานํ น ทฺพฺภติ” ๑

ความว่า “ผู้ไม่ประทุษร้ายหมู่มิตร คือ แสดงเมตตาจิตเป็นเบื้องต้น,

ยอมเป็นผู้สักการเขาแล้วอันเขาสักการตอบ, มีความเคารพเขาอันเขาเคารพตอบ, มีเกียรติคุณความสรรเสริญอันระบือไป” ฯ ทั้งนี้. การไม่ประทุษร้ายมิตร, ประสงค์ไม่มีมโนปโทยจิตต่อเพื่อนมนุษย์โดยที่สกลสัตว์ไถ่บรรณ, มีเหตุที่ยินชึ้นบานเป็นไปกับด้วยเมตตา. เมตตาได้แก่ไมตรีจิตคือความรักอันสนิทสนมกลมเกลียวไม่เกาะเกี่ยวด้วยราคาคำดูณา. อุทาหรณ์ของเมตตาประคumarภาปิการักใคร่บุตรหรือพระมหากษัตริย์ทรงแผ่พระเมตตาปกครองประชาราษฎร์ให้ร่มเย็นฉนั้น. เมตตาเป็นคุณธรรมอันสำคัญแม้ในทางโลกียพิสัย. มนุษย์ทั้งหลายในโลกย่อมรวรรวมกันอยู่เป็นหมวดหมู่มากมายจะอยู่โดยลำพังตนคนเดียวไม่ได้, ด้วยจำเป็นจะต้องอาศัยเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแทนหูแทนตาแทนใจ ช่วยทำกิจอันเหลือวิสัยที่เอกชนจะทำได้, หรือเมื่อมีทุกข์ภัยเกิดขึ้นก็ต้องช่วยกันรับรองป้องกันจนสุดสามารถ. เมื่อมนุษย์ชาติต่างมีหน้าที่ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันอยู่เช่นนี้, ถ้าต่างหากคุณสมบัติคือความเมตตาปราณีต่อกันเสียแล้ว ความเสียหายจะเกิดขึ้นเพียงใดนั้นก็ไม่ต้องพรรณนา. เหตุฉนั้น เมตตา, จึงนับว่าเป็นคุณธรรมอันสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งอุปถัมภ์โลกให้เจริญอยู่, ต้องด้วยหลักกระทำในพุทธศาสนานิกซึ่งสมเด็จพระมหาสมณะผู้เป็นใหญ่ในสงฆมณฑลทรงนิพนธ์ไว้ว่า, “โลโกปถัมภिता เมตตา” ความว่า “เมตตาย่อมค้ำจุนโลก” ฯ ทั้งนี้. ในพระพุทธศาสนา, สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนพุทธบริษัทในทางปฏิบัติเพื่อบรรลุโลกุตระธรรม, ก็ทรงแนะนำให้อบรมเมตตาจิตเป็นปฏิบัติเบื้องต้น. ต้องด้วยพระพุทธานิพนธ์ที่ตรัสไว้ในพระธรรมบทว่า:

“เมตตาวิหารี โย ภิกขุ ปสนโน พุทธศาสน
อริคฺฉเน ปทํ สนตํ สงฺขารปสมํ สุขํ” ๑

ความว่า “ภิกษุผู้มีเมตตาเป็นอารมณ์ เลื่อมใสแล้วในพระพุทธศาสนา, ย่อมได้บรรลุพระอนุตตรธรรมอันเข้าไประงับสังขาร, นำมาซึ่งความสำราญ” ๑ ทั้งนี้ เมตตาคือการแผ่ไมตรีจิตเป็นคุณธรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถทำผู้ปฏิบัติให้บรรลุอิริยาบถผล, พิเศษกว่าที่จะเคยกเข้าด้วยเวทมนตร์พิทยาคมคาถาอย่างโลกียนิยม. เมตตาทำบุคคลให้เป็นพรหม, คือผู้ใหญ่ยิ่งด้วยคุณสมบัติอันเข้าในเอกเทศแห่งบารมี ๓๐ ทศันของพระโพธิสัตว์ผู้สืบสร้างทางโพธิญาณ. เพราะฉะนั้นผู้ต้องการความเกษมสำราญไม่ประสงค์จะประสบทุกข์และเวรภัย จึงควรตั้งใจแสดงเมตตาจิตเป็นนิรันดร์. วิธีแสดงเมตตาต่อกันวิภาคออกเป็นสามตามไตรทวาร, คือ แสดงด้วยกาย, ใต้แก่เข้าไปทั้งกายกรรมทำความอุปถัมภ์เพื่อนมนุษย์ด้วยจิตอันบริสุทธิ์มีเมตตาเป็นอารมณ์ใช้กำลังกายช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจที่ปราศจากโทษ, รั้งทำประโยชน์ซึ่งกันและกันให้เสร็จลงด้วยกายทวาร, เช่นช่วยพยาบาลคนป่วยไข้, ช่วยชีวิตคนตกน้ำ, ช่วยอุปถัมภ์คนที่ต้องทุกข์ไถ่ภัย, หรือช่วยสละทรัพย์เป็นปัจจัยสนับสนุนแก่กิจการเช่นนั้น, ทั้งผู้บริจาคทรัพย์เข้าบำรุงโรงพยาบาลหรือเกื้อกูลแก่พระราชกรณียกิจงานกิจทั้งหลายอันเป็นทางรัฐธรรมาภิบาลในภายเพื่อประโยชน์สุขแก่สาธารณชนเป็นต้น. กล่าวโดยอนุสนธิสรุปนัย, เมื่อสยสมัยควรทำอุปการแก่กันได้ด้วยประการใดไม่วางใจเพิกเฉยเสีย, เรียกเมตตากายกรรมประการ ๑. แสดงด้วยวาจา ใต้แก่เข้าไปทั้งวัจกรรมทำอุปการแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยวาจา, เช่นเห็นผู้อื่นประมาทประพฤติกการทุจริต เมื่อมีโอกา

ช่วยแนะนำให้กลัวจิตคิดเลิกละการชั่วประพฤติดีในทางดี, ด้วยอุบายวิธีตามสามารถ
ที่จะแนะนำได้เป็นอาทิเรียกเมตตาวชิกรรมประการ ๓. แสดงด้วยใจ ได้แก่เข้าไปตั้ง
มโนกรรมสัมปยุตด้วยเมตตาแผ่ไมตรีอารีต่อกัน สักกักนิวหิงสาพยายามซึ่งเป็นตัว
อกุศลธรรมทางทุจริตมิให้เกิดขึ้นในใจ, แสดงความรักใคร่หวังประโยชน์สุขแก่กัน
เป็นเบื้องต้นโดยเฉพาะหรือทั่วไป, เรียกเมตตามโนกรรมประการ ๓. เมตตาม
โนกรรมนี้เป็นคุณธรรมสำคัญที่บุคคลควรอบรมให้บริบูรณ์ เพราะเป็นกุศลมูลที่จะ
ให้เกิดเมตตาทายกรรมและเมตตาวชิกรรมซึ่งมีประการถึงถวายวิสัชนามา ในเบื้องต้น.
อันเมตตาวชิการบุคคล ใค้ถามว่าผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรถึงซึ่งเป็นขอกัลยาณมิตรจิต
อันอุดม, สถิตในฐานะเป็นมหาพรหมอันโลกพึงทำความเคารพนับถือสักการบูชา.

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้า ผู้ปกครอง ๗ พศกนิกร มาทรง
พระอนุสรถึงพระราชธรรมมหาคุณูปการสมบัติ ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถเจ้า,
ด้วยกำลังพระบวรปรีชาญาณภูมิสัมปรีดิ์พิสัย จึงทรงตั้งพระราชหฤทัยบำเพ็ญพระราช
กุศลทักษิณานุปทานกิจเป็นพระราชอัชฌาไศย, โดยเติมกำลังแห่งพระกตัญญูตา
กตเวทิตาคุณและพระราชสมุหสาธุ ทุก ๆ สัปดาห์วาระและบุญญาสมวาร. อนึ่งเพอ
จะทรงให้เป็นปฏฐานทางสัมมาปฏิบัติอันนำเหล่าพสกนิกรให้ โดยเสด็จพระราชดำเนิน
ในกัลยาณวิถีกตัญญูตา กตเวทิตาธรรมเวรียา, สำเร็จเป็นพระเมตตานุคหกรรมปฏิบัติ
อีกแผนกหนึ่ง. พระกตัญญูตา กตเวทิตาคุณและพระเมตตาคุณ ๒ ประเภท, ซึ่งมี
นัยเป็นเอกเทศันทั้งรับพระราชทานถวายวิสัชนา, ย่นลงในอดีตสมมติและ
ประหิตสมมติอันเป็นเหตุจะให้เจริญพระราชศิริสวัสดิ์สุนทรพิบูลย์ผลอรรคคุณมงคล
พิเศษยิ่งขึ้นไป.

THE LIBRARY
THE COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND
๒๑

ขอพระราชทานมัธยมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ สี่ สดุดีบรมบพิตรพระราชสมภาร
เจ้าทรงบำเพ็ญ, จึงเป็นวิปากราคีสำเร็จพระราชปัตตานโมทนาแก่สมเด็จพระศรี
พัชรินทรา บรมราชินีนาถเจ้า, ตามฐานคตินิยมสมดังพระราชประสงค์ทุกประการ ฯ
รับพระราชทานถวายวิสัชนาใน “เมตตานิสังสกะดา” ผลของพระเดชพระคุณประทับ
พระปัญญาบารมี สดุดีแก่กาลเวลาเพ็ญนี้, ขอถวายพระพร ฯ

ปกรณกเทศนา

พระรัตนมุนี ถวาย ณ วันที่ ๒๑ ธันวาคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“สมมุติ สุขี เสติ วิปัสสนาเนน เจตสา

อริยปฺปเวทิตะ สมฺเม สทา มติ ปณฺหิโตติ” ฯ

บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสัชนา พระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณ
 ประคัมพระบัญญัติธรรม, สมควรแก่พระราชกุศลทักษิณานุปทาน, ซึ่งสมเด็จพระ
 บพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญในสัปดาห์. จำเดิมแต่วันที่สวรรคตแห่งสมเด็จพระ
 พระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, เพื่อทรงพระราชอุทิศกัลปนาผล
 ถวายฉลองพระคุณตามบัณฑิตวิสัย, ซึ่งเป็นพระราชกุศลธรรมมีกัลการะ อันทว่า
 พระกตัญญูทเวทิตาคุณให้ไพบูลย์ยิ่งขึ้นไป. ด้วยสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรม
 ราชินี ได้ทรงพระคุณราศี ในระหว่างสมัยที่ยังดำรงพระชนม์อยู่เป็นเอกประการ,
 ซึ่งเป็นหลักฐานที่ทั้งให้พระองค์ได้เสด็จเถลิงพระราชอิศริยยศ เป็นสมมตเทวคา
 ผู้ประเสริฐ. แม้พระองค์เสด็จสวรรคตตามธรรมดาแล้ว, พระคุณสมัยนั้น ๆ
 ก็มีไต่ตามเสด็จล่องลอยไป ยังปรากฏฝังอยู่ในใจให้ประสมชน, ระลึกถึงพระองค์
 อยู่ต่อไป. การระลึกถึงพระคุณธรรมซึ่งเป็นพลบปัจจัยให้พระองค์ดำรงอยู่ในความ
 เป็นสมมตเทวคาเช่นนั้น, ตามมติทางพระศาสนาว่า เป็นอารมณ์ที่ควรระลึกอย่าง

หนึ่ง, ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งชีวิต โสมนัสจึงใจให้อ่อนน้อมยินดี ในธรรมปฏิบัติเสมอไป. สมเด็จพระศาสดาทรงทรงแสดงซึ่งได้นำมาตั้งไว้ข้างต้นว่า, “ธมฺมปิตี สุขํเสติ วิปฺปสฺสนเนน เจตสา อริยปฺปเวทิตะ ธมฺเม สทธารมฺมิตี ปณฺหติโต” มีความว่า “บัณฑิตผู้ข่มใจในธรรมย่อมมีใจผ่องใส อยู่สบาย, และยินดีในธรรมที่พระอริยประกาศไว้ทุกสมัย” ๑

ดังนี้. ธรรมในพระศาสดา โดยอรรถว่า คุณความดีที่รักษาผู้ประพฤดีให้พ้นจากวิบัติ ให้ดำเนินไปสู่สมบัติ, เรียกว่าธรรม ซึ่งมีประเภทเป็นอันมาก. แต่จะนำมาถวาย วิสัชนาเพียงประเภทหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า สาราณียธรรม, อันแปลว่าธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอัน ให้ระลึกถึงกัน, เป็นธรรมที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเทศนายกภิกษุบริษัชน เป็นที่ตั้ง. รวมใจความว่า ภิกษุเข้าไปตั้งกายกรรม, วาจกรรม, มโนกรรม, ประกอบ กวียเมตตาในเพื่อนกัน, มีความแผ่เผื่อเฉลี่ยแบ่งปันยังภัยลาภอันได้มาโดยชอบธรรม, รักษาศีลบริสุทธิเสมอกัน ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น, ทำความเห็นของตนให้ ร่วมกัน ไม่วิวาทกับใคร ๆ เพราะความเห็นผิดกัน. สาราณียธรรมนี้ สมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าตรัสเทศนายกความประพฤติของภิกษุบริษัชนเป็นที่ตั้ง, แต่เป็นข้อปฏิบัติ สำหรับบุคคลทุกจำพวก ไม่เลือกว่าชาติไหน ภาษาไหน, ถ้าตั้งอยู่ในคุณธรรมนี้ แล้ว ก็พร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่แตกร้างจากกัน. ธรรมกายบุคคลจะ เป็นที่นิยมรักใคร่เคารพนับถือ ของประชุมชนก็เพราะอาศัยอุปการะคุณ ที่ตนได้ทำ ไว้แก่เขาอย่างหนึ่ง, อาศัยความปฏิบัติที่ปฏิบัติชอบ ด้วยกายวาจาใจอย่างหนึ่ง. เมื่อ บุคคลได้ทำความชวนชวาย ในกิจธุระของกันและกัน ด้วยกายด้วยวาจาก็ดี, ด้วย

เมตตาคิริทกิริจะช่วยเหลือจริงๆ ก็ดี, มิได้หวังผลประโยชน์ในที่ต่อหน้าฉันใด; ในที่ลับหลังก็ฉันนั้น. ผู้ที่ได้รับอุปการะเช่นนั้น ก็จะมีจิตยินดีรู้ สักอุปการะคุณ, และกิริจะตอบแทนสนองคุณบ้าง ในเวลาอันควร. ใช้แต่เท่านั้น แม้ถึงมิได้ช่วยขวนขวายด้วยกายและวาจา แต่น้ำใจหวังสุขประโยชน์ต่อกันแล้ว, กิริยากายวาจาที่แสดงให้ปรากฏออกมาภายนอกนั้น คงเป็นที่ต้องตาต้องใจของกันและกัน. ผู้ที่ได้รับไมตรีจิตเช่นนั้น ภายหลังก็จะแสดงไมตรีจิตตอบ. อีกประการหนึ่ง เมื่อได้ทรัพย์สินสมบัติมาโดยทางที่ชอบแล้ว ไม่หวังไว้บริโภคนแต่ผู้เดียว, แล้วยกออกให้ปันแก่คนที่ควรจะให้ปันปัน อามิสปฏิสัณฐานตามมีตามได้, ผู้ที่ได้รับความสะดวกเช่นนั้น ก็จะมีจิตยินดีนิยมรักใคร่, เมื่อได้ทรัพย์สินสักอะไร ๆ มาบ้างก็จะแบ่งปันตอบแทน. ชื่อนี้เป็นธรรมคามาแม้โบราณกษัตริย์ก็ได้อาศัยเป็นศาสดาไว้ว่า “ปชโก โลเก อย” ผู้ชายย่อมได้บูชา, “วตโก ปญฺญวต” ผู้ให้ย่อมได้ไหว้ตอบฉัน. หนึ่งบุคคลมาประพฤติตนให้เป็นคนมีปรกติกายวาจาเรียบร้อย, คือ จะทำอะไรก็ไม่ทำให้ผู้อื่นได้รับความลำบาก โดยฐานใช้เหตุ, กล่าววาจานุ่มนวลควรดื่มไว้ในใจ และมีความเห็นถูกต้องตามเหตุและผล; เมื่อคิริอะไร ๆ ก็ล้วนแต่เป็นเหตุให้สำเร็จผลเป็นอันดี เป็นประโยชน์ตนและผู้อื่น. ผู้ที่ประพฤติดังนี้ อาศัยคุณความดีของตน ย่อมเป็นที่ชื่นชมรักใคร่เคารพแห่งประชุมชน, ต่างคนต่างคิดสังเคราะห์ยกย่อน้ำใจกันและกัน. ธรรมคาคณะวิเวกแตกร้างกัน ก็เพราะอาศัยต่างคนต่างเห็นวามไม่หวังประโยชน์ต่อกันบ้าง, มีความประพฤติไม่เสมอซึ่งเป็นเหตุระแวงต่อกันและกันบ้าง. ถ้าต่างคนต่างรู้ สักอุปการะคุณของกันและกันก็ดี, ต่างคนต่างประพฤติเสมอ ๆ กัน ไม่ให้เป็นทั้งภัยแก่กันและ

กันก็ดี, ก็ย่อมจะไม่วิวาทแตกร้างกัน, ทำให้มีความสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน. เมื่อมีความพร้อมเพรียงไม่แตกร้างจากกันแล้ว ก็จะมีแต่ความเจริญ ไม่เสื่อมถอย. แม้ในหมู่ในสมาคมใด ถ้าขาดความสามัคคี มิได้พร้อมเพรียงกันแล้ว, หมู่ในสมาคมนั้น ก็ระหาคความสุขความเจริญมิได้, สรรพพืชพันธุ์ทุกชนิดอันตรรายต่าง ๆ ก็จะมีมา, ถึงชนเหล่านั้นจะไม่ปราณาก็จะต้องได้ประสบโดยแท้. ถ้ามีความสามัคคีพร้อมเพรียงกันอยู่แล้ว, ความสุขความเจริญก็จะเกิดขึ้นเหล่านั้นไม่ประมาณ. ความสามัคคีกันจะมีขึ้นได้ ก็เพราะอาศัยความเป็นผู้มีความอดกลั้น, รู้จักผ่อนผันสั้นยาวเอาใจซึ่งกันและกันเป็นประมาณด้วย. เมื่อบุคคลทำตนให้ตั้งอยู่ในสภาวะธรรมแล้ว, ก็สามารถระยิบเห็นแนวโน้มใจกันไว้มิให้วิวาทวิวาทฉานหน่ายแหยงกัน, ทำให้สามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน. เหตุฉะนั้น คุณชอบจึงเป็นธรรมเป็นเททั้งแห่งความระลึกถึงกัน, ทำผู้ประพฤติกให้เป็นเททั้งเป็นเทเคารพแก่กัน, ให้มีความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน. ผู้ที่ประพฤติเช่นนั้นโดยเที่ยงธรรมชื่อว่าตั้งอยู่ในความสัตย์, ปฏิบัติตนควรเป็นทนายมนัสน์ของประชุมชนที่เป็นบัณฑิต, แม้ถึงชีวิตสังขารจะแตกดับไปตามธรรมดา ส่วนจรรยาของท่านก็ยังเป็นเครื่องรุ่งโรจน์ของบุคคลที่อยู่ในภายหลัง เป็นเหตุให้นามากล่าวประกาศเกียรติคุณ, เป็นหลักแห่งความประพฤติต่อไป. สมคังนัยพทธานิที่ว่า “สุจํ เว อมตา วา” ความสัตย์เป็นวาจาไม่ตายโดยแท้ ดังนี้ ฯ ผู้ที่เป็นบัณฑิตไม่ระลึกถึงธรรมจรรยาของบุคคลเช่นนั้น, ย่อมมีน้ำใจผ่องใสประกอบไปด้วยปริกาปราโมทย์ ได้รับความสุขเป็นผลของธรรมสุจริต, เพราะท่านมีจิตยินดีในจริยธรรม. สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์,

เมื่อมาทรงพระอนสรลงพระธรรมจรรยา ของสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, ก็ทรงเบิกบานพระราชหฤทัย เป็นอย่างยิ่งคุณนุญนอบน้อมจายนธรรมให้ แรงกล้า, มินับถึงถวายวิสาขนามานี้ ๗. ก็แหละพระราชกุศลทักษิณานุปทาน, ที่สมเด็จพระมยุรีพระราชสมภารเจ้า ทรงพระราชอุทิศกัลป์นาผลเป็นปดี่ปทาน, ถวายแก่สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ซึ่งสวรรคตแล้ว นั้น, ขอพระองค์จงได้ทรงรับบรมราชูปถัมภ์ โมนนา เพื่อเจริญกุศลราศีและสุขสวัสดิ์ อันจะได้สำเร็จวิบุลผล, โดยสมควรแก่คติสถาน สมกับพระราชหฤทัยประสงค์ทุก ประการ ๗. รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาฉลองพระเกษพระคุณประคับ พระขัณฐาจารย์มี สมควรแก่เวลา, ขอถวายพระพร ๗

ปกรณกเทศนา

พระมหาเถียบ ถวาย ณ วันที่ ๒๒ ธันวาคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“ปริจฉินมิตํ รูปํ โรคนิทฺธิ ปภงฺกณํ
ภิชฺชติ บุตฺติ สนฺเทโห มรณนฺตํ หิ จีวิตนฺติ” ฯ

บัดนี้จึงรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ผลของพระเดชพระคุณพระคัมภีร์
พระปฐมญาณบารมี อนุรูปแก่พระราชกุศลมหาบุญวิธิตักสิณานุปัตถาน, ซึ่งสมเด็จพระ
บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญให้เป็นไป ในอภิลักขิตสมัยสัปดาห์พระนาม
ปริเลท. นิยมแต่วาระที่สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี
เสด็จสวรรคตล่วงมา, เพื่อทรงพระราชอุทิศกัลป์นาวิบากสมบัติถวายผลของพระคุณใน
สมเด็จพระบรมราชชนนี ตามจรรยาวิธิตักสิณอันมีพระพุทธรูปศาสนา, อันเป็น
เครื่องปรากฏพระราชจรรยาส่วนมาคัยฐานธรรมครบสถาน ๕ อย่างบริบูรณ์โดยกาล ฯ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี, พระองค์เป็นนารีรัตน์ทรงพระเจริญด้วย
พระคุณสมบัติเป็นมหัศจรรย์, มีพระราชจรรยาอันเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชาติศาสนา,
เป็นที่รักเคารพนับถือของชนทั่วไป บรรดามีในกรุงสยาม, สมเด็จพระนามเป็น
พิเศษว่า พระปิตุจฉาฯ พระแม่อยู่หัวเจ้าแห่งชาวไทย, มีพระเกียรติคุณปรากฏ
อยู่ในใจของชนทุกชั้น. เมื่อพระองค์มาเสด็จสู่สวรรคตเสียโดยทวนเช่นนั้น, ในทางบ้าน
เมืองและศาสนาก็นับว่าชาติราชูปถัมภ์และศาสนูปการไปพระองค์หนึ่ง, ถึงซึ่งความ

เป็นสยามวิโยคกำสรวลโศกเศร้า ของสมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า ตลอดลงไปถึงทวยราษฎร์ สมณะพราหมณ์ชี. อันความเป็นไปตามธรรมดานิยมเช่นนั้น ย่อมมีแก่สังฆารทั่วไป, และสรีระร่างกายของสัตว์ทั้งหลายเป็นสังขตธรรม, คือของที่ธรรมดาแต่ขึ้นย่อมเป็นไปตามสังขตลักษณะ เกิดขึ้นแล้วย่อมแปรไป, ในที่สุดย่อมสลายจากกัน ไม่เลือกกว่าของคนชั้นไร, มีประจวบแล้วก็จำมีจากไปเป็นธรรมดา ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของบุคคลผู้จะเลือกได้ตามชอบใจ, ย่อมตกอยู่ในวิสัยแห่งชราและมรณะ, เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ฯ สมเด็จพระนราธิวาสสุทนต์มหาราชา ทรงปรารภข้อนี้ เช่นเหตุ, แล้วจึงตรัสเทศนาแก่พระอุตรตราเถรี ผู้มีอายุ ว่า:

“ปริชิตณมิตํ รูปํ โรคนิทํ ปภงฺกุนิ
ภิชฺชติ ปฺปติ สนฺเทโห มรณนฺตํ หิชีวิตํ” ฯ

รูปนี้คร่ำคร่าแล้ว เป็นที่พำนักแห่งโรค เป็นของเยื่อพัง, กายเป็นของเน่า จะต้องแตกสลาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ดังนี้ ฯ

อธิบายว่า รูปกายของสัตว์ทั้งหลายเมื่อปรากฏเป็นชาติขึ้นแล้ว, ชรา พยาธิ มรณะ ก็คอยรุมเร้าเผาผลาญให้ย่อยยับสลายสูญจนถึงความไม่มีบัญญัติ ในกาลไม่นานเท่าไร ฯ ท่านจึงเปรียบไว้เหมือนหม้อที่ท่าด้วยดิน, เหมือนฟองน้ำและพยับแดด ซึ่งเป็นของพลันที่จะแตกทำลาย. แม้ชีวิตก็มีลักษณะคงเดียวกันกับรูปกาย, จึงมีส่วนเปรียบไว้เหมือนหยาดน้ำค้างและตอม่น้ำ เป็นต้น, ซึ่งจะต้องแตกทำลายคงกัน ฯ และรูปกายนี้แม้เกิดแล้วเพียงวันเดียว ก็ชื่อว่าแก่ชื่อว่าเป็นที่อยู่แห่งหมู่โรค โดยสภาวะธรรม ฯ อธิษฐานผู้พิจารณาว่ารูปนี้แก่คร่ำคร่าแล้ว ย่อมละความเมาในวิย

เสียได้, พิจารณาวารุณเป็นที่พักแห่งโรค เป็นของเขื่อยพัง, ย่อมละความเมาในความไม่มีโรคเสียได้. พิจารณาว่ากายเน่าจืดต้องแตกสลาย, เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุก, ย่อมละความเมาในชีวิตเสียได้, เป็นผู้ทรยศในคติแห่งสังฆธรรมแล้วทั้งอยู่ในความไม่ประมาท, หมั่นบำเพ็ญความดีที่เป็นประโยชน์ทั้งคฤหัสถ์และภิกษุธรรมจนเต็มตามความสามารถ. จัดได้ชื่อว่าปฏิบัติตามอัธมโฆวาทที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ว่า “หนุตทานิ ภิกขเว อามนุชยา มิ วะ ยสมมา สงฺขารา อပ္ปมาเทน สมฺปาเทถ” ภิกษุทั้งหลายบัณฑิตเราเตือนท่านทั้งหลาย, สังขารมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาท่านทั้งหลายจงทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท ดังนี้ ฯ ที่พระองค์ตรัสเตือนให้บำเพ็ญความไม่ประมาทเช่นนี้ ก็เพราะความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย, ข้ามลวงเสียได้ซึ่งสังฆธรรมสังฆตลักษณะ, ได้ในบาทคาถาว่า “อပ္ปมาโท อมตํ ปทํ” ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย ฯ “อပ္ปมคฺคา น มียนฺติ” ชนผู้ไม่ประมาทแล้วชื่อว่าย่อมไม่ตาย ฯ อันชนผู้ไม่ประมาทย่อมไม่มัวเมาในทรัพย์สินสมบัติในร่างกายและชีวิต, มีความคิดมุ่งแต่จะดำรงฐานะของตนให้ทรงอยู่และให้เจริญยิ่งขึ้นไป, เป็นผู้ใดในธรรมถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ปรารถนาและโลกเป็นประมาณ, สรรพประโยชน์แก่นสารอันใด ที่จะพึงมีแก่ชาติ ศาสนา และบ้านเมือง, แม้จะเนื่องด้วยการสละทรัพย์สินสมบัติ แม้ร่างกายและชีวิต, ก็ปลงจิตสละไว้ทุกประการ, เมื่อรักษาไว้ซึ่งประโยชน์แก่นสารอันนั้น, มีความเพียรบากบั่นมั่นไม่คั่นคลาย, ผลอันใดอันลูกผู้ชายจะพึงได้พึงถึงด้วยเร็วแรง, ด้วยความแก่กล้า, ด้วยความบากบั่น, ยังไม่บรรลุผลนั้นจักคลายความเพียรเสียเป็นอันไม่มี ฯ

ชนผู้ไม่ประมาณนั้นอยู่ในธรรมเห็นปานนี้, แม้ตายก็ตายก็ตายไปแล้ว ก็ชื่อว่ายอม
ไม่ตาย, เพราะคุณความดีทั้งหลายและข้อเสียยังจะปรากฏอยู่ในโลกสันกาลนาน ๆ.
เมื่อจะกล่าวถึงการปฏิบัติทางพระศาสนา, พุทธาภิธมฺมทียังประสงค์ความกว้างกว่านี้.
ความท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ยังมีอยู่เพียงใด, ความเวียนเกิดเวียนตายก็ยังมีย
อยู่เพียงนั้น. ธรรมอันพ้นไปจากความเกิดความตาย, ก็มีอยู่แต่พระนิพพานเป็นที่สุ
แห่งสังสารวัฏ. และพระนิพพานนั้น, จะบรรลุได้ก็ด้วยความไม่ประมาณเป็นเดิม.
บัณฑิตผู้ทั้งอยู่ในความไม่ประมาณแล้ว ย่อมล่วงสังสารวัฏเสียได้, ไม่ต้องเกิดต้อง
ตายต่อไปอีก. เหตุฉะนั้นความไม่ประมาณจึงเป็นทางไม่ตาย, ข้ามล่วงเสียได้ซึ่ง
สังขตธรรมสังขตลักษณะ. ชนผู้ไม่มาทแล้ว, ชื่อว่าย่อมไม่ตายด้วยประการนี้ ๆ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี, ทรงทราบคติแห่งสังขตธรรมว่าเป็นอย่าง
ไร, แล้วและทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาณ, ทรงพระเจริญด้วยพระคุณสมบัติมีอาทิ
คือ ศรัทธา ศีล สุต จาก ปัญญา, ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นประโยชน์แก่
พระพุทธศาสนาหาผู้เปรียบได้โดยยาก. พระองค์มากไปด้วยพระเมตตาคุณ พระ
กรุณาคุณ อันปกแผ่ไปในพสกนิกรผู้อยู่ใต้พระบรมโพธิสมภาร, ทรงราชการเป็นคุณ
ประโยชน์แก่ราชอาณาจักรกับทั้งประชาชนทั่วไป, มีพระคุณฝังอยู่ในใจของชนทุกชั้น
อันจะพึงลืมเสียมิได้, สุกตัสยที่พระพรณาให้ทั่วถึง ๆ. แม้พระสรีระของพระองค์เป็น
สังขตธรรม, ซึ่งจำต้องเป็นไปตามสังขตลักษณะ. พระองค์ก็ไต่ทรงถือสาระแห่งพระ
สรีระของพระองค์ไว้ได้. สมดังเทศนาในพุทธภาษิต, ที่สมเด็จพระบรมสามิศร์ศรี
สรวเสริญไว้ว่า:

“สพฺพธาย สึเลน จ ปา ปวทุตฺตติ ปญฺญาย จาเคน สุเตน จุภยั
 สา ตาหิสี สึลวตี อฺปาสิกา อาทียติ สารมิเชว อตฺตโน” ๑

อริยสํวีกาไถเรญยัํกัวย ศรัทธา คีล ฆัณฺเณ ยริจาค และสคฺขอย่าง
 ละสองประการ, เปนโลกียและโลกอุทร. แต่อย่างไคอย่างหนึ่งอริยสํวีกานั้นเปน
 อฺปาสิกามีคิลปานัน, ชื่อว่า ย่อมถือสารแห่งตนไว้ได้ในโลกนี้ กังนั ๑. พระองค์
 ทรงอาศัยพระคุณสมบัตฺยส่วนสารธรรมและพระเมตตากรุณาคุณเหล่านี้, และพระราช
 กุศลส่วนปฺพเพกตปฺพญามาส่งเสริมสมุทฺธ, จึงทรงพระเจริญถาวรในราชสมบัตฺย
 อย่างสูงศักดิ์, เปนที่พึ่งที่พำนักของพระบรมวงศานุวงศ์เสวกามาตย์ราชบริพารและ
 ประชาชนทั่วไป ๑

“สาขापत्तผลुपेโต ขนฺธิมาว มหาทุโม
 มุลวา ผลสมฺปนฺโน ปติญฺฐา โหติ ปกฺขินั” ๑

เหมือนต้นไม้อใหญ่ มีรากหยั่งลงมั่นในพระสุธา ทั้งลำต้นแตกสาขาผลิบ
 เผล็ดผล, ย่อมเป็นที่พึ่งของฝูงวิหคในอรัญ, ต่างพากันเข้าอาศัย, ใครต้องการร่วม
 เงาก็เข้าจับ. ใครต้องการผลก็บริโภค ฉนั ๑. พระองค์ทรงสมบุรณด้วยพระคุณ
 สมบัตฺยและพระราชกรรยา, ทรงตั้งอยู่ในที่เป็นอุทาหรณซึ่งจะชักพวราชบริษัคคิย
 ตระกูลและทวยราชภูริขัาชอบขันธเสมา, ให้เจริญรอยพระบาทโดยเสด็จในพระคุณ
 สมบัตฺยและพระราชกรรยานั ๑ เปนอย่างคี่ ๑

“ ยถา हि ปัพฟโต เสโต อรญฺญสุมี พุทฺทาวเน
 ตํ รุกฺขา อุปนิสฺสาย วพฺพนฺเตเต เวนปฺปติ ” ๑

เหมือนนกเขาสีลามีอยู่ในป่าใหญ่, หมูไม้ได้อาศัยภูเขานั้นแล้ว, เจริญออก
 งามใหญ่โตอยู่ในป่า ฉะนั้น ๑. พระองค์ทรงพระชนม์ชีพอยู่เพียง ๕๗ โดยขี, แม้ไม่
 ทันถึงอายุขัยของมนุษย์, ก็ได้ทรงพระอุทสาหะบำเพ็ญความดีไว้ให้ปรากฏ, เพราะ
 ทรงทราชมอบทก้วยพระญาณปรีชา. ดังตามพระพุทธนิพนธคาถา ว่า:

“ โย จ วสฺสสตํ ชีเว อปฺสฺสํ อมตํ ปทํ
 เอกาหํ ชีวติ เสยฺโย ปสฺสโต อมตํ ปทํ ” ๑

ชนใดไม่เห็นธรรมเป็นทางไม่ตาย, แม้พึงเป็นอยู่ได้ถึงร้อยปี ชีวิตของชน
 นั้นหาประเสริฐไม่, ชีวิตของชนผู้เห็นธรรมเป็นทางไม่ตาย เพียงวันเดียวยังดีกว่า
 ดังนี้ ๑. และว่า “ อโมฆํ คสฺส ชีวติ ” ชีวิตของเขาย่อมไม่เปล่า ดังนี้ ๑. แม้
 พระองค์เสด็จละโลกไปสู่สวรรค์แล้ว, พระสรีระเย็นไปตามคติแห่งสังขตธรรม, ส่วน
 พระเกียรติคุณยังจะดำรงอยู่สืบไปสิ้นกาลนาน. ดังทก้วยพระพุทธบรมหาร ว่า:

“ รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ นชีรติ ” ๑

รูปของสัตว์ทั้งหลายย่อมย่อยยับไป, ส่วนชื่อและโคตร ย่อมหายย่อยยับไม่
 ดังนี้ ๑. และการสวรรคตของพระองค์, ตรงกับพระพุทธภาษิตสมเด็จพระพุทธเจ้า
 ตรัสถึงคติของนารูปปฏิบัติธรรมเพื่อความมีชัยในโลกนี้และโลกหน้า ว่า:

“ดาทิสี่ สี่ลวตี อุปาสิกา อุปุปษติ เทวโลกิ มนนา” ๗

นารีเป็นอุปาสิกามีศีลปานนั้น ย่อมเข้าถึงเทวโลกเป็นที่เบิกบานใจ ดังนี้ ๗.
พระองค์ทรงพระคุณราศีควรแท้จริงซึ่งพระราชสักการะ, ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราช
สมภารเจ้า ทรงกระทำถวายฉลองพระคุณด้วยพระกตัญญูตากตเวทีตากุณ เป็น
ลำดับมา จนกาลบัดนี้ ๗. แม้พระองค์จะเสด็จประทับณทอมนสถานพิมานใด ๆ, ของ
ใต้ทรงทราบซึ่งพระราชกุศลชัฏคติทานมัยธรรมบรรณาการ, ด้วยพระญาณวิถิต่างใด
ทางหนึ่งแล้ว ทรงพระอนุโมทนาแล้ว ลำเจ้าพระปณิธานที่ชอบ, ทรงพระเจริญด้วย
ทิพยสมบัติ โดยสมควรแก่สัมปรายภพนั้น ๆ, ตามฐานะคตินิยมสมดังพระราช
ประสงค์ทุกประการ ๗

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณพระกตัญญู
บารมี ยุติกาลลงเพียงนี้, ขอถวายพระพร ๗

ปกรณกเทศนา

พระศาสดายะนุตติวงศ์ ถวาย ณ วันที่ ๒๘ ธันวาคม, พ. ศ. ๒๔๖๒

“ปฐารเหปุษยโต พุทฺธเชยทิจสาวเก ปปัญจสมตักกนฺเต ตินฺนโสภปริทฺทเว เตตาทิสเปุษยโต นิพฺพุเตอฏฺโฏเกน นสกกปาญญุญฺสํชาตุ อเมตฺตมปีเณจิติ” ฯ

บัดนี้ข้ารับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ถวายพระเดชพระคุณประทับพระบัญชาขารมย์ โดยควรแก่พระราชกุศลทักษิณานุปทานกิจ, ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญในสัตตมวารที่ ๑๐. จำเดิมแต่วันสวรรคตแห่งสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, เพื่อทรงพระบรมราชูปถัมภ์ถวายโดยเป็นปัตถุผลการธรรมบรรณาการ, ถวายพระเดชพระคุณตามกัลยาณกิจของบัณฑิตในพุทธศาสนิกวงศ์. ดังแสดงไว้ในบาทแห่งคาถาในติโรกฐกถณ์ว่า, “เปตํนํทกฺขิณํทชฺชา ปุพฺเพตมฺนสฺสํ” แปลว่า “เมื่อระลึกถึงอุปการอันท่านได้ทำไว้แล้ว, พึงให้เกิดซึ่งทักษิณา” ฯ ดังนี้.

แท้จริงสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, เสด็จมาสู่โลกนี้ด้วยอำนาจพระกุศลหนุนหลัง. ส่วน “ปุพฺเพตมฺนสฺสํ” หากส่งเสริม, ทรงทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่พระราชอาณาจักรและประชชนชนทั่วไปทุกชั้น ตลอดถึงสมณะพราหมณ์, มีพระคุณฝังอยู่ในใจของพสกนิกรที่ชวนให้ระลึกไม่รู้วายเป็นหลายประการ

สุดท้ายราพัน. แต่พระองค์ที่เป็นหลักมหารัชมัยยอกยิ่งและเป็นหัวใจแห่งพระคุณ
ทั้งปวงนั้น, กล่าวคือทรงใต้พระราชโอรสผู้กอบด้วยบุญญาธิการ, ผ่านพิภพเป็น
สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงพระปรีชาวิจารณ์ญาณอันสุขุม, ปกป้องรักษาสยามรัฐมณฑล
ด้วยรัฐวิปลาณวิธีอย่างลึกซึ้ง, ยังพศกนิยายทวยราษฎร์ตลอดถึงสมณะพราหมณ์
ให้ได้รับความผาสุกตลอดมา. และทรงพระเทศานภาพเหมาะแก่นักบวชในสมัย, พุ่
ชวรไปในนานาประเทศ. ชื่อนี้จะพึงชี้เหตุให้เห็นเป็นอาทิได้ ก็ด้วยคราวเมื่อทรงส่ง
ทหารอาสาไปช่วยเหลือราชสัมพันธมิตร, เพื่อทำลายล้างธรรมของข้าพเจ้ามิตรราช
ศัตรู. ในที่สุดก็ได้ผลเป็นอย่างดี, สำเร็จมาแต่พระวิจารณ์ญาณและพระบรมเทศา
นภาพ, จึงสมควรแก่ฐานะแห่งปรีชาชาญยิ่งซึ่งหาได้โดยยาก. แม้สมเด็จพระผู้
มีพระภาคก็ไตร่ตรองพิเคราะห์ไว้ในธรรมบทขุททกนิกายโดยอรรถกถาฉันที่ว่า, “ทุลลโ
ปรีสาชญญ โนโสสพฺพคฺคชายติ ยตฺถโสชายติอิโว คํกฺขลํสฺสเมธติ” แปลว่า “บุร
ุษอาชาไนยหาได้ยาก, ท่านหาอุปถัมภ์ในทุกสถานไม่, ท่านอุปถัมภ์คนทุกโค สกุนนั้น
ย่อมถึงซึ่งสุข”ฯ ดังนี้.

.อธิบายว่า “บุรุษอาชาไนย” คือท่านผู้พิเศษสามารถเข้าใจอะไรได้ฉับพลัน หา
ได้ยาก, ไม่หาได้ง่ายเหมือนหัดดาชาไนยและอัคราชาไนย, ท่านหาอุปถัมภ์สามัญ
สกุนไม่ ท่านย่อมอุปถัมภ์คตียสกุนหรือพราหมณสกุน, ซึ่งเป็นฐานะเป็นที่ทำสักการ
มีอภิวัตน์เป็นต้นของมหาชน, ท่านนั้นได้อุปถัมภ์คนคนสกุนโคชาติโค, สกุนนั้นชาติ
นั้นย่อมถึงซึ่งสุขสถาพร ฯ ดังนี้.

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าแห่งทรงพระคุณสมบัตินั้นเพียงใด, ก็
ยิ่งเพิ่มพระคุณสมบัตินั้นแห่งสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถยิ่งเพียงนั้น, โดย
ฐานเป็นเหตุและผลเนื่องถึงกัน. ในเมื่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี ดำรงพระ
ชนมายุอยู่เพียง ๕๗ โดยพระชนมพรรษาไม่ทันถึงอายุขัยของมนุษย์, พลันเสด็จละโลกนี้
ไปแล้ว. บ่อมน่าเป็นประศุกันไม่ใหญ่ซึ่งเป็นที่อาลัยของหมู่วิหค, ในเมื่อถูกพายุจัก
พิทกระโชกแรงกล้า ก็ถึงซึ่งภินทนาหักโค่นลงฉนั้น, จึงเป็นที่กำสรวลเศร้าเสีย
กายของเอนกนิกรชน, ทั้งคั่นแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าตลอดถึงสามัญ
ชน. แต่เมื่อมาหวนคำนึงถึงทางพระพุทธศาสนา, ก็พอปลุกใจให้คั่นและรู้สึกว่ แม้
ดำรงพระชนม์ชีพเพียงเท่านั้น พระชนม์ของพระองค์ก็ไม่เปล้าจากประโยชน์, เพราะ
ได้ทรงทำประโยชน์สำหรับพระองค์และชุมชนชนทุกหมู่เหล่าถึงปรากฏแล้ว. เพราะ
เหตุนั้น พระองค์จึงสมควรแก่ฐานะของปฐจารพบุคคลที่อนุชนจะพึงบูชาพระองค์หนึ่ง.
สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงไกร่ต่อธรรมเป็นปราชญ์ ในเมื่อถึงสัจตมวาร
สมัยโดยลำดับมา, จึงได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวัตรเพื่อบูชาแก่สมเด็จพระบรมราช
ชนนีตามสัปปิวิสัย. เพราะทรงหยั่งทราบด้วยพระญาณว่า, “การบูชาแก่ปฐจารพ
บุคคลนั้นเป็นสุขปฏิบัติทางข้อปฏิบัติเครื่องเจริญสุข, และเป็นบุญกุศลฐานเครื่องสุฟอก
สันดานให้ผ่องแผ้ว”๑ ดังนั้น พระราชจริยาณพ้องด้วยจริยาแห่งพระสถานียกยิตเถรองค์
อรหันต์ซึ่งท่านได้เคยบำเพ็ญมา, ในเมื่อท่านจะสำแดงความไม่ขาดแห่งปราชญ์
ของตนให้ปรากฏ. จึงถากศกพจนาคาถา อันมีมาในทสมวัคค์แห่งอุปทานปรกณ, ซึ่ง
ได้รับพระราชทานยกขึ้นเป็นนักเชยบทของคณันนั้นว่า, “ปฐจารพเยชโย พก

เธยทิสาวเก ปรปญฺสสมคิกฺกนฺเต ทิณฺณโลภปริทฺทเว, เตคาทิสฺสยฺชโย โน นีพฺพุเต
 อุกฺโกทโยเย นสฺสกาปรปญฺญสฺสชาคฺคํ อิมฺเตตฺตมยฺเณจิ” แปลว่า “ใครๆ ไม่อาจนับบุญ
 ของผู้ชားซึ่งปรชารหุคคฺค, คือพระพุทฺธเจ้าและพระสาวก ซึ่งเป็นผู้ก้าวล่วงธรรม
 เกรงเป็นข้าเสีย, และเป็นผู้มีโคกและปริเทวอันข้ามเสียแล้วว่า ส่วนนั้นมีประมาณ
 เท่านี้ได้” ๑. อนึ่งใครๆ ไม่อาจนับบุญของผู้ชားแก่ปรชารหุคคฺค, เช่นนั้นซึ่งเป็น
 ผู้ล่วงลับภัยไปแล้วหาภัยแก่ที่ไหน ๆ ไม่ว่า ส่วนนั้นมีประมาณเท่านี้ได้” ๑ ดังนี้.

พรรณนาอรรถแห่งคาถาโดยสังเขปว่า “พระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า พระปัจเจก
 พุทฺธเจ้า พระสาวกอาจารย์อุปัชฌายมารคบิดาครู เป็นอาทิ, ชื่อว่าปรชารหุคคฺค
 ตามชั้น. ท่านเหล่านั้น ยังดำรงชีพอยู่ก็, ล่วงลับภัยไปแล้วก็, เมื่อบัดนี้จักมา
 บุษากวียอามีสุขุขและปฏิบัติบูชาตามฐานอันชอบแก่เหตุอยู่, ใครๆ ไม่อาจนับบุญ
 คือธรรมชาติอันสุฟอกสันดานของเขาวว่า “มีประมาณเท่านั้นเท่านี้ได้” ๑ ดังนี้.

พระราชาศุคฺคทักขิณานปทานและปรชารหิ, ซึ่งสมเด็จบรมบพิตรพระราช
 สมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ, เพื่อบรรพชราชฎีที่ถวายแด่สมเด็จบรมบราชชนนี,
 ด้วยกำลังพระกตัญญูกตเวทีทวารม อันมีประจำอยู่ในพระบรมราชสันตทานสำเภา
 เป็นประโยชน์สมขัตติ. แม้สมเด็จบรมบราชชนนีจะเสด็จออกประทับสถิตพิพวิมาน
 สฐานใด, ขอจงทรงทราบด้วยพระญาณวิจิตรทางใดทางหนึ่ง, แล้วทรงรับอนุโมทนา
 เพื่อเจริญสุขศิริสวัสดิ์ถึงพระมนัสประสงค์ทุกประการ ๑

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาฉลองพระเดชพระคุณพระกตัญญู
 ยารมียุติแก่กาลลงเพียงนี้, ขอถวายพระพร ๑

ปกรณกเทศนา

พระมหาเถรวัฏฏ์ ถวาย ณ วันที่ ๒๔ ธันวาคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“ธมฺมมฺหํ สลฺลสมฺปนฺนํ สจฺจวาที หิรมฺนํ
 เนกขัมม โขมฺโพนทสฺเสว โก ตํ นินฺนิตฺตุมฺรหติ
 ทเวปิ นํ ปสฺสสนฺติ พรหมฺนาปิ ปสฺสสิโตติ” ฯ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ผลของพระเดชพระคุณพระกัมมัตถ์
 พระปัญญาบารมี อำนวยแก่พระราชกุศลทักษิณานุปทาน, ที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราช
 สมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญในสัปดาห์ที่ ๑๐. จำเริญแต่วันเสด็จสวรรคตแห่งสมเด็จพระ
 พระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, เพื่อทรงพระราชอุทิศกัลป์นาผล
 ถวาย ผลของพระคุณ ตามธรรมวิถีสอนของบัณฑิตยชาติผู้ขึ้นบัลลังก์พระพุทธศาสนา ฯ

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, เสด็จอยู่มาสู่
 โลกนี้ตามมติทางพระพุทธศาสนาท่านว่าอาศัยพระราชกุศลสมภารบุญญาธิการ, ซึ่ง
 ได้ทรงบำเพ็ญไว้ในปางก่อนอย่างมโหฬารสั่ง และทรงตั้งพระองค์ไว้ในทางแห่งอุดม
 มงคลคือทางแห่งความเจริญที่เรียกตามภาษาว่า “อตุตฺสฺมาปฺนิธิ”. สองพระราช
 กุศลนี้และมาเพิ่มพลวิบากสมบัติ ให้พระองค์ได้เสด็จเถลิงพระราชอิศริยยศเป็นอย่าง
 สูงของนารีรัตน์, ทั้งพระราชอิสริยยศก็เต็มไปด้วยพระเมตตาพระกรุณาอันกว้างใหญ่,
 กรณียะใด ๆ ที่บัณฑิตผู้ฉลาดในธรรมควรบำเพ็ญพระองค์ก็หาได้ประมาณไม่; นับว่า

ไต่บ่าเพี้ยนแล้วแทบทั้งนั้น. ทั้งฝ่ายพระราชอาณาจักรและพุทธจักรก็ได้มีพระเกียรติไว้ทั้งสองฝ่าย, เช่นพระกรุณาธิคุณที่ได้มีแล้วแก่ประชาชน, สมด้วยบาปที่เปรียบไว้ดังนี้:

“สาขাপตุดผลเปโต ขนธิมาว มหาธโม
มุลวา ผลสมปนฺโน ปติฏฐา โหติ ปกฺขินิ” ๑

ความว่า “เหมือนต้นไม้ใหญ่มีรากหยั่งลงมั่นในพสุธา, ทั้งลำต้นแตกสาขาผลิบานแผ่ผล ย่อมเป็นที่พึ่งของฝูงวิหคในอรัญ, ต่างพากันเข้าอาศัย ใครต้องการร่วมเงาก็เข้าจับ, ใครต้องการผลก็บริโภคนั้น” ๑ พระองค์ผู้ทรงพระคุณเป็นนาถาเห็นปานนี้, ย่อมดำรงพระชนม์ชีพอยู่ เพื่อहितสุขแก่มหาชนเป็นอันมาก. มหาชนได้พึ่งพระบารมี, ได้ความร่วมมือเป็นสุขสำราญชื่นบานใจ, จึงต่างฝ่ายต่างถวายพระคิลพระพร ขอให้พระองค์ทรงสถิตสถาพรยั่งยืนดำรงพระชนม์อยู่ยืนยาวยิ่งกว่าร้อยพิศการ. ก็พระเอนไม่สมหมาย เพราะสังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง, พระองค์จึงเสด็จสวรรคตไปตามธรรมดาของสังขาร, ต้องด้วยพุทธบรรหารที่ตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายถึงนี้ว่า: “หนุตทานิ ภิกขเว อามนฺตยา มิโว” บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลาย, “วยธมฺมา สงฺขารา” สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา, “อฺปฺปมาเทน สมฺปาเทถ” ขอท่านทั้งหลายทำประโยชน์ตนประโยชน์ท่านให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด ดังนี้ ๑. จริงอยู่อันธรรมดาว่าสังขารที่เป็นของเที่ยงถาวรแท้สักอย่างไม่มีเลย. “ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา” ข้อนี้บุคคลจะพึงได้สมประสงค์ แต่ที่ไหนเล่า นอกจากธรรมของสัตบุรุษ. กุพุทธภาษิตว่า:

“สตณฺจ ธมฺโม น ชรี อูเปติ”

“ธรรมของสัตบุรุษแลไม่เข้าถึงชรา.” เหตุนี้ท่านผู้หนักในธรรมจึงสถิตมั่นในศีลในธรรม. สมถวิลคาถาพุทธภาษิตอันได้ยกขึ้นไว้ณเบื้องต้นว่า:

“ธมฺมณฺฐํ สีสสมฺปนฺนํ สจฺจวาที หิริมนํ”

แปลว่า. ความว่า “นรชนผู้ตั้งอยู่ในธรรมบริบูรณ์ด้วยศีล มีปรกติกล่าวคำสัตย์ มีถ้อยคำอยู่ในใจ” ฯ ดังนี้.

มีอธิบายว่า นรชนผู้ตั้งอยู่ในธรรม, กล่าวคือนับถือธรรม มีธรรมเป็นหลักแห่งใจ, ประกอบกรณียะใด ๆ เพื่อตนหรือผู้อื่นหรือปรารถนาอิสรุผลอันใด, ย่อมหวังความบริสุทธิ์เป็นที่ตั้งมุ่งธรรมเป็นใหญ่. ชื่อว่าได้ดำเนินตามพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า, “น อตุตฺเหตุ น ปรสฺส เหตุ” ไม่ควรอยากได้เพราะเหตุแห่งตนเพราะเหตุแห่งผู้อื่น. “น ยุกฺตมิจฺเจ น ธนํ น วนฺทํ น อิจฺฉเยยฺย อธมฺเมน สมิทฺธิมฺตฺตโน” ไม่ควรอยากได้บุตร, ทรัพย์, แว่นแคว้น, ไม่ควรอยากได้ความสำเร็จแห่งตนโดยทางไม่เป็นธรรม. “ส สีสวา ปญฺญวา ธมฺมิโก สียา” ควรเป็นผู้มีศีล, มีปัญญาตั้งอยู่ในธรรมดังนี้ ฯ. “น ทฺคุคฺคิ คฺคุคฺคิ ธมฺมจารี” ธรรมจารีบุคคลย่อมไม่ไปสู่ทุกคติด้วยประการใด ๆ

ประการที่ ๒ ว่า ผู้สมบุรณด้วยศีล. ชื่อนี้แสดงเกียรติของผู้มีศีลาจารวัตร. จริงอยู่, ท่านผู้สมบุรณด้วยศีลาจารวัตรเห็นปานนั้น, ย่อมมีกิตติศัพท์ซจรไปในที่ทุกทิศ. ท้องกวีภาษิตว่า:

“อสุกสุมิ คาเม วา นิกเม วา อิตฺถิ วา ปุริโส วา”

ดังนี้ เป็นต้น. ย่นใจความว่า “อริยสาวกในธรรมวินัยนี้, เป็นสัตรหรือ
บรรณก็ตาม ฌยานหรือนิคมโน้น, ถึงพระพุทธรเจ้าพระธรรมพระสงฆ์เป็นสรณะที่
นับถือ, เป็นผู้มีศรัทธาวัตร, ใจบุญใจกุศลอยู่ครองเรือน, มีบริวารอันปล่อยวางแล้ว,
มีผ้ามื้อชำระแล้ว คือมีผ้ามื้อชำระไว้ทุกเมื่อเพื่อบริจาทานด้วยมือตนโดยเคารพ, เป็น
ผู้ร่วมยินดีในการสละ, เป็นผู้ควรแก่การที่ผู้ขอจะขอ, ยินดีในทานและการแบ่ง
ปันทั้งนี้ ฯ เหตุฉะนั้นบัณฑิตผู้หวังผลที่ส่งขึ้นไปโดยลำดับจึงสงวนในคิล ๑

ประการที่ ๓ ว่า ผู้มีปรกติกาล่าคำสัตย์, คำนี้ประกาศคุณสมบัติของผู้
ถือสัตย์แสดงชัดว่า, เป็นผู้ตั้งมั่นในความสัตย์ อาศัยอรรถอาศัยธรรม ฯ “สจฺจ”
นี้เป็นสำคัญ, เหตุที่ทั้งนั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงได้สถิตมั่นอยู่ในคุณธรรม. ข้อนี้สมด้วย
บาฬีว่า “สจฺเจ อตุเถ ๑ ธมฺเม ๑ อหุ สนฺโต ปทิจฺฉริกา” ความว่า “สัตย์บุรุษทั้งหลาย
ทั้งนั้นแล้วในความสัตย์ ที่อาศัยประโยชน์ด้วย อาศัยธรรมด้วย.” แต่ในเทศนานี้
ท่านยกจากาสัตย์ขึ้นเป็นหัวข้อ, เพราะเป็นคิลข้อที่ ๔ และเป็นเค้าเงื่อนแห่งที่จะ
อธิบายอีกด้วย ๑

ข้อ ๔ ว่า ผู้มีถ้อยคำในใจ. คุณข้อนี้บอก สูงต่ำ ชันภูมิ, เพราะธรรมนั้นเป็น
ธรรมสูง คือเป็นเทวธรรม, เป็นสัพพริสธรรม เป็นอริยทรัพย์ ๑. บริบูรณ์ในท่าน
ผู้ใด ย่อมทำท่านผู้นั้นให้ทรงยศเป็นเทวคาโดยธรรม, เป็นสัทบุรุษโดยภูมิ, เป็นผู้
มีศักดิ์โดยอริยโองการ, ด้วยประการฉะนี้ ๑

สรุปธรรมเทศนานี้ได้คุณธรรม ๔ ประการ; คือ ธรรม, คีล, สัจจะ, ทิริ,
มีคุณานุภาพแต่ละประการดังนี้ ๑

ธรรมานุภาพ — อำนวยผลให้บุคคลได้สวัสดีแต่ชีวิตปรมาโมทย์ในโลกทั้งสอง,
คือโลกนี้และโลกหน้า. ที่ได้ ในคาถาพุทธภาษิตว่า:

“ธมฺมปฏฺติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺเนน เจตสา
อริยปฺปเวทิตฺเต ธมฺเม สทา มตฺติ ปณฺหิโต” ๑

ความว่า “บัณฑิตอาศัยธรรมชีวิต, ย่อมมีใจผ่องใสอยู่เป็นสุข, ยินดีในธรรม
ที่พระอริยเจ้าประกาศแล้วทุกเมื่อ” ๑ ดังนี้.

คือ — นำรชนให้ได้สมบัติทั้งสาม, คือ มนุษยสมบัติ, สวรรคสมบัติ,
จนิพพานสมบัติ.

สัจจะ — เชิดชูเกียรติไว้ในชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ชั่วกาลปาวสาน. สมกับ
พุทธบรรหารว่า “สฺวเณ กิตฺติ ปโยโปติ” ความว่า “บุคคลย่อมได้เกียรติคือชื่อ
เสียงเพราะความสัตย์” ๑

หิริ — ประมวลซึ่งโอศัตย์มาเป็นเพื่อนสองทำให้นรชนเป็นเทวดา. สมกับ
ที่ท่านอ้างไว้ว่าเป็นเทวธรรมนั้นแล.

สิริเป็นธรรม ๔ ประการ, มีคุณพิเศษไพศาลสมบูรณ์พร้อม ในสมเด็จ
พระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, โดยอนุรูปแก่พระราชวิธานวัตร.
สมด้วยนิกเขปคาถาที่ได้ตรัสสรรเสริญไว้ในที่สุดว่า:

“เนกขํ ชมฺโพนทสฺสเว โก ตํ นินฺทิตุมฺหติ
เทวาปิ นํ ปสฺสนฺติ พฺรหฺมณฺาปิ ปสฺสีโต” ๑

ความว่า “ท่านผู้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมเห็นปานนั้น, วิสุทธิคุณแห่งทอง

ชมพูนท ไชยระถลักันินทา, แม่โหวดากั๋ย๋อมสรวเสริญ แม่พ่รหมกั๋ย๋อมชม” ๑
 ฉน. ส่วนพระราชกคูลทักษินินาปะทาน, อันส่มกั๋ย๋อมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรง
 บำเพ็ญพระราชอุทิศถวาย สม่กั๋ย๋อมพระบรมราชชนนี, ด้วยกำลัังพระกตัญญูกตเวที
 อย่างสูงสุค. ของงเป็นธรรมบรรณาการสำเร็จเป็นประโยชน์คสมบัคิแก่สม่กั๋ย๋อมพระศรี
 พิชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, โดยควรแก่สั้มปรายภพทุกประการ ๑.
 รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาประทับพระบัณญายารมย์คิลิงเพ็งงั, ขอถวาย
 พระพร ๑

ปูพพะทีศานมัตถนธรรมกะถา

พระญาณเวที ถวาย ณ วันที่ ๑๑ มกราคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“ปญฺจฐานานิ สมปสฺสํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปณฺทิตา
ภโต วา โน ภริยสฺสติ กิจจํ วา โน ภริยสฺสติ
กุลวํโส จิรํ ติฏฺฐเฐ ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ
อถวา ปน เปตานํ ทกฺขิณํ อนุปทสฺสตีติ” ฯ

บัดนี้จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ใน“ปูพพะทีศานมัตถนธรรมกะถา”
ฉลองพระเดชพระคุณพระศรีวิสุทธิญาณบารมี, อนุรูปแด่พระราชกุศลทักษิณานุปทาน
บังเกิดไปการกิจ, อันสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ ในสัจตมวาร
ที่เคารบสืบสอง, เป็นการฉลองพระเดชพระคุณสมเด็จพระศรีวิสุทธินันทรา บรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนีผู้เป็นอาหุเนยยาน, ของสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า,
พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และเหล่าเสวกามาตย์ ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน, ทั้งเป็น
ที่เคารพรักใคร่นับถือทั่วไปของประชาราษฎร์, ด้วยพระองค์เป็นราชินีนาถ ผู้เป็น
พระแม่เจ้าอยู่หัวเป็นทพทั้งไกรจริง, เป็นมิ่งขวัญของประเทศไทย ด้วยอำนาจพระบารมี
บุญญาธิการ, หากอบรมพระองค์มาเป็นพลพระเหตุแห่งตน. เมื่อได้ทรงบรรลุนิ
วิสัยผลใหญ่ยิ่งกว่าเหล่านั้นไว้รึนั้นเช่นนั้นแล้ว, ก็ไม่ทรงเพิกเฉยต่อพระคุณสมบัต
ที่ทว่าเปนสาระในพระอิตะภาพของพระองค์, ยังทรงมั่นในพระราชศรัทธา คัด

จากะ และปัญญา, อันเป็นเหตุให้ทรงบำเพ็ญปรกติประโยชน์ทั่วถึงไว้, ปราภฏ
แก่ตาและใจของชนทั้งหลาย, จึงไม่วายอาลัยในพระองค์. แต่ทั้งคงได้ความรู้ลึก
ในพระคุณสมบัติ ตามพระพุทธานิคมตรัสไว้ว่า:

“สทฺธาย สึเลน จ ยา ปวทุตฺติ
ปญฺญา ย จาเคน สุเตน จูภํ
สา ตาทิสึ สึลวตึ อฺปาสิกา
อาทียติ สารมิเชว อตฺตโน” ฯ

ดังนี้. ความว่า “ผู้ใดเจริญทั่วถึงด้วยศรัทธา คือ ปัญญา และการบริจา
การสัจ, ทั้งส่วนโลกีย์โลกอุตรสองสถาน. ท่านเช่นนั้น เป็นมหาอุษาสีกามีความ
ประพฤติเรียบร้อย, ชื่อว่าย่อมถึงสภาวะแห่งตนไว้ได้ในโลกนี้” ฯ

อีกขรรยายหนึ่ง, สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราช
ชนนีนั้น, ทรงประกอบไปด้วยพระคุณสมบัติเป็นอันดี, เหลือวิสัยที่จะรับพระราชทาน
พรพรรณให้สิ้นเชิง, ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ประเทศและชนทุกชั้น. เมื่อจะสรุปรวม
พระคุณเหล่านั้นโดยเอกเทศตามพระพุทธานิคม ก็มีอยู่ ๕ ประการ, อันล่งเลียง
เหล่านั้นทั้งหลาย. คือพระองค์ประกอบไปด้วยพระรูปสมบัติ, โภคสมบัติ, ญา
ติสมบัติ, ปุทฺทสมบัติ, คือสมบัติ. มีพระบาทัสสรเสริญไว้ในมาตุคามพลวรรคว่า,
“ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว มาตุคามสุส พฺลานิ กตฺมานิ ปญฺจ รูปพลํ โภคพลํ ญาติพลํ
ปุทฺทพลํ สึลพลํ” เป็นอาทิ. ความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, กำลังแห่งมาตุคาม &
ประการ, กำลัง & ประการนั้นเป็นไฉน, กำลังแห่งมาตุคาม & ประการเหล่านั้น คือ,

กำลังคือรูป, กำลังคือโอคะ, กำลังคือฉยวาทิ, กำลังคือยตร์, กำลังคือศีล. ทุกอัน
ภิกษุทั้งหลาย, มาตุคามผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยกำลังทั้งหลาย & เหล่านี้แล, เป็น
ผู้วิสารทะแกลั้วกล้า อยู่ครอบครองซึ่งเรือน” ฯ ดังนี้.

กำลัง & ประการนี้, & ประการเบื้องต้น เป็นทิวฐัมมิกัตถประโยชน์,
ประการที่ ๕ เป็นสัมปรายิกัตถประโยชน์. ส่วนกำลังที่เป็นทิวฐัมมิกัตถประโยชน์
นั้น, ปุคคผลที่สี่ เป็นสำคัญกว่าผลทั้ง ๓ ในเบื้องต้น. เพราะมีพระบาทพุทธนิพนธ์ว่า
“ปุคคา วตฺถุ มนุสฺसानํ” ยตร์เป็นวัตถุที่ทรงของมนุษย์ทั้งหลาย, คือจะเป็นผู้สืบสาย
ให้วงศ์สกุลแพร่หลายด้วยประชา, คุพฺพนพฺสชาเป็นทั้งอกชนแห่งหมู่ไม่วิเวจฺจน
เป็นวงใหญ่ที่สุด ฉะนั้น; และยตร์ผู้เป็นอชชาต อนุชชาต สามารถบำรุงบุพเพการด้วย
สถานทั้ง ๕. ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสแก่สังคาลมานพว่า: “ปญฺเฑ หิ โช คหปฺติ
ปุคฺคต ชฺวานฺติ ปุคฺคเตน ปุคฺคตฺติมา ทิสฺวา มาตยาบิโร ปญฺเฑปญฺชฺวาทพฺพา” ฯ ดังนี้.
ความว่า “ก่อนคุณหยดยตร์, มารดาบิดาผู้ทิศปรตติมาค้ำคັນตัวนออก, เพราะมี
อุปการแก่ยตร์ ธิคาก่อนกว่ายตร์คนอื่น ๆ, อันยตร์พึงปฏิบัติโดย ๕ สถาน: คือ คิดว่า,
“ภโต เนสํ ภวิสฺสามิ” เราเป็นผู้ที่ท่านได้เลี้ยงแล้ว จักเลี้ยงท่าน ๑, “ภิจํ เนสํ
ภวิสฺสามิ” เราจักทำกิจของท่าน ๑, “ภุทวสํ ชฺวเปสฺสามิ” เราจักตั้งวงศ์สกุลไว้ ๑,
“ทายชฺชํ ปญฺชิปชฺสามิ” เราจักปฏิบัติปกครองทรัพย์มรดก ๑, “อถวา ปน เปตฺตานํ
ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสามิ” ก็หรือเมื่อท่านละไปแล้ว ทำการละกิริยาแล้ว จักเพิ่ม
ทักษิณาทานเครื่องเจริญสุขสมบัติ ๑, มารดาบิดาผู้ทิศปรตติมา อันยตร์พึงปฏิบัติ
โดยสถาน ๕ เหล่านี้.

ก็แสดงงานทั้ง ๕ นั้น.-“ภรณ์” การเลี้ยงเป็นที่ ๑, “กิจุภรณ์” ทำกิจ
เป็นที่ ๒, “กถาสถูปณ” ทั้งวงศ์สกุลไว้เป็นที่ ๓, “ทนายชอุ ภูมิประชชน” ปฏิบัติ
ปกครองทรัพย์สินมรดกเป็นที่ ๔, “ทกขีณานุปยทาน” เพิ่มทักษิณาทานเป็นที่ ๕.

สถานทั้ง ๕ แบ่งเป็นสามภาคก่อน. “ภรณ” การเลี้ยงที่ ๑ นั้น, บุตร
จะพึงทำได้ เมื่อมารดาบิดายังดำรงอยู่ด้วย. “ทกขิณานุปทาน” การเพิ่ม
ทักษิณาทศกรบ ๕ นั้น, บุตรจะพึงทำได้ในอุปภาศสมัย เมื่อท่านละโลกนี้ไปแล้ว
เท่านั้น. แต่กิจอีก ๓ ประการ, คือ “กิริยาภรณ” ช่วยทำกิจการ, และ “กุลวตฺตฐ
ปน” ทั้งวงศ์สกุลไว้, และ “ทายชฺชปฏิบัติ” ปฏิบัติปกครองทรัพย์มรดกนั้น
ไม่มีเวลากำหนดนิยมกาล. บุตรผู้ อติชาติ ผู้คนชาติ จะพึงประพฤติได้ทุกสมัย,
เมื่อมารดาบิดายังดำรงอยู่ และเมื่อไปปรโลกแล้ว ฯ

เพราะฉะนั้นจึงได้สันนิษฐานว่า, เมื่อมารดาบิดายังดำรงอยู่ บุตรพึงปฏิบัติ
ได้ ๔ ประการ, คือการเลี้ยงและทำกิจการ, ทั้งวงศ์สกุลไว้ และปฏิบัติทรัพย์มรดก.
เมื่อไปปรโลกแล้ว พึงปฏิบัติได้ ๔ ประการ, คือทำกิจซึ่งค้างให้เสร็จ และทั้งวงศ์
สกุลไว้, ปฏิบัติทรัพย์มรดก และเพิ่มทักษิณานุทิศ, เช่น ๔ บัญชีฐานกิจส่วนอปร
ภาคสมัย. รวมสถานทั้ง ๕ นั้น แบ่งออกเป็น ๒ ภาค, เมื่อมารดาบิดายังดำรงอยู่ บุตร
จะพึงปฏิบัติได้ ๔ ประการ, เมื่อไปปรโลกแล้ว จะพึงปฏิบัติได้ ๔ ประการ, ด้วย
ประการนั้น ๆ

และกิจทั้ง ๕ สถาน ส่วนบุพเพทิจานมีต้นธรรมนี้, เป็นที่ปราศนาของบัณฑิต
ชาติ, จะให้เขนไปแก้ทุกข์ซึ่งเกิดผลทะลุแห่งตน ฯ

เพราะเหตุฉะนั้น พระนราศัพทศพลเจ้า จึงทรงยกความประสงค์คนชนตรัส
 เทศนา ในปฐมฐานสูตรว่า, “ปฐมฐานานัม สมปัสสํ ปุคฺคํ อิจฺจนฺติ ปณฺฑิตา”
 บัณฑิตทั้งหลาย, พิจารณาเห็นฐานะเหตุที่พึงแห่งผล ๕ ประการ, จึงปราณา
 บุตรว่า “ภโต วา โน ภวิสฺสตี” บุตรอื่นเราเลี้ยงแล้ว จักเลี้ยงเราบ้าง,
 “ภิจฺจ วา โน ภวิสฺสตี” จักทำกิจของเราให้เสร็จทั้งประสงค์บ้าง, “กฺลวฺโส จิร
 ติฏฺฐเช” วงศ์แห่งสกุลของเราจะพึงตั้งอยู่ไถ่ยาวนาน เพราะบุตรไถ่เข้าไปโดยลำดับ.
 “ทายชฺชํ ปฏิปชฺชตี” บุตรเราจะได้ปฏิบัติโภคะทรัพย์, คือข้อปฏิบัติหาเครื่องเป็น
 ทายาทบุคคล, “อถวา ปน เปตานํ ทกฺขิณํ อนุปปทสฺสตี” ก็หรือเมื่อเวลาเราละโลก
 นี้ไปแล้ว บุตรจักได้ตามเพิ่มทักษิณาทาน, เครื่องเจริญสุขสมบัติ. “ฐานานเตานิ
 สมปัสสํ ปุคฺคํ อิจฺจนฺติ ปณฺฑิตา” บัณฑิตชาติทั้งหลาย พิจารณาเห็นฐานะ ๕
 ประการเหล่านี้อยู่ เป็นที่ประสงค์, จึงปราณาบุตรให้เป็นผู้เกิดตระกูลตน. “ตสฺมา
 สนฺโต สยฺปริสา กตญฺญกตเวทิน” เพราะฐานะทั้ง ๕ เป็นที่ปราณา ของมารดา
 บิดาผู้บัณฑิตนั้น, บุตรทั้งหลายผู้สยปรายสันดานก็สงบรวงษ์ เป็นผักรักใคร่อุปการคุณ
 ที่ท่านได้ทำไว้แก่ตนแล้ว, มีปรกติประกาศอุปการที่ท่านได้ทำแล้วนั้น ให้ผู้อื่นรู้แจ้ง,
 โดยเป็นอุปการที่ท่านได้ทำแล้วจริง. “ภรณฺติ มาตาศิโร ปุพฺพเพ กตมนุสฺสร” มาตาม
 ระลึกถึงอุปการที่ท่านได้ทำไว้แล้วเป็นอารมณ์อยู่, เลี้ยงมารดาบิดาทั้ง ๒ ให้เป็นสุข.
 “กโรนฺติ เนลํ ภิจฺจานิ ยถา คํ ปุพฺพการิน” ทำกิจทั้งหลายของมารดาบิดาให้เสร็จ
 ไป ตามวิธีของบัณฑิตทำกิจแก่ท่านผู้เป็นบุพเพการี, ได้ทำอุปการให้แก่ตนเมื่อ
 ก่อนๆ. “โอวาทการิ ภคโปลิ” เป็นผู้ทำซึ่งโอวาท มีปรกติเลี้ยงซึ่งท่านผู้ได้เลี้ยงตน.

“กุลวดี นหาปย” ทำวงศ์สกุลไม่ให้เสื่อมไป. “สทโธ สี่เลน สมฺปนโน ปตุโต
โหติ ปสฺสโย” บุตรผู้มีศรัทธาบริบูรณ์ด้วยศีลแล้ว, เป็นผู้พิเศษซึ่งบัณฑิตจะพึง
สรรเสริญโดยคุณสมบัตินั้น ๆ. สถานทั้ง ๕ เป็นที่ปราณา ของมารดาบิดาผู้เป็น
บัณฑิต, ด้วยประการฉะนี้ ๑

ในสถานทั้ง ๕ นี้, สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้า ใต้ทรงบำเพ็ญให้
เป็นไปแล้วทุกประการ, อันนับว่าเป็นพระราชกุศล อุดมยิ่งไพศาล ในมาตาศีล
ปัญฐานธรรม, อันจะนำไปเจริญพระปรีชาโมทย์ทุกทิพาราศีกาล, ทั้งรับพระราชทาน
ถวายวิสัชนามา ฉะนี้ ๑

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ประทับพระขัณฐ์อาวรมิ ยุติกาลลง
แต่เพียงนี้, ขอถวายพระพร ๑

ปกรณกเทศนา

พระมหาสาราญ ถวาย ณ วันที่ ๑๒ มกราคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“จิรปฺปวาสี ปฺริส ญาติมิตฺตา สุหฺขชา ตเถว กตปฺปญฺญมฺปี ปุญฺญญาณี ปฏิกฺกณฺหนฺติ	หุโรโต โสตุถิมาคตํ อภินนฺทนฺติ อากตํ อสฺมา โลกา ปรี คตํ ปิยํ ญาตว อากตฺนฺติ” ฯ
---	---

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ผลของพระเดชพระคุณพระกับ
 พระปัญญาบารมี, อนุรูปแต่พระราชกุศลบุญราศีกัมมทานุปัตทานกิจ, ที่สมเด็จพระ
 บพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ ในอภิลักขิตกาลทวาทสมขริเขตต์ตมวารสมัย.
 เพื่อทรงพระราชอุทิศวิบากสมบัตถถวายในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระ
 บรมราชชนนี, เป็นส่วนมาตุฐานพิธิผลของพระเดชพระคุณโดยธรรมิกสักการะ
 มโหฬารบูชา, สำเร็จด้วยกำลังพระกตัญญูตากตเวทิตาคณะที่สมบุรณ์ในพระราช
 หฤทัย, โดยควรแก่วิสัยของมัตถกัตในวงศกรรมวาทีกิริยวาที ฯ

แท้จริง สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระองค์
 ไต่เสด็จอุบัติสถิตินโลกนี้, มีพระชาติราชสกุลอย่างสูงสุก ทั้งได้ทรงทำประโยชน์
 คุณให้แก่มนุษยชาวยุขอันธสีมา, นับว่าพระองค์ท่านไต่เสด็จมาคึกแล้วๆ ประการ
 หนึ่ง. แม้ถึงเสด็จสวรรคตล่วงลับไปตามกรรมนิยามซึ่งมีประจำสังขาร, ส่วนพระ

ราชกุลสมภารที่พระองค์ได้ทรงพระบำเพ็ญไว้ ก็คงเป็นชนกษัตริย์นำเสด็จให้ไปทรง
สถิตณทิวาสถาน, จิตว่าพระองค์ท่านสวรรคตเสด็จไปแล้ว ๆ อีกภาคหนึ่งตามคติ
นิยม ๆ. ก็การที่ไต่ได้ก็ร้อยคัมภีร์แล้วทั้งนั้น, คือ เพราะเหตุที่พระองค์ท่านได้
เสด็จมาสู่สกุลอย่างสูงสุด เป็นเอกอัครวิมลนุสสมตเทพกัญญานาวีรวัณ, ทรง
สมบุรณ์ด้วยสมบัติเป็นมหัศจรรย์. แต่สมบัตินั้น ๆ รวมกล่าวโดยสังเขปเป็น ๔
ประการ; คือ พระชาติสมบัติ, อภิวิชัยสมบัติ, โลกทรัพย์สมบัติ, พระปัญญาญาณ
สมบัติ. สมบัติทั้ง ๔ นี้ล้วนเป็นศรีแห่งวิบากผลซึ่งทรงประสบได้ เพราะทรงอาศัย
พระราชกุลบุญญาธิการส่วนบุพเพกตบุญญา, ซึ่งได้ทรงขบรมาในปางก่อน
เป็นลำดับ นับตั้งแต่บุเรชาตีกุลจนถึงภพปัจจุบัน. พระราชกุลนั้น ๆ มาเพิ่มพูล
วิบากชั้นอันมโหฬารวิภาพ ให้ทรงสถุทธิสมบัติลาภอันขจร, ควรเป็นที่อนุสร
คำนึงถึง และสรรเสริญของเอนกชนนิกกว่า “อโห มหาบุญญะ” พระแม่เจ้า
มีพระบุญญาธิการใหญ่หนอ ดังนี้ ๆ

แม้พระองค์ทรงอาศัยพระราชกุลบุญญาธิสัณฐานส่วนบุพเพกตบุญญาคุณซึ่งได้ทรง
บำเพ็ญไว้, จึงทรงประสบได้มีให้สรีรสมบัติได้เสวยพระบรมสุขศิริสวัสดิ์เกษม
สำราญ. แม้เช่นนั้น พระองค์มิได้ทรงมีมาในอริยวิญญูผลคุณอันปราศจากสติ
สัมปชัญญะ, ทรงพระปัจเจกชนเห็นความวิคินะหายนะและสมบัติวิบัติเพราะอำนาจ
ขี้จัญและขาดขี้จัญลง, และทรงพระวิจารณ์เห็นกาลไกลมิได้ทรงเสวยสุขสมบัติ
เฉพาะพระองค์, ทรงเฉลี่ยสุขสมบัติกัน ๆ พระราชทานแก่ประชาชนทั่วไป โดย
พระราชอัธยาศัยที่ทรงพระเมตตาอาวี ทรงทั้งพระองค์ไว้ ในที่เป็นนาถาของพสกนิกร

ท้าวรัชสีมามณฑล, และทรงพระราชศรัทธาบำเพ็ญพระราชกุศลบำรุงพระพุทธศาสนา. ส่วนพระราชจริยาซึ่งเป็นประโยชน์แก่สมมติ และพระราชกุศลกล่าวนานาเอนกประการ, เหลือที่จะสมันนาหรณนำมาพรรณนาให้สิ้นสุด. เปรียบประหนึ่งว่า มหาสมุทรอันลึกและกว้างใหญ่, หม่อมมีศยาชาติมีอายุกว่ายให้ทั่วถึงนั้น ๑. พระองค์ท่านเป็นผู้มีพระบุญญาธิการยิ่งใหญ่ ทั้งทรงพระปรีชาสามารถบำเพ็ญพระราชกรณียะให้เป็นไปอย่างเต็มที่, เป็นอันไม่มีช่องที่ใคร ๆ จะพึงขึ้นกล่าวว่ามีบุญเสียเปล่าไม่ทำประโยชน์อะไรนั้นได้ ๑. อันชนทั้งหลายที่ได้ธิดาภาพเป็นมนุษย์ ถ้าไม่ได้ทำคุณความดีอันบริสุทธิ์อย่างใดอย่างหนึ่งไว้ ครั้นเมื่อละโลกนี้ไปก็จะมีคุณอันใดที่จะทำให้เกิดสุขโสมนัส, ทั้งจะไม่มีประวัติที่ดีให้เป็นอนุสสาวรีย์สืบไป, ซึ่งว่าเป็นอยู่เสียเปล่าไม่พึงต้องการ. เปรียบทั้งเศษวัตถุและทัพสัมภาระอันไม่แน่นอน สรรบ้อมไม่มีคุณแก่บ้านเรือน, จักว่ามีอยู่สำหรับรักที่ไม่ผู้ปรารถนาอันนั้น. เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสเตือนพุทธบริษัทไว้ว่า “น สียา โลกวทุคฺคโน” บุคคลไม่พึงเป็นอยู่รอกโลก ดังนี้ ๑. บรรดาชนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทั้งบุรุษและสตรี, ถ้าไม่ไ้ประพฤติกรรมความดีอันเป็นประโยชน์แก่ตนและปรชนทั้งหลาย, แม้ยังมีชีวิตเป็นอยู่ก็เหมือนเป็นอยู่เสียเปล่าไม่มีคุณอะไร, จักได้ชื่อว่า “รอกโลก” ในที่นี้ ๑. ส่วนสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระองค์มีพระสติสัมปชัญญะไม่ทรงประมาท, ทรงพระราชศรัทธาและพระอุตสาหะวิริยะภาพบำเพ็ญพระราชกรณียะให้เป็นไป, โดยนัยเป็นทิศทางที่ประโยชน์ แก่ชาติ, แก่พระศาสนาและพระมหากษัตริย์, สมควรแก่ธรรมเนียมปฏิบัติทั้งคคิโลกคคิธรรม, จักว่าพระองค์ทรง

ทำประโยชน์คุณแก่โลกและส่วนพระองค์ทั้งภพทั้งภพนั้น. เช่นนี้ เป็นอัน
พ้นจากความนั้นเท่าที่ประชุมชนจะฟังกล่าวว่า “รกโลก” ฉะนั้นได้ ๖. พระองค์ท่าน
มีพระคุณสมบัติยิ่งใหญ่ มีพระคุณไม่บกพร่องไม่มีช่องที่ใครจะล่วงเข้ามารหา, ควร
เป็นที่สรรเสริญของมหาชนทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ. ต้องตามวณะประพันธ์พุทธภาษิตว่า:

“อจนิทวตฺติ เมธาวี ปญญาสึลสมาคีติ
เนกขัม ชมโปทสเสว โก ตํ นินทิตุมรหติ
เทวปปี นํ ปัสสนติ พุรหมุณนปปี ปัสสโต” ๗

ความว่า “ผู้ที่มีความประพฤติไม่พ้อง, มีเมธาประกอบด้วยปัญญาและศีล,
มีสันดานบริสุทธิ์ทุกแห่งทองชมพูนุท, ใครเล่าจะล่วงเข้ามารหา. อย่างว่าแต่มนุษย์เลย,
แม้เทวดาและพรหมก็ย่อมสรรเสริญท่านผู้นั้น ดังนี้ ๗

ก็สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้เสด็จขยับคัตแล้วโดยพระชาติราช
กุศล, ทั้งทรงพระคุณสมบัติอันยิ่งใหญ่. เห็นแล สมควรที่นาครชนทั้งหลายพึงถวาย
คำสรรเสริญพระบารมีว่า, พระแม่เจ้าเสด็จมาคัตแล้ว ๗ ด้วยประการฉะนี้ ๗

อนึ่งพระคุณสมบัติส่วนบุญราศีที่ใต้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นอย่างดี, โดย
ที่ทรงสถิตในคุณธรรมคืออัสสัมมาปณิธิ. เมื่อมีพระสติทรงระลึกได้ในกาลใด ก็
ย่อมทรงพระปรีชาปรีชาเปรมพระราชหฤทัยในกาลนั้น, แม้ในอวสานกาลจะต้องทรงทำ
ลายชั้นนี้ละโลกนี้ไป ก็มีใต้ทรงหาวคหวันแต่ทุกคติภพในเบื้องหน้า. เพราะธรรมตา
บุคคลผู้มีบุญกุศลอันตนได้ทำไว้แล้ว ย่อมมีความอันใจว่า บุญของตนคงจักส่งให้
ประสบผลคือสุคติโลกสวรรค์, เชื้อมั่นต่อบุญสมบัติเช่นนี้ย่อมได้ ปัตติโสมนัสอันใจ

ในเมื่อใกล้จะดับจิต. ชื่อนี้มีพระพุทธภาษิตสารกว่า “บุญญ์ สุขํ ชีวิตส์ขมฺหิ”
บุญนำความสุขมาในเวลาละสิ้นชีพ ดังนี้ ๗. บุญกุศลสุจริตก็ชอบ ซึ่งสาธุชนใด
ได้ประกอบก่อสร้างบำเพ็ญไว้ด้วยกายวาจาจิต, ย่อมนำความสุขมาให้แก่สาธุชนนั้น
ในเวลาละกายชนสิ้นชีวิต ให้เกิดอัสสาทะความอุเบกขาได้เกิดอริยธรรมระบวย,
ทำกาลกิริยากับจิตอันผ่องใสบริสุทธิ์ย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์, เพราะเหตุนี้
พุทธาภิธานทั้งหลายจึงได้สรรเสริญไว้ว่า “จิตฺเต ปริสุทฺเธ สุคติ ปาฏิกงฺขา”
เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้ว สุคติเป็นหวังได้ ๗. จงอยู่, บุญกุศลทั้งหลายคอยนำทิพย
บรรณาการไปต้อนรับสาธุชนผู้มีกัลยาณกมลอันตนได้ทำไว้แล้วในโลกนี้ ฉโลกนํ,
คุณพวงญาติและมิตรมีจิตยินดีปริทมาต้อนรับญาติและคนที่รักใคร่, อันมาแล้วแต่ที่
ไกล นั่น. สมด้วยอัยฎกฉันทคาถาพุทธภาษิตซึ่งได้ยกนิกขิตเป็นบทเบื้องต้นว่า:

“จิรปฺวาเส ปุริสํ ทูโรโต โสตถิมาคตํ
ญาติมิตฺตา สุหฺขชาจ อภินนฺทนฺติ อาคตํ”

ความว่า “ญาติมิตรและคนใจดีทั้งหลาย, เห็นบุรุษผู้จากไปเสียนาน มี
สวัสดิการกลับมาจากที่ไกลแล้ว, ย่อมยินดีเป็นนักรักหน้าว่ามาถึงแล้ว ฉนฺโต;

“ตเถว กตปฺญญมฺปิ อสฺมา โลกา ปรี คตํ
ปฺญญานิ ปฏิกคณฺหนฺติ ปิยํ ญาตีว อาคตํ”

แม้บุญทั้งหลายย่อมต้อนรับคนมีบุญอันทำไว้แล้ว, ผู้ไปสู่ปรโลกจากโลกนี้
เหมือนพวงญาติต้อนรับญาติด้วยกันผู้เป็นที่รักมาถึงแล้ว ฉนฺนํ ๗

ก็สมเด็จพะศรีพิชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจหิตประโยชน์ ทั้งส่วนอุทิศหิตสมบัติและปรหิตปฏิบัติไว้พร้อมเสร็จ, พระองค์เสด็จสวรรคตละโลกนี้ไปจะเสด็จสถิตประทับณโลกไหน, ควรที่เมธีชนทั้งหลายจะพึงสันนิษฐานหยั่งทราบด้วยใจของตน ๆ, เพราะคติธรรมคาของท่านลัทธิปริสชนผู้มีคุณสมบัติอันอุดม ตามธรรมนิยมไม่มีทางคำทรมาน. เพราะฉะนั้น ควรที่สยามรัฐจักชนทั้งหลายพึงถวายพระพรชัยเฉลิมพระเกียรติว่า พระแม่เจ้าเสด็จไปก็แล้ว ๆ ดังนี้ ๑. แม้พระองค์ไท่เสด็จมาแล้วก็ เป็นศรีของโลกทั่วหล้า และเสด็จไปก็แล้ว สู่โลกน่าทั้ง ๒ ประการ, ก็สมตามพระพุทธานิพนธ์บรรหารว่า “โชติโชติปรายโน” เป็นผู้สว่างมาแล้วกลับสว่างไป ด้วยประการฉะนี้ ๑

ส่วนพระราชกุศลราศีขัตติทานทักษิณกิจ ซึ่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญให้เป็นไป, แล้วและทรงพระราชอุทิศกัลปนาผลถวายฉลองพระเดชพระคุณ ในสมเด็จพะบรมราชชนนี, เป็นส่วนธรรมิกพลิมโหฬารบูชา. เป็นอันว่าได้ทรงบูชาแล้วด้วยก็ เป็นที่ตั้งแห่งมงคลศิริสวัสดิ์ศุภอรรณิขวิบูลผล, สมดังสุภาษิตพุทธานิพนธ์ในมงคลสูตรว่า “บูชา ๑ บูชานี้ยาน์ เขตมมงคลมุตม” ความบูชาท่านผู้ควรบูชา เป็นมงคลอันล้ำเลิศ, ให้เกิดศิริสวัสดิ์แก่ผู้บำเพ็ญเป็นนิมิตกาล ๑

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณประทับพระบัญชาบรมมี พอสมควรแก่เวลา, ขอถวายพระพร ๑

มิตตะกะลา

พระปริยัติบัณฑิต ถวาย วันที่ ๑๘ มกราคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“สตฺถโถ ปสวโต มิตฺตํ

สหาโย อตฺถชาตสฺส

สยํ กตานิ ปุณฺณานิ

มาตา มิตฺตํ สเก ขมเร

โหติ มิตฺตํ ปุณฺณํ

ตํ มิตฺตํ สมฺปรายิกนฺติ” ฯ

บัดนี้จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ผลของพระเดชพระคุณพระด้วย
พระปัญญาบารมี โดยอนุรูปแก่พระราชกุศลทักษิณานุประทานกิจ, ซึ่งสมเด็จพระ
บพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญในอธิกษิตกาล สักตมวารที่ครบ ๑๓ นี้,
เพื่อทรงพระราชอุทิศกัลป์นาผล ถวายผลของพระเดชพระคุณ สมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ซึ่งได้เสด็จสวรรคต, เป็นเหตุเศร้ากำสรวลอย่างยิ่ง
ของพระองค์ และพระราชวงศ์เสวยกามาคัยราชบริพาร, ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์,
เป็นโอกาสที่ชวนให้หวนคำนึงถึงความหลัง ครั้นยังดำรงพระชนม์อยู่ ได้ทรงบำเพ็ญ
พระราชกรณียกิจ เพื่อสำเร็จประโยชน์เกื้อกูลและสุขแก่มหาชนโดยสมควรแก่โอกาส,
มีพระราชจรรยาเป็นเครื่องปรากฏ พระเกียรติยศเกียรติคุณ แม้ไพศาลในสยาม
รัฐประเทศ, มีพระคุณพิเศษส่วนอิตตะสมยัตติ อันได้ทรงอบรมไว้แล้วแต่ปางก่อน,
เป็นเหตุอุปสังหรณ์ให้ทรงพระเจริญสมบุรณ์ด้วยพระราชอิศริยยศและบริวารยศพรอัน
ทุกประการ. ถึงดังนั้นแล้ว ก็ยังทรงยากเย็นมีพระอุทสาหะในพระราชกรณียกิจ, มี

พระสตีควมคุมหนองเหินบัวพระราชหฤทัย, ทรงเลือกคักจัดทำแต่กรรมที่สอาดปราศ
จากโทษ, แม้การงานที่เป็นคุณประโยชน์ก็ยังไม่ทรงพระวิจารณ์ญาณ, ใคร่ครวญก่อน
แล้วจึงทรงประกอบ, ทรงระวังระไวโดยรอบคอบในเหตุผล. มีพระชนม์ดำรงอยู่โดย
ธรรม และไม่ทรงประมาณ, พระคุณสมย์ดีทั้งปวงนี้เป็นพลวบ้จ้ายัธยัตติกสมุฏฐาน,
ให้ทรงพระเกษมสำราญ และทรงสมบรณ์ด้วยพระชาติ, ได้เถลิงราชอิศริยยศเป็น
อรรคนารัตน์, ก็เพราะพระคุณสมย์ดีทั้งปวงนั้น. ดังมีพจนประพันธ์เป็นเครื่องสาธกว่า:

“อญฺฐานวโต สติมโต สุจิตมุตฺต นิสมฺมการิโน
สญฺญตฺตสฺส จ ฌมฺมชีวิโน อปฺปมตฺตสฺส ยโสภินฺทุตฺติ” ๑

ความว่า “ยศย่อมเจริญยิ่ง แก่ชนผู้มีความหมั่น, มีสติ, มีการงาน
สอาด, มีปกติใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ, สำรวมดี, เลี้ยงชีวิตโดยธรรม, ผู้ไม่
ประมาณ ” ๑ ดังนี้.

ก็ในเวลาเมื่อทรงพระชนม์อยู่นั้น ข้อสำคัญที่ควรแก่ความสรรเสริญของ
มหาชนทั่วไป, ก็คือทรงเป็นพระกำลังใหญ่ในราชการ, และเชื่อว่าทรงตั้งอยู่ในฐาน
เป็นพระราชกัลยาณมิตร. สมดังพระพุทธภาษิตจำแนกมิตร ๔ ประเภทว่า:

“สตฺถุ ปสวโต มิตฺตํ มาตา มิตฺตํ สเก ฌเร
สหาโย อตฺตชชาติสฺส โหติ มิตฺตํ ปุณฺณปุณํ
สยํ กถานิ ปุญฺญานิ ตํ มิตฺตํ สมฺปรายิกํ” ๑

ความว่า “หมู่เกวียนเป็นมิตรของคนเดินทาง, มารดาเป็นมิตรในเรือน

ของตน, สहाยเป็นมิตรของคนมีอิสระเกิดขึ้นเอง ๆ, บุญทั้งหลายที่ทำไว้แล้วด้วยตนเองเป็นมิตรติดเนื่องไปในภพเบื้องหน้า” ฯ ดังนี้.

ในพระพททภาณิกนี้, มีอรรถาธิบายที่จะได้ถวาววิสัยนาสืบต่อไป:—

ประเภทที่ ๓ อันคนผู้เดินทางย่อมรู้สึกอ้างว้างและเปลี่ยวใจในเมื่อขาดมิตรผู้
 เดินร่วม, เมื่อแลไม่เห็นใคร แม้เพียงหมกเวยนที่คนจีนนั่งอยู่, หรือพบเข้าใน
 ระหว่างทาง ก็รู้สึกยินดี ๆ. อีกอย่างหนึ่งคนผู้เดินทางไกลจนเห็นเหนื่อยเมื่อล้า
 รู้สึกตัวว่ากำลังไม่สามารถพอที่จะเดินต่อไปอีกได้, เมื่อได้ขึ้นเวยนยอมบันเทา
 ความล้ายากกรากกรำ ทั้งได้เป็นกำลังเครื่องช่วยกันอันตราย, และเป็นพาหนะ
 สำหรับบรรทุกสิ่งของได้ตามส่วน; จึงควรกล่าวได้ว่าหมกเวยนเป็นมิตร เพราะยัง
 ประโยชน์ถึงที่ต่อการให้สำเร็จแก่บุคคลได้. นี่เป็นข้อส่อให้เห็นว่าแม้เพียงของไม่มี
 วิญญาณ, เมื่อยังความต้องการให้สำเร็จได้แล้ว ก็ยังควรเรียกได้ว่าเหมือน
 มิตร, เป็นภาณิตเครื่องจูงใจให้เกิดความนิยม เพื่อสมาคมกับด้วยมิตรในประเภท
 เป็นลำดับไป ฯ

ประเภทที่ ๒ บรรดาอันโตชนผู้ร่วมงานการอันสนธิ ท่านยกมาดว่า เป็นมิตร
 อย่างสำคัญ เมื่อมารดาอยู่ด้วยช่วยการทำงานตามส่วนที่ควรจัดควรทำ ทั้งเป็น
 อุปถัมภ์จายแก่บุตรธิดาด้วย. เหตุนี้พระคันถรนาจารย์จึงขนานนามมารดาว่า
 เป็นพรหมของบุตร, เพราะมีคุณธรรมทั้ง ๔ คือเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา,
 เป็นวิหารธรรมประจำอยู่ในขันธสันดาน, และเป็นพรพาจารย์ เพราะเป็นผู้พร่ำว่าสอน
 ให้บุตรเว้นชั่วประพฤติดีเป็นต้น ก่อนกว่าอาจารย์อื่น ๆ, และเป็นอาหุไนยบุคคล เพราะ

เป็นผู้ควรแก่สิ่งของที่บุตรธิดาจะพื้่นำมาค้ำยเพื่อแสดงความเคารพนับถือบูชา, และว่าสกุลใดยังสมบูรณ์ด้วยมารดาบิดา สกุลนั้นชื่อว่า “สพฺรหมกั”, เพราะยังปรกพร้อมด้วยท่านผู้เป็นสมมคพรหม. อีกประการหนึ่ง มารดาบิดานั้น ตั้งอยู่ในฐานะเป็นยวพการี, มีหน้าที่ทำอุปการคุณแก่บุตรธิดา และจักว่าหาได้ยากในโลกเป็นคู่กัน. มีคำเปรียบไว้ว่า “อุโฆ จนฺทิมสฺริยา” พระจันทร์พระอาทิตย์ย่อมมีในโลกสองดวงฉันใด; “อุโฆ มาตาปิตรี” มารดาบิดาก็มีแต่สองเหมือนกันฉันนั้น ๑. แม้พระบรมศาสดาเมื่อจะทรงจำแนกแจกทิศ ๖ ก็ได้ทรงยกมารดาว่าเป็นปรัตถิมทิศไว้โดยประเภทหนึ่ง, ถ้าจักเป็นธรรม ก็สงเคราะห์ลงใน “บุพฺพทิสฺसानมฺมสฺสนธฺรรม” อันบุตรธิดาจะพึงประพฤติอีกแผนกหนึ่ง, ท่านจึงชื่อว่าเป็นมิตร เพราะเป็นผู้มีอุปการกิจ และทำสิ่งที่ยากจะทำได้, ยิ่งกว่าอันใดชนอื่น ๆ ด้วยประการฉนี้. แต่มิตรประเภทนี้ มีกำลังช่วยเหลือเพียงภายใน, กลยตร์ยังควรปรารถนาความเป็นผู้มีพวกพ้องมากอีกต่อไป, เพราะให้เกิดผลที่ควรต้องประสงค์ประการหนึ่ง. ในส่วนที่กฎฐัมมิกัดลประโยชน์ถ้าหาพวกพ้องมิได้แล้ว ก็ไม่สามารถจะทรงคนอยู่ได้, เหมือนต้นไม้ไร้รากไร้กิ่งทนพายุไม้ได้ก็จะล้มฉันนั้น. ด้วยเหตุนี้นี้จึงควรตั้งการสหาย สำหรับช่วยเหลือเป็นกำลัง, ทั้งพระพทธภาษิตที่ตรัสในลำดับต่อไปนี้ ๑

ประเภทที่ ๓. ชนผู้เป็นเพื่อนร่วมการงาน ท่านว่าเป็นแต่เพียงสหายยังไม่ชื่อว่ามิตร, ต่อเป็นผู้สนธิและวางใจกันได้หรือมีเมตตาในกัน จึงควรได้ช้อย่างนั้น. ข้อสำคัญที่จะพึงรักษาระหว่างกันได้ ก็ในสมัยที่มีอะไรเกิดขึ้น, ถ้าหาความช่วยเหลือหรือไม่เอื้อเฟื้อต่อกัน ก็เป็นอันเรียกไม่ได้ว่ามิตร, ต่อช่วยทำกิจธุระนั้น ๆ ให้สำเร็จ

ไป และแสดงน้ำใจว่ามีความสนิทสนม จึงควรเรียกว่ามิตรไต่, และมีตรนั้นย่อม
 เป็นกำลังสำคัญประการหนึ่ง, ซึ่งเป็นพลบัยภายนอกอันแรงกล้า ที่จะชักพาผู้
 สมคบให้ถึงความเจริญและเสื่อมเสีย, เพราะเหตุนี้มีมิตรชั่วหรือมิตรดี. ชื่อนี้ก็สมด้วย
 พระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า “พาหิรํ ภิกขเว อังคนํติ กริตฺวา นาณญํ เอกังคํ
 สมณูปัสสามิ ยํ เอวํ มหโต อนตฺตยา สํวตฺตํติ ยทิทํ ภิกขเว ปาปมิตฺตา”
 ความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย, ทำบัยภายนอกให้เป็นเหตุแล้ว เราย่อมไม่เห็น
 เหตุอันแต่อันหนึ่งซึ่งจะเป็นไปเพื่อความเสียหายอย่างใหญ่, เหมือนความมีมิตรชั่ว,
 ความเป็นผู้มียาปมิตร, ย่อมเป็นไปเพื่อความเสียหายอย่างใหญ่” ๑. อีกฝ่ายหนึ่ง
 เราย่อมไม่เห็นเหตุอันแต่อันหนึ่งเหมือนกัน อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่,
 เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดี, ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร, ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์
 อย่างใหญ่ ๑. เหตุอันนี้ยังติดชน ควรเว้นมิตรชั่วเสียให้ห่างไกล, เหมือน
 คนเดินทาง เว้นทางที่มีภัยอันตราย, อีกฝ่ายหนึ่งพึงเข้าหามิตรดี เหมือนมารดา
 ไม่ทิ้งบุตรนั้น ๑. ก็แลมีตรนั้นในชั้นต้นได้แก่บุคคลผู้เป็นเพื่อนร่วมการงาน, ตั้งอยู่
 ในฐานะเป็นสหายที่ดี, มีลักษณะคือ ช่วยเอาใจใส่ระวังรักษาเพื่อนผู้เดินเลื้อยเผลอ
 สติ, ช่วยป้องกันรักษาทรัพย์สมบัติให้ เมื่อมีภัยหรือตกช้อนย่อมรีบรองเป็นที่พักพิง,
 และไม่ละทิ้งในยามที่ถึงความวิบัติ, แลนับถือเพื่อนตลอดถึงวงศ์वार, ชื่อว่าเป็นสหาย
 ที่ดี ๑. สหายเช่นนี้ยังติดควรแล้วที่จะแสวงและคบหาไว้, ในสมัยเมื่อประโยชน์กิจ
 เกิดขึ้น แม้เป็นการเล็ดอย่างว่าแรงก็จะได้ช่วยเป็นกำลัง, เพราะคนเรานั้นตั้งเป็น
 หมวดย่อมอยู่เป็นอันแน่นหนา, ตั้กันแต่หลังคาเรือนหนึ่งจนถึงเมืองหนึ่งและ

ประเทศหนึ่ง, คำว่าต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันมากบ้างน้อยบ้าง จะอยู่โดยลำพัง
หาได้ไม่, เพราะต้องพึ่งผู้อื่นเป็นอุปสรรคเป็นใจ ช่วยเหลือคนในกิจต่าง ๆ บ้าง.
เมื่อเป็นเช่นนี้จำต้องหวั่นความสามัคคีในหมู่เพื่อนผู้ร่วมงาน จึงอาจนำความสำราญ
ให้เกิดมีแก่หมู่คณะโดยสวัสดิภาพได้, แม้กิจการใด ๆ ซึ่งจะเหลือวิสัยพ้นสามารถ
ที่คน ๆ เดียวจะพึงทำได้ก็, กิจการนั้น ๆ ที่จะต้องความสำเร็จโดยวิธีบริบูรณ์
ประสงค์ได้, ก็เพราะมีสหทัยช่วยทำช่วยคิด ชื่อว่าเป็นมิตรอันดีงาม, ในยาม
เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นเนื่อง ๆ เพราะเหตุข้างต้นนั้นแล, แต่มีใครเช่นนี้ให้เกิดผลก็เพียง
ในชั่วขณะ. เพราะฉะนั้นพระบรมศาสดา จึงทรงแสดงมิตรสำหรับโลกน่าต่อไป ๖

ประเภทที่ ๔ คำว่าบุญ เมื่อกล่าวโดยผล เป็นชื่อของความดีอันจะพึงเกิด
มีแก่ผู้บำเพ็ญ, เป็นต้นว่าให้เกิดความปลื้มใจซึ่งเรียกว่าอารมณ์ที่ดีในขณะนั้น.
เมื่อกล่าวโดยเหตุ เป็นชื่อของกุศลกรรม อันเป็นเครื่องชำระสันดานให้บริสุทธิ์
ใสสะอาดปราศจากสิ่งกเลสธรรม, มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น; สรรพกุศลซึ่งเกิด
เพราะประพฤติกาย วาจา จิต เป็นสุจริตครบทั้งไตรทวาร, ใต้นามโวหารว่าบุญ ๖.
ก็วัตถุคือสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญนั้น ท่านแสดงไว้เป็น ๓๐ ประการ. คือ
“ทาน” การบริจาคสิ่งของเพื่อให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่ผู้รับ โดยฐานอนุเคราะห์
หรือบูชาคุณหรือเกื้อกูลในกรณีนั้น ๆ. “ศีล” การรักษาศรัทธาปฏิบัติวาจาให้
บริบูรณ์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทอันดีงาม โดยพ้นจากความครหาของนักปราชญ์,
เกาณการอบรมบุญกุศลให้เกิดมีในสันดาน ด้วยอาการที่เจริญสมณะและวิปัสณา.
“อุปปายน” การแสดงความอ่อนน้อมเคารพนับถือแก่บุคคล, เป็นต้นว่ามารดา

บิณฑังในเวลาที่ท่านยังทรงชีพอยู่และล่วงลับไปแล้ว. “เวทย์ขาวๆ” การช่วยชวนชวายในกิจธุระที่ชอบ หรือชักโยงให้ผู้อื่นทำความดี. “ปศุศิทาน” การฆ่าเพี้ยกุศลแล้วแบ่งส่วนบุญให้ผู้อื่น หรืออุทิศเป็นอุปัชฌาย์เปตพลี, ตลอดจนทำความดีเพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับผู้อื่นต่อไป. “ปศุศิทานโมทนา” การแสดงความชื่นชมนกัวยกุศลสมาทานของผู้อื่น, หรือเกศินิยมในอันกระทำความดี ซึ่งมีผู้ทำเป็นตัวอย่างมาแล้ว. “ธมฺมสุสฺวน” การฟังธรรมหรือรับโอวาทของนักปราชญ์โดยเคารพ. “ธมฺมเทศนา” การแสดงธรรมสั่งสอนผู้อื่นด้วยกรุณา, ในเมื่อตนมีความรู้ซึ่งเกิดจากการฟังหรือโดยประการอื่น. “ทิจฺจุสฺสุมม” การทำความเห็นให้ตรง ไม่วิวาทกับใคร ๆ, เพราะความเห็นผิดหรือแตกต่างกัน ต้องมีความเห็นถูกก็เสมอกัน, ที่เรียกว่า “ทิจฺจุสฺสามญฺญตา”. กิริยาเหล่านี้ล้วนเป็นทั้งแห่งบุญทั้งสิ้น, ผู้ใดมีบุญอันตนได้ทำไว้แล้ว ผู้นั้นชื่อว่า “กตบุญญ”, ย่อมได้รับความชื่นชมนานในโลกนี้เพราะเหตุนี้. ครั้นละโลกนี้ไปแล้ว บุญนั้น ๆ ย่อมติดตามไปเป็นอุปถัมภ์ภักขัยให้ได้รับความชื่นชมนาน, และสุขสำราญในสุคติภพยิ่ง ๆ ขึ้นไป. อีกประการหนึ่งบุญนั้น ๆ ย่อมคอยค้ำจุนรักษากุศลคุณ ศาสนา ศีลธรรมผู้มีจิตอาวรี, ย่อมยินดีพากันค้ำจุนรักษารวมผู้จากกันไปสิ้นกาลนาน กลับมาได้แล้วโดยสวัสดิภาพพลนั้น, จึงควรเรียกได้ว่าเป็นมิตร เพราะยังความอุจฉิตให้เกิดมี, และเป็นที่พึ่งพำนักของผู้บำเพ็ญไว้แม้ในโลกนี้เของน่า. เพราะฉะนั้นพระบรมศาสดาจึงทรงยกบุญว่าเป็นมิตร ในประเภทเป็นอวสาน ๆ

ก็การที่ถึงพร้อมด้วยมิตรทั้งหลาย ชื่อว่ามิตรสมบัติ, เป็นคุณควรจะประสงค์ของกุลบุตรผู้ตั้งตนขึ้นได้โดยลำดับ สำหรับเป็นที่พึ่งอย่างสำคัญ. เหตุนี้กุลบุตร

ควรเป็นผู้ฉลาดในอุบายเป็นเครื่องบำรุงและสงเคราะห์ ให้เหมาะแก่ประเภทของบุคคล และเวลา, ก็ย่อมจะเป็นผู้เจริญด้วยบริวารยศ มีพวกพ้องมาก เป็นกำลังเครื่องตั้งมั่นแห่งตนในภพนี้, ถ้ามีบุญเป็นกัลยาณมิตร ก็อาจยังประโยชน์กิจ และความสุสตาพรณุมล ให้สำเร็จแก่ตนตลอดถึงภพหน้า, มั่นใจกับรับพระราชทานถวายเป็นวิสัยนามาฉนี้ ฯ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, เมื่อยังทรงดำรงพระชนม์อยู่ ได้ทรงช่วยเหลือเป็นพระกำลังใหญ่ในพระราชกรณียกิจ, เป็นพระราชกัลยาณมิตรพระองค์หนึ่ง. เมื่อถึงคราวที่ต้องเสด็จสู่สวรรคต ตามธรรมดาของสังขารแล้ว, สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน, เป็นขัตติยการธรรมบรรณาการ ด้วยกำลังพระกตัญญูกตเวทิตาคุณ, นับเนื่องในพระราชกรณียะมาตาศักดิ์ฐานธรรมสำเร็จแล้ว, เพื่อทรงพระราชอุทิศส่วนวิบากสมบัติขัตติยาน ถวายแก่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, เพื่อได้ทรงทราบโดยพระญาณวิถีทางใดทางหนึ่งแล้ว ทรงพระอนุโมทนา, สำเร็จความสุขสมบัติโดยสมควรแก่คติในสัมปรายภพนั้น ๆ ทุกประการ ฯ

รับพระราชทานถวายเป็นพระธรรมเทศนา ผลองพระเดชพระคุณประทับพระบุญญาบารมี สมควรแก่เวลาเพียงนี้, ขอถวายพระพร ฯ

ปกริณกเทศนา

พระปิฎกโกศล ถวาย ณ วันที่ ๑๙ มกราคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“ทุลลโก ปุริสาชญโณ น โส สพฺพตฺถ ชายตี
ยตฺถ ชายตี ชีโร ตํ กุลํ สุขเม ธตฺตี” ๑

บัดนี้เจ้าพระราชาทานถวายพระธรรมเทศนา ผลของพระเดชพระคุณพระกัณฑ์
พระปัญญาบารมี โดยสมควรแก่พระราชาศุภกตบุญวาสนาทักขิณานุปทานกิจ, ซึ่ง
สมเด็จพระบรมขพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญถวายผลของพระเดชพระคุณ, แต่
สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, ตั้งแต่เสด็จสวรรคต
แล้วเป็นนิจมาทกลัปตาหะสัตตมวาร ๑

การที่ทรงพระอุสาหะบำเพ็ญพระราชาศุภกตส่วนมาตาศักดิ์ฐานกิจได้เป็นนิจกัน,
เป็นนิทคันธีให้แลเห็นว่า พระกตัญญูกตเวทีคารุณามีบริบูรณ์อยู่ในพระบรมราช
สันดาน, จึงได้ทรงประกอบพระราชาศุภกตมิได้ทรงเขื่อหน้าบระชา. ทั้งนี้เพราะ
ทรงพระปัญญาปรีชาคุณอันสุขุมคัมภีรภาพ ทรงทราบตระหนักในพระคุณของสมเด็จพระ
พระบรมราชชนนีถ้วนทั่วทุกประการ, แม้พระคุณจะไพศาลกว้างขวางลึกซึ้ง
ปานใด จะได้ล่องพันพระปัญญาปรีชาญาณไปก็มีได้มี, เป็นประหนึ่งว่ากลิ่นอัน
มิได้แผ่แผ่ชโลมไปไถ้ฉนั้น. จึ่งอยู่พระคุณของสมเด็จพระบรมราชชนนีเจ้านั้น จะไ้
มีแต่เพียงในสมเด็จพระบรมขพิตรพระราชสมภารเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นก็หาไม่, ยัง

มีอยู่อีกโดยเอนกนัยยากที่จะนับ, เพราะพระองค์มาทรงประกอบพระราชกรณียกิจ
ส่วนปรกติประโยชน์, ทรงโปรดโปรดไปในพระราชโอรสพระปยุตญาติ, ข้าทูล
ลอองธุลีพระบาทตลอดถึงสามัญชน, ให้ชุ่มชื้นไปด้วยพระราชกุศลทานบริจาค
พระกรุณาและพระราชกรณียกิจ. พระคุณชื่อนี้ควรจะได้เห็นได้ชัด, พระเถรานุเถร
ทั้งหลายได้ยกตัวอย่างต่าง ๆ มาบรรยายถวายด้วยอำนาจความชื่นชมต่อพระบรมราช
สมภาร โดยนา ๆ เอนกประการแล้ว ฯ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์
ทรงอาศัยพระปัญญาปรีชาญาณทรงทราบชัด, จึงได้ทรงปฏิบัติในมาตาศักดิ์ฐาน
กิจ, ให้เป็นตัวอย่างทางปฏิบัติของพระบรมวงศานุวงศ์เสนามาตย์ราชเสวกพศกนิกร,
ทรงหนุนบำรุงให้ได้รับความสุขสบายร่มเกล้า ฯ บำรุงความเกื้อหนุน, ทรงอาทร
เกื้อกูลด้วยทุนทรัพย์ส่วนในพระองค์, เสด็จดำรงอยู่ในรกรากของมหาอาชาในมณฑล
บุรีรัตน์. พระคุณสมบัติชื่อนี้ย่อมเห็นประจักษ์อยู่แก่ตาปรากฏอยู่แก่ใจของสากล
โลก, เช่นคราวกาลวิโยคครั้งมหาสงคราม ความพินาศเจียนรักมีแก่พระราชราษฎร,
พระองค์ทรงอาศัยพระปัญญาอันฉลาด, สามารถทรงเห็นได้ไกลไกล, ล่วง
เลียดซึ่งปัญญาสามัญวิสัยจึงอาจทรงวินิจฉัยใช้รัฐาภิบาลโนบายได้ถูกต้อง, เป็น
เหตุให้ทรงซัดความตึกซัดขุ่นข้องของบ้านเมือง, ทรงประเทืองพระราชราษฎรให้
ปราศจากความพินาศเคืองเข็ญ, ทรงประทานความสุขสำราญร่มเย็นแก่พระราชราษฎร
ทุกถ้วนหน้า. พระคุณที่มีจริงอยู่ชื่อนี้ ควรจะยกขึ้นชี้ให้ชวนกันมาชื่นชม, เพราะ
พอสมกับพระพุทธานุภาพว่า:

“ทุลลโก ปุริสาณฺญญ โน โส สพุทฺธ ชยติ”

ความว่า “บุรุษผู้เป็นอาชาไนยหาได้ทวิขยาก, เพราะบุรุษอาชาไนยนั้น
ไม่ยังเกิดเกลื่อนกลาดไปไปในที่ทั้งปวง.”

“ บตฺถ ชยติ ชีโร ตํ กุลํ สุขเมธติ ”

บุรุษอาชาไนยผู้ไพบูลย์ไปด้วยปัญญา ย่อมยังเกิดขึ้นในสกุลใด, สกุลนั้น
ย่อมบรรลุถึงซึ่งความสุขทั้งนี้ ฯ

เมื่ออธิบายว่า บุคคลอื่นจะได้นามว่าอาชาไนย, เพราะอาศัยมีปัญญาบริชา
ญาณอันสามารถ อาจรูได้ทั่วถึงทุกประการ, และมีอุสาหะวิริยะอันกล้าหาญ,
อาจทำการอันเป็นส่วน สกัถลประโยชน์และปรัตถประโยชน์ให้สำเร็จไปได้ทุกอย่าง.
บุคคลเช่นนั้นได้นามว่าอาชาไนย, คำว่าบุรุษอาชาไนยยังเกิดขึ้นในสกุลใด สกุล
นั้นย่อมถึงซึ่งความสุขทั้งนี้. เมื่ออธิบายว่า บุรุษอาชาไนยยังเกิดขึ้นในสกุลใดก็ดี,
วงศ์ใดก็ดี, ชชาติใดก็ดี, หรือในบ้านใดเมืองใดประเทศใดโลกธาตุใดก็ตาม, เมื่อ
ยังเกิดขึ้นแล้วย่อมจะประพฤติกิจอันเป็นหน้าที่ของอาชาไนย, นำความสุขสำราญมา
ให้แก่สกุลนั้นวงศ์นั้นชาตินั้นบ้านนั้นเมืองนั้นประเทศนั้นโลกธาตุนั้น ฯ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลกทรงบำเพ็ญพระพุทธานุกิจ,
มีตรัสเทศนาพระธรรมกับปวตฺตคนสุตฺรเป็นต้นไป, ยังพุทธเวไนยให้ตรัสรู้มรรคผล
และพระอนุพาล, ทรงประทานธรรมเทศนายังเทพยดาและมนุษย์ให้ตั้งอยู่ในมรรคา
ของสรวรค์และพระอนุพาล, ยังข้าทรมบัญญัติพระธรรมวินัยสุคตศาสนา เพื่อ
ยังจิมาชนตาสัทวฺ ฯ

พระคุณสมบัตินั้น เป็นหน้าที่ของอาชาไนย, พระองค์ใดทรงประพฤติกิจให้
สำเร็จไป ในพระพุทธานุเขตหมั่นโลกธาตุ ฯ

สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชา เสด็จอุบัติขึ้นในโลก, ทรงบำเพ็ญจักรวัตรวัตร, เป็นอรรคมหาปรีชาญาณของราชบริษัทในทางกุศลจริยา, ทรงเทศนานำประชาชนให้ชวนชวายในการบุญกุศลละความชั่วทุจริต, ทรงบันเทาทุกข์ของทวยราษฎร์ บอกรัณสรวลภัยพิภพอันจะมีมา, ทรงอำนวยการสุขแก่ประชาชนทุกทั่วหน้า ฯ

พระราชจริยาอันนี้เป็นนำของอาชาไนย, สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชาได้ทรงบำเพ็ญ, ให้สำเร็จไปในโลกธาตุอันเป็นพระราชอาณาเขต ฯ

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีเจ้าก็, สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าก็, เสด็จอุบัติขึ้นในสยามรัฐชาติพงศ์, ทรงดำรงอยู่ในพระราชวรยามหาจักรีวัตร, ตามขัตติยราชประเพณีวงศ์, ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ให้ได้รับความร่มเกล้าบันเทาทุกข์บำรุงราศย์อันตรวย, ประสพสุขสำราญสบายทุกเมื่อ ฯ

พระคุณอันเป็นนำของอาชาไนย, สมเด็จพระบรมพิตรได้ทรงบำเพ็ญให้สำเร็จตลอดไปทั่วพระราชอาณาจักรแล้ว, ย่อมเพิ่มพูนความสุขและประโยชน์แก่ประมุขชนเป็นอันมาก. โดยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงสรรเสริญจรรยาอย่างนี้ไว้ว่า, “สยปริโส ภิกขเว กุเล ชายมาโน พหุโน ชนสฺส อตุลา ย หิตาย สชาย โหติ” กุก่อนภิกษุทั้งหลาย, สัตบุรุษเมื่อบังเกิดขึ้นในสกุล ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อสุขแก่ชนเป็นอันมากดังนี้ ฯ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เสด็จอุบัติมาแต่พระราชมารดาพระองค์ใด, ก็ได้ทรงยังพระราชมารดาพระองค์นั้น, ให้ทรงเกษมสันต์โสมนัสปรีดาปราโมทย์ ด้วยความอุโฆมแห่ง

พระคุณสมบัติของพระองค์, ก็ได้อธิษฐานว่าทรงทำความสุขถวายแก่พระราชมารดาพระองค์นั้น ๆ

ถึงแม่เมื่อเสกขันธ์แล้วก็ได้ ก็ยังทรงบำเพ็ญพระกุศลบุญนิธิทักษิณานุประทานถวาย, ก็ได้อธิษฐานว่าทรงถวายความสุขในประมาณสถาน, เพราะบุญเป็นข้อของความสุกนั้นเอง ๆ. ทั้งนี้จึงสมเด็จบรมมสคตมหาบุรินทร์ได้ตรัสไว้ว่า “สุขสุเสกขอิฉิน” คำว่าบุญ ๆ เป็นข้อแห่งความสุขทั้งนี้ ๆ

เมื่อสมเด็จบรมมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงพระราชทานความสุขสำราญโสดาธิผล แก่ประมุขชนเป็นอันมากเช่นนั้นแล้ว, น้ำพระกมลหฤทัยก็จะผ่องแผ้วโสมนัส ในพระราชริษยานวัตรของพระองค์เอง, คราวเมื่อทรงระลึกถึงความสุขในพระราชหฤทัยก็จะบังเกิดมี. เหตุทั้งนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสไว้ว่า “โสมนัสสุญฺญ อณุปกั” ก็ความโสมนัสมีใช้น้อย ย่อมจะบังเกิดมีแก่กุลบุตร, ผู้ตามระลึกถึงถึงซึ่งคุณอันมีอยู่ในตน ด้วยอำนาจพระราชกุศลธรรมจริยามหาจักรวาลวัตร, ขอให้ทรงพระเจริญไปด้วยความสุขสวัสดิ์พัฒนาผล, ดำรงพระชนม์ยั่งยืนนาน, เสวยสุขสำราญบาราศโรค, ทรงพระอาโรคีสิ่งใด ๆ จงสำเร็จได้ทั้งพระราชประสงค์, ขอสรรพสิ่งมงคลทุกประการ, จงสำเร็จแก่สมเด็จบรมมพิตรพระราชสมภาร. รัชพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา พอสมควรแก่เวลา, ขอถวายพระพร ฯ

ปกรณกเทศนา

พระพิมลธรรม ถวาย วันที่ ๒๙ มกราคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“อตฺตานุเจ ปิยํ ชญญา รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ
ติณฺณํ อญฺญตรํ ขามํ ปฏฺิขกฺเคยฺย ปณฺหิโต
อตฺตนา หิ สุทฺนฺเตน นาถํ ลภติ ทูลฺลภนฺติ” ฯ

บัดนี้จักรัยพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา โดยปกรณกกระถานานานัย
สาธก, ยกัศคัษปิยะคาถา ขึ้นตั้งเป็นนิกเขปยทลเบองคัณ, ขนโมทนาในพระ
ราชกุศลมาคูปัฏฐานทักขิณานุปทานธรรมิกกิจ, ซึ่งสมเด็จบรมบพิตร พระราช
สมภารเจ้าทรงบำเพ็ญตามลำดับสัตตมวาร. เริ่มคัณแต่กาลสวรรคตแห่งสมเด็จบรม
บพิตรพระราชสมภาร พระองค์สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราช
ชนนีเป็นเกิมมา, จนถึงวาระที่บรรจบครบร้อยวันควารวัน, โดยประเพณีแห่งยัณทิต
สาธชนผู้คัารงในวงค์กรรมวาทักิริยาทักิ, สำเร้งคัวยพระราชมนโประสาทในอัศคัษปสี่
ทนียสถาน และพระกตัญญูตากคเวทิกาท, เป็นอันประกาศพระราชจรรยาทักมีเหตุและ
ผลเนองกันทั้ง ๒ ประการ. ประการที่ ๑ เป็นส่วนในสมเด็จบรมราชชนนี เป็น
อันประกาศให้เห็นว่า, พระองค์เป็นปุชนียบุคคล แม้เสด็จสวรรคตแล้วคัยังไมพััน
จากการทัก้องทรงรับสักการคัสมัน, เพราะผลแห่งพระคุณธรรมทักได้ทักรงบำเพ็ญ
ไว้แต่เมื่อยังคัารงพระชนม์อยู่ลโลกนั, แม้จะไม่มีพระราชประสงคัเลยกัทักลิกจาก
ผลนัไมได้. คัองคัวยนิพนธภาณิกกล่าวไว้ว่า:

“ปฐโก ลภเต ปฐิ วนุทโก ปฏินทณิ”

ผู้ทำการบูชาย่อมได้รับบูชาตอบ, ผู้ที่ไหว้เขาย่อมได้รับไหว้ตอบ, ทั้งนี้ ๑. จ้อนเป็นผลเฉพาะพระองค์, และเป็นเหตุซึ่งจะกล่าวต่อไปในข้อ ๒ ทั้งเป็นนิตินะ อันบุคคลผู้หวังผลเช่นนั้นจะพึงปฏิบัติตาม ๑

ประการที่ ๒ สำหรับพระองค์สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เป็นอัน ประกาศให้เห็นว่า, ขรรพดาผู้เป็นบัณฑิตชาติย่อมคอยหาโอกาสคอยแทนผู้ที่มิชอบการ, และเพิ่มพูนผลแก่ผู้ประพฤติกว้างขวางทั้งผู้ในโลกไปแล้ว, และทำนุบำรุงอันมาถึงเข้า เพื่อประสพผลในภินันตามลำดับ, เป็นจรรยาสำหรับเก็บรวบรวมกุศลสมภารให้ไพบูลย์. ต้องด้วยพุทธภาษิตว่า:

“อาปรติ ชีโร ปุณฺณสุส โลกิ โลกปิ อาจิณิ”

ผู้มีบุญญาสำหรับบุญที่สน้อย ๆ ก็ย่อมทำบุญให้เต็มได้ ดังนี้ ๑. เป็นอัน แสดงผลสำหรับคอยแทนในประการที่ ๑, และเป็นเหตุสำหรับผลเช่นนั้นต่อไป, ทั้งเป็นนิตินะอันสำหรับผู้สำหรับบุญจะพึงกระทำ ๑

ทั้ง ๒ ประการนี้มีเหตุและผลอันเกี่ยวเนื่องกัน, ผู้รู้เหตุและผลอันเกี่ยวเนื่องกันนี้ ชื่อว่ามีสติปริสธรรมในชื่อว่า “อุมมณฺณ” ผู้รู้ธรรมคือรู้เหตุ, “อตุณฺณ” ผู้รู้ความคือรู้ผล. เถาะกรณี ๒ อย่างนี้ มีเหตุผลเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร, ถ้าบุคคลพิจารณาเห็นโดยดั่งแท้แล้ว อาจขยายความรู้ความเห็นนั้นออกไปในกรณีทุกอย่าง อันมีประจำบุคคลอยู่เสมออันประเทพไม่ได้. แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็ควรยกแต่ ๒ อย่าง, คือ กรณีส่วนตนเรียกว่า “อิตถิถถ”, เมื่อทำลงไปแล้ว

ได้ผลเฉพาะหน้าของตน และได้ผลแก่ผู้อื่นโดยทางอ้อม, กรณีนี้โดยมากผู้ที่ไม่รู้เหตุผลมักพอใจทำ เรียกว่าทำง่าย นี่ประการ ๑. กรณีส่วนผู้อื่นเรียกว่า “ปรารถนา”, เมื่อทำลงไปแล้วได้ผลเฉพาะหน้าบุคคลอื่นได้ผลแก่ตนโดยทางอ้อม, โดยมากผู้ที่ไม่รู้เหตุและผลมักไม่พอใจทำ เรียกว่าทำยาก นี่ประการ ๑. ถ้ารู้เหตุผลแล้วทำง่ายทั้ง ๒ อย่าง, ผู้ทำแต่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว จะได้รับความพร้อมเพรียงมาแต่ไหน? เมื่อหาความพร้อมเพรียงไม่ได้แล้ว ก็ไม่ได้รับความสุข, จึงจะทำประโยชน์ตนอยู่ก็ชื่อว่าไม่ได้รับความสุข, ผู้ทำแต่ประโยชน์ผู้อื่นฝ่ายเดียว จะมีเวลาและกำลังมาจากไหน? เมื่อหมดกำลังและเวลาเสียแล้วก็ไม่ได้รับความสุข, จึงจะทำไปก็ชื่อว่าไม่รักษาซึ่งตนเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นจำเป็นต้องทำทั้ง ๒ อย่าง, เมื่อทำได้ทั้ง ๒ อย่างแล้ว ผลก็แพร่หลายไปบุคล, ทำให้ถึงความเป็นผู้ตั้งอยู่ในคุณชั้นสูง สมพุทธภาษิต ที่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาศ ตรัสบรรยายประเภท, บุคคล ๕ เหล่า ต่างด้วยการประพฤติ และไม่ประพฤติเพื่อประโยชน์ ๒ อย่าง, แล้วทรงยกย่องไว้ดังนี้ว่า “ยุวาม์ ปุคฺคโล อุตฺตหิตาย ฯ ปฏิปนฺโน พรหิตาย ฯ” บุคคลผู้ใดปฏิบัติแล้ว เพื่อประโยชน์ของตนด้วย, เพื่อประโยชน์ของผู้อื่นด้วย. “อโย อคฺโค ฯ เสฏฺฐิโน ฯ ปาโมกฺโข ฯ อุตฺตโม ฯ ปวโร ฯ” บุคคลผู้นี้เลิศประเสริฐ, เป็นประธานสูงสุด. ควรได้รับเลือกด้วยประการทั้งปวง ดังนี้ ฯ

เพราะฉะนั้นผู้รักตนหวังผลอันสูง จึงต้องเป็นผู้รู้จักเหตุผล อันเนื่องกัน ในกรณีต่าง ๆ แล้วประพฤติเพื่อประโยชน์, พร้อมทั้ง ๒ สถาน จึงชื่อว่ารักษาทนไว้ด้วยดี. มีพระพุทธภาษิตสมเด็จพระบรมศาสดา, ทรงคัดค้านไว้ว่า:

“อดุลานัญเจ ปิยํ ชญญา รกฺขเยย นํ สุรกุจิโต”

ถ้าบุคคลพึงรู้ว่าตนของตนเป็นที่รักแล้วไซ้ร ก็พึงรักษาตนไว้ให้เป็นการรักยากยิ่งนี้ ๑. กัยสรุปเวลาให้สั้นลงทรงสั่งสอนว่า :

“ติณฺณํ อญฺญตรํ ยามิ ปฏฺิชฺชกฺกเยยฺย ปณฺฑิโต”

เวลามีกำหนดเป็น ๓ ส่วน ๆ ละยาม, ผู้เป็นบัณฑิตพึงปฏิบัติการรักษาตนให้ไว้ในยามใดยามหนึ่ง ดังนี้ ๑. การรักตนและรักษาทน ประหนึ่งว่าทุกคนได้ทำอยู่ด้วยกันแล้ว, แต่การที่จะรักษาให้เป็นการกินนั้นเป็นของยาก, พระอรอดกถาจารย์จึงไขความออกไปถึงทานและศีลเป็นต้น, สำหรับในหมู่คฤหัสถ์ชน และวัตรปฺรณะ, การบำเพ็ญกิริวัตร ทำเนนปฏิบัติไตรสิกขา, สำหรับในหมู่บวรพชิต เพื่อให้มีธรรมสุจริตเป็นเครื่องหมายในการรักษาทน, ชันตนต้องเป็นพหุสคคือเล่าเรียนมาก, ู้เห็นเหตุการมาก, สำหรับช่วยให้วินัยข้อบังคับเป็นไปโดยชอบ คือประพฤคิไม่ผิดผัน. วินัยข้อบังคับนั้นเป็นเหตุให้เกิดความยกย่อง ซึ่งเป็นทางของความบริบูรณ์ ด้วยยศศักดิ์สฤงคาร, เมื่อบริบูรณ์ด้วยลาภยศแล้ว ก็สทวกแก่การรักษาธรรม, เพราะอาชีวะไม่ผูกเคือง. ธรรมนั้นเองนำผลคือความสุขมาให้ พึงเห็นนี้ที่ชนะแห่งผลในพระราชรรยาข้อแรก. สมเด็จพระบรมราชชนนี พระองค์เสด็จอุบัติในชาติยตระกูลอันสูงสุค, ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิศริยยศ อิศริยลาภทุกประการแล้ว, แม้จะไม่ทรงชวนชววยก็อุปประหนึ่งว่าจะไม่ปราศจากพระสําราญ, ถึงกระนั้นก็ยังทรงพระอุตสาหะค้นคว้าในพหุสคกิจ, อันเป็นเครื่องประดับพระปรีชา. เมื่อพระปรีชากว้างขวางออกไปแล้ว วินัยต่าง ๆ ก็ปรากฏในพระบวรราชหฤทัย, อันเป็นเครื่องอบรม

ให้เป็นที่ยินยอมยินยอม สักการบูชาฝากกายถวายชีวิตแห่งประชากร, จนถึงไต่เสด็จ
 ดำรงอิศริยยศ เป็นสมเด็จพระบรมราชินี. เมื่อเช่นนั้นก็ไม่จำเป็นต้องกล่าว ถึงพระ
 อิศริยลาภอันจะไม่ไพบูลย์ในพระองค์, เป็นเหตุให้ทรงประพาศพระราชมารยาตธรรมโดย
 สดวก, เช่นไต่ทรงอภิบาลบุคคลผู้ควรอภิบาล และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์, มี
 ทรงสร้างเวชสถานเป็นต้น, ตลอดจนทรงอุปการะสมณะและพรหมณ์ทั้งหลาย, อัน
 เป็นธรรมที่จะนำมาซึ่งความสุขในพระบรมรูปกายและพระหฤทัย, อาศัยการตอบแทน
 บ้าง, พระปิตุโชนยังเกิดแต่ธรรมบ้าง. แม้พระองค์จะมีไต่เสด็จล่วงมฤตยูวิสัย ต้อง
 เสด็จสวรรคตไปในวาระกึ่ง, พระราชกรณียะและสาธารณประโยชน์ และอุทธานุ
 ของสัพยปรีตวิสัยก็ยังคงประคองฐานอยู่ในโลกชั่วกาลนาน. สมด้วยพุทธภาษิตว่า:

“จิรนต์ วิ ราชนธา สจจิตตา อโธ สรรัมปิ ชรี อูเปติ

สตณฺ จ ชมโม นชรี อูเปติ สนโต หเว สพลฺลิต ปเวทยนติ”ฯ

ราชรถที่แต่งไว้ก็ก็ชำรุดไต่, แม้สรีระก็เข้าถึงซึ่งความชรา, แต่ธรรม
 แห่งสัพยปรีตทั้งหลายย่อมไม่มีเวลาชำรุด, สัพยปรีตทั้งหลายย่อมรู้แจ้งใจกันกับด้วยพวก
 สัพยปรีตทั้งนี้. รวมความลงก็เป็นอัครภักตวิสัยในพระองค์, และเป็นอุทธานุของ
 ผู้หวังซึ่งการรักษาคณทวิไป.

นิทศนนิยส่วนพระราชจรรยาข้อ ๒ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์
 ทรงบำเพ็ญพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม, ก็พึงเห็นโดยนัยเดียวกัน, อาศัยพระปรีชา
 อันสำเร็จด้วยพุทธสุตกิจในเบื้องต้น ที่ทรงพระอุตสาหะไม่ทอดทิ้ง, ถึงเสด็จสู่ไพรัช
 ประเทศเป็นเหตุให้ทรงเพียบพูลด้วยพระอิศริยยศและพระอิศริยลาภอันสูงสุด อัน

เป็นเครื่องประพาศิธรรมสวดกกาย, เช่นพระราชกุศลทั้งหลายในวาระนี้ก็ดี หรือ
 ประโยชน์อันยิ่งใหญ่อย่างอื่น. เป็นต้นว่า การร่วมสามัคคีกันช่วยปราบปรามเหล่า
 อนาธะชนในยุโรปอันพยายามทำลายซึ่งธรรมก็ดี, การขับชนอันเกิดแต่เหตุ
 ทุพภิกขภัยก็ดี, ล้วนลุล่วงไปได้ด้วยพระปรีชาสามารถ อันยังเกิดแต่พุทธกิจนั้น ๆ
 สำเร็จลงเป็นความสุขทั่วหน้ากัน, เป็นผลให้เกิดธรรมบิบัติในพระองค์. รวมความลง
 ก็เป็นอัครกัทธิ ในสมเด็จพระมพิตรพระราชสมภารเจ้า, และเป็นอุทาหรณ์ของ
 ชนผู้หวังการรักษาคณทั่วไป.

เมื่อได้อุทาหรณ์ดังนี้แล้ว ก็จงเฝ้าบุคคลผู้หนึ่ง ๆ ที่มีอยู่ว่า, เป็องค์นั้นจะ
 ต้องฝึกตนให้เป็นพุทธ แล้วรักษาวินัยข้อยังคืบและทำกิจในหน้าที่อันเป็นอัครกั
 ประโยชน์ตน, และปรักถประโยชน์ผู้อื่นให้เรียบร้อย ก็จะได้ประสบความสำเร็จซึ่ง
 เป็นทั้งอันยิ่งใหญ่. สมพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า:

“อตตนา หิ สทนต์น นาคี ลภติ พุตฺถํ”

ผู้ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ทั้งอันหาได้ด้วยยาก ดังนี้ ฯ

สมเด็จพระมพิตรพระราชสมภารเจ้า เสด็จมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
 ทักษิณานุประทาน ถวายฉลองพระคุณสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ
 พระบรมราชชนนีองค์นี้, เป็นอันทรงประกาศเหตุและผลอันเกี่ยวเนื่องกัน, เป็น
 อัครกัทธิสำหรับเป็นนิทศนะแห่งผู้หวังโศกดิผลทุกประการ ฯ

ทุริยพระราชทานถวายวิสัชนามาณ, ขอถวายพระพร ฯ

ปกรณกเทศนา

พระพรหมมุนี ถวาย เวลาเช้าวันที่ ๒๔ มกราคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

“ วาจิ มนุญจ ปณิธาย สมมา กาเยน ปาปานิ อกุพฺพมาโน
พหุณฺณ ปาปํ ฆรมาวสนโต สทฺธโร มุทุ สํวิภาคี วทญฺญ
เอเตสุ ธมฺเมสุ ฐิตो จตุสุ ธมฺเม ฐิตो ปรีโลกํ นภเบติ ” ฯ

บัดนี้จึงรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ผลของพระเดชพระคุณประทับ
พระปัญญาบารมี อนุโมทนาในพระราชกุศลทักษิณานุปทาน, ที่สมเด็จพระมหารัชมัง
พลราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญด้วยสักการอย่างยิ่งในอิทธิกษิตสมัย, ตามวาระ
ปริเฉทที่ล่วงไปครบ ๑๐๐ วัน. กำหนดแต่วันสวรรคต แห่งสมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง เป็นเบื้องต้นตามลำดับมา, เพื่อทรง
พระราชอุทิศกัลป์นาวิบากผล เครื่องเจริญสุขสมบัติถวายผลของพระเดชพระคุณ,
โดยมาตุภูมิฐานกิจ ด้วยสามารถที่ทรงสถิตในพระกตัญญูกตเวทีตาธรรม, อันมี
ในพระราชหฤทัยนั้น ฯ

แท้จริงสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี, พระองค์
เป็นบุญวันตยบุคคล พร้อมด้วยพระคุณสมบัติไพศาลอย่างยิ่ง, เมื่อสิ้นพระวิชนม์
เสด็จมาสู่โลกนี้ โดยพระบารมีบุญญาภิสมภาร, ใต้อุปถัมภ์ของพระชาติสมภพ
เป็นชาติย่นาวรัตนอันเลิศ ในชาติย่นาลูกจักรวาล, บริบูรณ์ด้วยรูปสมบัติ พร้อมด้วย

ศิริลักษณ์โสภาคย์, ทรงพระเจริญสุขสวัสดิ์เป็นลำดับมา. ตลอดที่ได้ดำรงอิริยาบถ
 คักก่อรรคฐาน ทรงพระสมัญญาภิธานว่า สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ
 พระบรมราชชนนี พันปีหลวง, เป็นอย่างยิ่งเลิศล้ำล่งนาวีทั้งปวงในสยามรัฐ, เป็น
 พระคุณสมบัติที่ชื่อว่าชาติภูมิ เจริญด้วยพระชาติ, ด้วยสามารถบุญคุณธิเบรพคุณ,
 สมควรที่นักรบประชาชนทั่วหน้า จะพึงนอบนยเคารพเป็นอย่างยิ่ง. แม้เมื่อพระองค์
 ดำรงพระชนมายุ ทรงพระเจริญมาตามกำหนดแล้วเสด็จสวรรคต, อันเป็นไป
 ตามกรรมมาภิสังขาร, มีความนิยมแห่งวัยยังไม่ถึงกาลที่สุดกัก. ข้อนี้ไม่เป็นความ
 อัจฉริย ด้วยเหตุที่พระองค์นั้นทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาณ, และทรงพระประสาท
 เลื่อมใสในพระรัตนไตรเป็นต้น, ชื่อว่าดำรงพระชนม์ชีพไม่สูญเปล่าจากผล. สม
 ด้วยคำของกัลยาณบุคคฺลที่ได้ยกขึ้นสรรเสริญว่า “จิรั ชิว” พระองค์จึงทรงพระเจริญ
 ชีวตอยู่สืบกาลนาน. ข้อนี้ก็สมด้วยพระพทธปริหารแสดงไว้ว่า “อโมชนฺตสฺส ชีวติ”
 ชีวติ ความเป็นอยู่ของบุคคลที่ได้บำเพ็ญกุศล พร้อมด้วยความเลื่อมใสในพุทฺธ
 พิไทรรัตนอันประเสริฐ ไม่สูญเปล่าจากประโยชน์ผล, ความเจริญแห่งพระชนมายุ
 ของพระองค์ ชื่อว่าได้ทรงประสบแล้วอุมกั ตามชัยและวัยสมบุรณ์เต็มทุก
 ประการ, นับว่าเป็นวัยวุฒิในพระองค์ดังนี้. อนึ่งพระราชาศัลยบุญนฤธิ และพระราชา
 ภิยาภิธานวตร เป็นพระคุณวุฒิสมบัติในพระองค์ที่ได้ทรงบำเพ็ญไว้, เป็นเอก
 กปการวิจิตร คือมีพระราชาหฤทัยสถิตมั่นในพระพทธศาสนา, ทรงพระราชาศรัทธา
 เชื่อมมั่นในคุณพระรัตนไตร, ทั้งทรงเชื่อในกรรมและผลแห่งกรรมเต็มตามที่ ทรง
 ยินดีในการบริจาค, มหัทธินันท์สรรพปัจจัยอันวิจิตร แก่เหล่าสหธรรมิกบรรพชิต

พุทธบริษัท, ให้เกิดความสุกกายสุใจ เพื่อยำรงพระศาสนา และพระราชริยาใด ๆ, เนื่องด้วยทางกุศลในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ มี ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น, หรือ พระราชกุศลส่วนอนวัชกรรม ซึ่งเป็นทางสุขเขต, ก็ไต่ทรงบำเพ็ญไว้ปรากฏทุกสิ่งสรรพ, พระราชธัมมิกายันนั้นอ่อนน้อมด้วยความเอ็นดู ดำรงอยู่ด้วยพระเมตตาการุญจิต, เสมออยู่เป็นนิมิตในหมู่ราชภักดิ์และเหล่าปวงประชาราษฎร์, ทรงส่งเคราะห์ด้วยพระราชริยาลังคหวัตถุทั้ง ๔, เป็นเครื่องยึดล้ามคักของประชุมชนทุกถ้วนหน้า, ทั้งทรงพระปรีชารู้ถ้อยคำของนักปราชญ์โดยรอบคอบ, และทรงประกอบการรักษาพระราชกรณียการณียบแห่งราชการ, ให้เป็นคุณเป็นประโยชน์เรียบร้อยตามหน้าที่, ทรงยินดีในการจำแนกแจกชั้นสรรพพิสดาร พระราชทานแก่ผู้ที่ยกย่องอันทูลขอแล้ว ก็พระราชทานให้ตามปรารถนา, เป็นที่ปรีดาอันใจของเหล่าประชาราษฎร์ ที่พึงพิศพำนักอาศัยพระบารมี ได้รับความร่มเย็นเป็นผาสุก, ไต่เชื้อเลี้ยงเกื้อบริติศทั่วทุกถ้วนหน้า, โดยพระคุณบุญบารมีถึงกล่าวมานี้เห็นเป็นมหัศจรรย์. เพราะฉะนั้นใคร ๆ ทั่วหน้าไม่ต้องหวั่นหวาดปรโลภของพระองค์นั้นจะเป็นประการใด, ควรสิ้นความสงสัยว่าพระองค์ต้องมีสวรรค์เป็นที่ดำเนินไปณเบื้องหน้า. สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงพระภาค ก็ไต่ทรงตรัสไว้ว่า “วาจ มนญฺเฏ ปณิธาย สมฺมา กาเยน ปาปานิ อกฺขพฺพมาโน” แปลว่า “บุคคลผู้ครอบครองคฤหัสถสถาน มีอันระปำนาหารสมบุรณ์มาก, ไต่ตั้งวาจาใจไว้โดยชอบ ไม่ประกอบกรกระทำบาปด้วยกาย, แล้วและตั้งอยู่ในธรรม ๔ ประการ, คือ มีศรัทธา ความเชื่อ ๑, มีจิตอ่อน ๑, มีความยินดีในการจำแนกทาน ๑, มีความฉลาดรู้ถ้อยคำของนักปราชญ์เป็นปรกติ ๑. บุคคลที่ไต่ตั้งอยู่ในธรรมความชอบนี้แล้ว ไม่ต้องกลัว

ปรโลกเลยทั้งนี้ ๑. สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีนั้น, ถึงซึ่งความเป็นผู้มีบุญบารมีมาในเบื้องต้น, จึงเป็นปัจจัยให้เจริญผล คือพระคุณสมบัติในปัจจุบัน. แท้จริง “บุญบุญพืช” พืชนี้คือบุญนั้น, เป็นคุณเครื่องชำระสันดาน จะนำไปยังสุคติสถานอยู่สภาพ คือมนุษยกำเนิดและทิพยสถาน, อันประชุมชนจะพึงบูชา. บัณฑิตกล่าวว่ายัญฯ, บุญเปรียบดังพืชนี้เครื่องเพาะหว่านให้ตระการเกิดผล, เป็นประโยชน์แก่ประชุมชนผู้เพาะหว่านอุดมสูงสุด, ให้สมบัติมนุษย์เทพยดาทั้งปวงสำเร็จได้. บุญพืชนี้สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีได้สะสมแล้วโดยอาการเอนกนัก ล้นพ้นเพียงพลทุกประการ, รวมพระคุณสมบัติส่วนบรมพยุคลและปัจจุบัน ทั้งพระคุณในอนาคตซึ่งจะปรากฏแก่พระองค์นั้น, เป็นคุณวิเศษความเจริญโดยคุณของพระองค์ทุกประการ. ครั้นทรงเจริญพระชนมายุคัมภีร์สังฆารถึงกำหนด ก็เสด็จสวรรคตละโลกนี้ไป, แต่พระคุณสมบัติที่ได้ทรงอบรมไว้นั้น ๆ ยังปรากฏเป็นที่ให้เกิดความอาลัยสลคติของนิกรประชนทุกชั้นถ้วนหน้า, ด้วยความระลึกถึงพระเดชพระคุณที่ได้เคยปกเกล้าฯ มาเป็นที่ร่มเย็นทุกประการ. ข้อควรที่พุทธศาสนิกบัณฑิตพึงสนนึญฐานตามพระพุทธภาษิตในมหาปรินิพพานสูตร, ที่ทรงตรัสแก่พระอานนทเถระว่า “สพฺเพเหว ปีเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วีนาภาโว อญฺญาภาโว” บรรดาสัตว์สังฆารเป็นที่รัก, เป็นที่ทราบชมใจทั้งปวงนี้ที่เขว, ย่อมเป็นต่าง ๆ พลัฏพวากเป็นอย่างอื่นไป ไม่คงทนสถาพรอยู่ได้ความใจประสงค์. “ตํ กุเตหฺล ลพฺภา” สิ่งที่เคยยงนั้น, บุคคลจะพึงได้ในสังฆารนี้แต่ไหนเล่า. “ยณฺถํ ชาตํ ภูตํ ลํขตํ ปโลกธมฺมํ” สิ่งใดเกิดเป็นมีปัจจัยประชุมแต่ง, มีความวิบัติไปเป็นธรรมดา. “ตํ วต มาปสุชฺชติ” ซึ่งจะร่ำร้องปราณา

ทชานใจว่า ขอสิ่งนั้นอย่าวิบัติเลยทั้งนี้ ฯ “เนติ สุณั วิชชติ” ฐานะที่จะให้ไว้ทั้งใจ
 ประสงค์นั้นไม่มีทั้งนี้ ฯ แต่ขอที่ว่า ธรรมคาของสัตว์สังขารเป็นอยู่เช่นนั้น ก็ควร
 ยึดธรรมตามพระพุทธานุสสัยอย่างนั้นเป็นที่ตั้ง, เมื่อหวังคอกิจที่จะพึงกระทำแก่ผู้ล่วง
 ลับไป ก็ควรระตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณานุปัตตาน. สมเด็จพระบรมพิศพระวราชสมภาร
 เจ้าทรงประคิยฐานมั่นในพระกตัญญูกตเวทีทาคุณ, ทั้งมีพระปรีชามาพร้อมด้วย
 สัมมาทศน, สมบูรณ์ด้วยธรรมปฏิบัติเป็นกำลังในภายใน, ทรงยึดพระคุณสมบัติ
 ของสมเด็จพระบรมราชชนนี ไว้เป็นพระอารมณ์ด้วยเคารพแล้ว, ทรงบูชาด้วยอามิต
 คือบำเพ็ญทักษิณานุปัตตานบริจาค, และทรงบูชาด้วยธรรมานุธรรมปฏิบัติ, คือทรงถือ
 พระคุณธรรมสัมมาปฏิบัติทาในพระองค์, เป็นพลวเหตุแล้ว และทรงอนุวัตรตามพระ
 กตัญญูกตเวทีอันแรงกล้า. พระราชกุศลทักษิณานุปัตตานทั้ง ๒ นี้ย่อมสำเร็จเป็นบุญ
 นฤฤกศลชั้นอันยิ่งใหญ่, สามารถอำนวยอิฐวิบากสมบัติแก่สมเด็จพระบรมราช
 ชนนี ผู้ทรงพระคุณพระองค์นั้น, โดยสมควรแก่พระบรมราชูปถัมภ์และคติวิสัย ใน
 สัมปราชญ์ทุกประการ ฯ

วิษพระวราชทานถวายพระธรรมเทศนา ประทับพระบัญชาอารมย์ตุกิดแต่
 เพียงนี้, ขอถวายพระพร ฯ

ศราทธพรตธรรมเทศนา

สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ถวายเวลาบ่าย วันที่ ๒๙ มกราคม, พ.ศ. ๒๔๖๒

นโม พุทธสส

“ มาตา ยถา นิยํ ปุตุตํ อายุสา เอกปุตุตมณฺรกุเข
เอวมปิ สพฺพญฺเตสฺส มานสมฺภาวเย อปริมาณฺติ ” ฯ

บัดนี้มาถึงกาลนิยมนั้น นับแต่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนี สวรรคตกำหนดไว้ร้อยวัน, สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์เจ้า
ทรงพระอนุสรณ์ด้วยพระกตัญญูภาพถึงพระคุณูปการแห่งสมเด็จพระบรมราชชนนี, ทรง
บำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานเป็นส่วนพระกตเวทีทรงอุทิศถวายโดยกัลยาณวัตร.
พระองค์สมมติสองประการคือ พระกตัญญูตาพระกตเวทีท่าน, เป็นสัจจริศมัตถ์
พนพสุชาติอันแห่งสาธุชน อันคนใดได้เข้ามาว่าสัตบุรุษจะประพฤติกิจการใด ๆ ย่อม
อิงอาศัยธรรมสองประการนี้เป็นหลักนั้นเสมอมา ฯ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนั้น, แม้เสด็จสู่สวรรคาลัยแล้ว
ก็เป็นเหมือนสำแดงพระองค์ให้ปรากฏแก่ผู้รำลึกถึง ในเวลาคำนึงพระคุณูปการ,
จักรู้สึกเหมือนได้รับพระราชทานพระราชูปถัมภ์ในบัดนี้. บัณฑิตผู้ปรีชาปรารถนาความ
อย่างเดียวกันกล่าวสรรเสริญสมเด็จพระบรมศาสดาด้วยประสาธนะว่า, “ แม้เสด็จ

ปรีณิพพานมาแล้ว ก็เป็นคุปราคฏอยู่ โดยความเป็นอธิการมณเฑาะว์, คือคำนึงเห็นเมื่อล่วงไปแล้ว ด้วยพระคุณทั้งหลาย อันจะพึงรู้ด้วยใจ” ฯ เหตุทั้งนั้น สมเด็จพระโลกนารถจึงตรัสให้เลิกอุปการอันท่านทำแล้วแก่ตน เป็นส่วนกตัญญู, และบริจาคทักษิณาทศแก่ท่านผู้ล่วงไปแล้ว เป็นส่วนกตเวที; ทำอย่างนั้นแล้วก็ได้ความพอใจว่าได้ทำกิจอันควรจะทำ ฯ

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ, ทรงมีพระราชโอรสพระราชธิดา ได้ทรงถนอมรักษาศุภการเสมอมา ตามหน้าที่แห่งพระชนนี ที่ทรงพระจำเริญแล้ว, พอจะทรงอุเบกษาได้ ก็ยังมีพระราชหฤทัยจิตจอกอยู่ด้วยพระเสนาหา คอยทรงอุปการะในยามต้องการ. สมด้วยอุคตมณเฑาะว์ว่า “พुरुหมาคี มาตาปิโตโร” มารดาบิดาชื่อว่า เป็นพรหมของบุตร ทั้งนี้ ฯ พรหมมีเมตตากรุณาเป็นธรรมชาติอยู่ ฉะนั้น, พระองค์ทรงพระเมตตาปรารถนาสุขและความดีความงามแก่พระราชโอรสพระราชธิดา, ทรงชยยานในเวลาได้สัมพระราชประสงค์, ทรงพระกรุณาในเวลาทรงพระประสพหรืออันอันยากความที่ควรสงสาร, ทรงพระวิตถุวิจารณ์ถึง ว่าพึงเพาะปลูกเปลื้องและระงับเสีย แม้ด้วยพระพร้าพระสำราญแห่งพระองค์เอง, ทรงมีพระเมตตาพระกรุณาเป็นเครื่องอยู่ ฉะนั้น. สมด้วยคำประพันธ์ข้างต้น ฯ พระราชกรณียะโดยฐานเป็นพระชนนีมีผลเป็นอย่างสูงส่ง, ในเมื่อสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้เสด็จเถลิงอุคตมณเฑาะว์ให้ควรวยากิย์ ยังพระองค์ให้ไ้ความอิมพระราชหฤทัยว่า, “กต กตัญญู” กิจอันต้องทำ ได้ทำเสร็จแล้วละ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงทำพุทธกรณียะแก่พระสาวก โดยฐานเป็นพระศาสดา, ทรงสั่งสอนอบรมมา

จนถึงความงอกงามในธรรม, ทรงได้ความอิมพระพุทฺธกมลเปล่งพระสุรสิงหนาทว่า
 “อัม สุตถา ภณัม สวากัน ทิเตสีนา อนกมุเปเน สพฺพนํ โว กตัม”
 กิจโกอินฺทาสถาสุกฺกุณาแสงหาประโยชน์พึงทำแก่สาวกทั้งหลาย, กิจนั้นอันเราได้
 ทำแล้วแก่พวกท่านทุกประการ ดังนี้ ฯ

พระเมตตาพระกรุณาของพระองค์ หาได้มีจำกัดเฉพาะในพระราชาโอรส
 พระราชธิดาไม่, ยังได้แผ่ตลอดมาถึงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการของอุลิตระบาท
 อาณาประชาราษฎร์, ทั้งบุรุษทั้งสตรีทั้งคฤหัสถ์ทั้งบรรพชิต, ควรจะทรงสังเคราะห์
 ทั่วสถานใด ๆ ได้ทั้งสังเคราะห์ทั่วสถานนั้น ๆ เฉพาะบุคคลบ้าง เฉพาะหมู่บ้าง,
 เป็นสาธารณบ้าง. โรงเรียนโรงพยาบาลเกิดขึ้นเพิ่มจำนวนรัฐสมบัติ ประกาศ
 พระเมตตากฎาโดยลำดับกัน ฯ กล่าวอย่างสั้น, พระองค์ดำรงพระชนม์มาเพื่อ
 ประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมากตั้งความขัดจิตจรรยา ฯ

พระราชกรณียะแห่งสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ตั้งรับพระ
 ราชทานพรณามานัน, ได้ในกาลาประพันธ์แห่งเมตตาสูตร์เต็มทั้งฝ่ายอุปมาทั้งฝ่าย
 อุปไมยรวมกัน ฯ คาดานนั้นว่าอย่างนี้:

“มาตา ยถา นิยํ ปุตฺตํ อายุสา เอกปุตฺตมนุรกฺเข

เอวम्ปิ สพฺพญฺเตสุ มานสมฺภาวเ อปริมาณํ” ฯ

แปลความว่า “มารดาพึงรักษายศที่เกิดแต่ตน ผู้เป็นบุตรคนเดียวแม้ด้วย
 พร้าชีวิตของตน ฉนฺใด; พึงทำใจให้มีในภูตนิกรคือผู้เป็นอยู่ทั้งมวลหาจำกัดมิได้
 ฉนฺนั้น ฯ

อรรถาธิบายแห่งคาถาประพันธ์นี้ว่า “มารคามิบุตรคนเดียวหรือมีหลายคน แต่ยังมีเหลืออยู่คนเดียว ต้องรักมาก, มีจิตใจขบถโดยธรรมชาติ จะพึงเอาใจใส่ ถนอมรักษายำรงเลี้ยง ไม่คิดถึงความลำบาก, เมื่อบุตรเจ็บแม้ไม่มากมาย ก็ไม่ วายวิตก มีใจห่วงอยู่เป็นนิจ, ถ้าอาเจียนทุกขเวทนาของบุตรมาเสวยเสียเอง ก็เต็มใจทำ, ขอมพรว่าความสุขสำราญของตนเอง เพราะเหตุแห่งบุตร โดยที่ สุด แม้ชีวิตก็คิดจะยอมพรา, ขอแต่ให้บุตรอยู่เป็นผาสุกเท่านั้น. พุทธาทิบัญญัติหมายความว่า เมตตาการุณาของมารดาอันเป็นไปในบุตรของตน จึงกล่าวนิพนธ์ว่า, “มาตานิ มิทฺถํ สเก ฌเร” มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน. “มาตา ปุณฺณปลฺลหิตา” มารดาถือลูกแก่บุญ คือเป็นเขตแห่งบุญ ๖. มารคามิเมตตาการุณาในบุตร ฉันทิ; ท่านเป็นผู้ที่พึงอาศัยของคนทั่วไป พึงทำจิตในเขาทั้งมวญฺเฏวเมตตาการุณา, หากักมิได้ฉันทิ ๖

ประมวญฺทั้งข้ออุปมาทั้งข้ออุปไมยเข้าด้วยกัน ได้กระจัดอันท่านผู้เป็นนาคะ ของมหาชนจะพึงทำเป็นสองส่วน, คือเข้าไปตั้งเมตตาการุณาในอันโตชน, คือคน ผู้เนื่องกันในกลุ่มหรือในสำนัก ๑ แล้วฉันทะแห่งจิตอย่างนั้นตลอดมาถึงพาหิรชนคน ภายนอก ๑. ความรักความอาวรีในอันโตชนย่อมมีตามธรรมชาติ อันกุลบดีมาทำ แล้วอย่างไร, ย่อมได้ความรักความนับถือของอันโตชนทั่วหน้า. นี่เป็นอสังหารณ ไม่มีทั่วไปแก่กุลบดีทั้งนั้น, อันพุทธานุสสติบัญญัติเป็นกรณีส่วนหนึ่งของกุลบดีว่า. ความอาวรีเฉพาะในอันโตชน อันกุลบดีมาทำดีแล้วเพียงไรก็ตาม, ยังจัดว่าเป็นจรรยา อันกับแคบไม่ไพศาลต่อมาชยายออกไปถึงพาหิรชนโดยฐานเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จึงจัก

ควมคุมโลกไว้อยู่, กุศลลักแห่งเพลาารด ยังถูกขบถันให้เปนนาคะของคนทั่วไป ไม่เฉพาะแต่ในสกุลของตน. ความเปนนาคะของท่านผู้นั้นย่อมอำนวยผลให้สำเร็จแก่คนแก่ผู้^๕อื่นทั้งสองฝ่าย ๗. ขัณฑิทัตทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลเห็นปานนี้, มีพระพุทธภาษิตสาธกว่า “ตตฺร ภิกฺขเว ยวํ ยํ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย ๑ ปฏิปฺปโน ปรหิตาย ๑ อํ อิมสํ ๑ ตุนํ ปุคฺคลานํ อคฺโค ๑ เสฏฺฐ ๑ ปาโมกฺโข ๑ อุตฺตโม ๑ ปวโร ๑” แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย, ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น^๕, เป็นเลิศเป็นประเสริฐเป็นประมุขเป็นสูงสุกเป็นขจร กว่าบุคคลอื่นเหลือจากนี้” ๗ ดังนี้.

การแผ่เมตตาภาวนาในพาหิรชนนั้น โดยเจาะจงก็มี, โดยไม่เจาะจงก็มี ๗. ความ^๕อวโรหิตเพื่อเฉพาะบุคคล จัดเป็นการแผ่โดยเจาะจง ๗. ความแผ่โดยอ้อมเป็นสาธารณะ จัดเป็นการแผ่โดยไม่เจาะจง ๗. ทั้งสองอย่างนี้เป็นกิจอันพึงทำตามกาลนิยม ๗. ในสมัยใดสมควรอุปถัมภ์จำเพาะบุคคลก็พึงทำอย่างนั้น ๗. ในคราวใดความอุปการะทั่วกันเป็นกิจจำปรารถนา ก็ควรทำเป็นสาธารณะ ๗. ท่านผู้เปนนาคะมาทำถูกทางถูกกาลนิยมแล้ว พึงไต่ผลเป็นอย่างดี ๗. สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงรับยกย่องว่า “มหาการุณิกโก นาโถ” พระนาถะผู้ทรงพระมหากรุณา ก็เพราะได้ทรงบำเพ็ญสัมมาสัมพุทธกิจ ด้วยตั้งพระมโนสเพื่อแสวงหาประโยชน์แก่เวไนยนิกรทั่วไป ๗. คำว่าพระมหากรุณานำมาใช้เรียกสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, ก็โดยอธิบายว่าทรงบำเพ็ญราชธรรมให้สำเร็จประโยชน์แก่ประชาราษฎร์ ๗. เมตตาการุณา เป็นหลักธรรมทั้งในทางศาสนาทั้งในทางโลก ด้วยประการฉะนี้ ๗

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ โดยฐานเป็นพระราชชนนี, ได้ทรงถนอมรักษาพระราชโอรสพระราชธิดามาแล้วเป็นอย่างดี, โดยฐานทรงโอบอ้อมอารีสมแก่พระราชอิศริยยศ, ได้ทรงอุปถัมภ์ชุมนุมชนทุกชั้นทั่วไป, ทั้งที่ใกล้ชิดทั้งที่ห่าง, โดยเฉาะบุคคลบ้าง, โดยสาธารณะบ้างตามกาลนิยม เป็นที่เคารพนับถือของคนเป็นอันมาก. สมเด็จพระบวรราชเจ้าฯ “วิชิตชุติตา” ท่านผู้อันแว่นแคว้นบูชาแล้ว ฯ. “เทวภูโต มนุสโส วา อคฺคปฺปตฺโต ปโมทติ” ท่านผู้เช่นนั้น เป็นเทพคือเป็นเจ้าเป็นใหญ่ก็, เป็นแต่เพียงมนุษย์สามัญก็, ย่อมเป็นผู้บรรลุผลอันเลิศเบิกบานอยู่ ฯ. “อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน เปจฺจ สกฺเค ปโมทติ” ครั้นทรงประพฤติธรรมคือหิตจริยาในโลกนี้แล้ว, เสด็จละถว้ไปแล้วทรงอภิรมย์อยู่ในสวรรค์ทิพย์าลัย ฯ

“ยาวตา สกฺตทานํ อากฺคิ คคิ จุติ อูปฺปตฺติ สพฺเพ สกฺตทา มรณธมฺมา มรณํ อนตฺติตา” ความมา, ความไป, ความเคลื่อน, ความเข้าถึงของสัตว์ทั้งหลาย, ยังมีเพียงใด; สัตว์ทั้งหลายทั้งมวลนี้มีมรณะเป็นธรรมดาไม่ล่วงมรณะไปได้เพียงนั้น ฯ. สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ แม้มีพระราชหฤทัยจดอยู่ในพระราชโอรส, และทรงกังวลอยู่ในผู้พึงพระราชอุปถัมภ์, เมื่อถึงคราวก็จำเสด็จละโลกนี้ไปสวรรค์ โดยคติแห่งธรรมที่ไม่สามารถจะทรงผิดเพี้ยน ฯ. การบัญญัติแห่งธรรมค้าย่อมกวัดกันยิ่งกว่าการบัญญัติแห่งจอมทัพอันทำสงคราม, ทั้งไม่มีใครเป็นใหญ่เหนือเพื่อไม่ต้องการทำตามก็ได้ ฯ

“ราชาปี สพฺพํ ปญฺญี วิจิตฺวา
สสาครนฺตํ มหิมาสนฺโต

สมปन्नรกโข สพล สโกโค

อวิตัตโต มรณ อูเปติ” ๑

แม้พระราชผู้ชำระแผ่นดินทั้งมวญแล้ว ครอบครองลงไปถึงสมุทรสาคร
ทสฺส, มรฺพล, มโกกสมชิต, มัฏฐกษาพรักพร้อม, ยังไม่ล่วงพ้นไปได้, ย่อมเข้า
ไปสู่มรณะเหมือนกัน ๑. เหตุคั้งนั้นมารดาบิดาของพระวิฑูยาเถระ, จึงกล่าวแก่
ท่านผู้เป็นบุตรคนเคียวทสฺสเสนาหาเมื่อครั้งอันวอนลาจะไปบวชว่า “มรณนึ เต
อกามกา วัฒนา ภวิสฺสาม” แม้เพราะมรณะเรายังไม่ปราณจะจากเจ้าเลย ๑. เมื่อ
ธรรมทบัญญัติให้ละโลกนี้ไปสู่โลกอื่นแล้ว ต้องจำใจจากคนที่รักใคร่พอใจ, ข้า
ราชการผู้ได้รับบัญชาให้ย้ายถิ่นไปรักษาราชการในที่อื่น ยังมีทางขอล่อนปรนได้บ้าง.
สัตว์ทั้งหลายมีคดีย่างนั้น. คนเราเกิดมาในโลกนี้แล้ว ควรทำความดีความงามไว้
ให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนเกิดร่วมโลก ด้วยเมตตากุณา, นี้จักเป็นสาระเหลืออยู่
ในเมื่อละโลกไปแล้ว, เช่นนี้ชีวิตจักไม่เป็นหมัน ๑. บัณฑิตในอดีตกาล ได้พิจารณา
ถึงความทุกข์แห่งอายุของมนุษย์เป็นของน้อย, ต้องบริหารให้ยืนมาด้วยความลำบากยาก
เข็ญ แล้วแนะนำให้บำเพ็ญกุศล, เพื่อไม่ปล่อยให้ล่วงไปเสียเปล่า ๑. สมเด็จพระ
ศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ได้ทรงแสดงแบบอย่างอันดีไว้แก่ผู้
ยังอยู่ภายหลัง, ดังได้ถวายวิสัชนามาแล้วนี้ ๑

ในที่สุทฺถพระธรรมเทศนา พระราชาคณะสงฆ์จักรับพระราชทานสดศราทศพรต
ธรรมบรรยาย, เพื่อเพิ่มพูนพระอภัยมัยธรรมแห่งสมาคม, มีสมเด็จพระมพิตร
พระราชสมภารเจ้าเป็นประธาน โดยอนุรूपแก่กาลสมัย, ขอดถวายพระพร ๑

ศราทศพรตธรรมบรรยาย

ในการพระราชกุศล ๑๐๐ วัน แห่งพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

๑. ภาสิตา โข เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺธเณ
อัยฺ ปจฺจิมมา วาจา หนนฺตทานิ ภิกฺขเว อามนฺตยา มิ ววชฺชมา
สงฺขารรา อุปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ ฯ
๒. เย ชมฺมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาห)
เตสญฺจ โย นิโรธो จ เอวํวาทิ มหาสมฺโม ฯ
๓. อวิชฺชาทํหิ สมฺภูตา รุปญฺจ เวทนา ตถา
อโถ สญฺญา จ สงฺขารรา วิญฺญาณญฺจาปิ ปญฺจิเม ฯ
๔. อุปฺปชฺชนฺติ นโรชฺชนฺติ เอวํ หุตฺวา อภาวโต
เอเต ชมฺมา อนิจฺจาถ ตาวกาลีกตาทิตฺโต ฯ
๕. สพฺเพ สงฺขารรา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาบ ปสฺสตี
อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา ฯ
๖. ปุณฺณํ ปุณฺณํ บพิตฺตตา- อุปฺปาเทน วเชน จ
เต ทุคฺคา อนิจฺจา ย อถ สนฺตตฺตตาทิตฺโต ฯ

๗. สพฺเพ สงฺขารํ ทุกฺขาติ
 อถ นิพฺพินฺนํ ทุกฺเข
 ๘. วเส อวตฺตนาเยว
 สญฺญตฺตสฺสํมิกตฺตา จ
 ๙. สพฺเพ ฌมฺมา อนตฺตํ
 อถ นิพฺพินฺนํ ทุกฺเข
 ๑๐. วิสฺสุทฺธิํ สพฺพเกฺลเสหิ
 เจตฺโส โหติ สํ สันติ
 ๑๑. เย จ โข สมฺมทกฺขาเต
 เต ชนํ ปารเมสฺสฺสนํ
 ๑๒. อปฺปมาโท อมตํ ปทํ
 อปฺปมตฺตา น มียนฺติ
 ๑๓. ปมาทํ อปฺปมาเทน
 ปญฺญาปาสาทมรฺยุห
 ปพฺพตฺถุโร ภูมฺมญฺเฐ
 ๑๔. อปฺปมตฺโต อุโก อตฺถ
 ทิฏฺฐุ ฌมฺเม จ โย อตฺถ
 อตฺถาภิสฺสยา ชีโร
 ๑๕. เอตฺตกานมฺปิ ปาฐานํ
 ปฏฺฐิปรุเชถ เมธาวี

ยทา ปญฺญา ย ปสฺสตี
 เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา ฯ
 อตฺตวิปกฺขภาวโต
 เต อนตฺตํ ญายเร ฯ
 ยทา ปญฺญา ย ปสฺสตี
 เอส มคฺโค วิสฺสุทฺธิยา ฯ
 โหติ ทุกฺเขหิ นิพฺพุติ
 นิพฺพานมิตฺติ วุจฺจตี ฯ
 ฌมฺเม ฌมฺมานวตฺติโน
 มจฺจุเชยฺยํ สุตฺตตฺตรํ ฯ
 ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
 เย ปมตฺตา ยถา มตา ฯ
 ยทา นฺทุติ ปณฺหิโต
 อโสโก โสภินี ปจฺจ
 ชีโร พาเล อเวกฺขตี ฯ
 อธิคณฺหาติ ปณฺหิโต
 โย จตฺถ สมนฺปรายโก
 ปณฺหิโตติ ปวฺจฺจตี ฯ
 อตฺถํ อญฺญา ย สารุทฺถํ
 อโมฆํ ชีวติ ยถาติ ฯ

คำแปลศราทธพรตธรรมบรรยาย

ขอนมัสการสมเด็จพระผู้มีพระภาค, พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ฯ

๑. พระราชาที่สุคนธ์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น, ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเองแล้ว ตรัสไว้ว่า, “ภิกษุทั้งหลาย, ยักันเราได้อนทานทั้งหลาย, สังขารมีความเสื่อมสิ้นเป็นธรรมดา, ท่านทั้งหลายยังประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านให้บริบูรณ์, ภัยความไม่ประมาทเถิด” ฯ

๒. ธรรมเหล่านี้คือเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุเกิด และเหตุดับของธรรมเหล่านั้น, พระมหาสมณะมีปรกติตรัสเช่นนั้น ฯ

๓. “ปัญจขันธ์” คือ รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ, เกิดขึ้นเพราะเหตุมีวิชาเป็นต้น ฯ

๔. ธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิด ย่อมดับ เพราะเป็นอย่างนั้นแล้วก็หาไม่, อนึ่งชื่อว่าสภาพไม่เที่ยง, เพราะเหตุมีความเป็นไปชั่วคราเป็นอาทิ ฯ

๕. ในกาลใดปราชญ์ย่อมเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ในกาลนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์, นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ ฯ

๖. สภาพอื่นไม่เที่ยง ชื่อว่าเป็นทุกข์แท้, เพราะอันความเกิด และความเสื่อมสิ้นบีบคั้นแล้วเนื่อง ๆ, และเพราะอาการมีความเป็นสภาพเวรอันเป็นอาทิ ฯ

๗. ในกาลใดปราชญ์ย่อมเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ในกาลนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์, นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ ฯ

๘. สภาพนั้น ย่อมรู้กันอยู่ว่าเป็นอนัตตา, เพราะอันไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะเป็นปฏิปักษ์แก่อนัตตา, เพราะเป็นสภาพสูญเปล่า และเพราะเป็นสภาพหาของมิได้ ฯ

๙. ในกาลใดปราศณีย่อมเห็นด้วยปัญญาว่าธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาในกาลนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์, นั้นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ ฯ

๑๐. ความบริสุทธิ์จากสรวกิลส เป็นความภัยจากทุกข์, ทุกข์นั้นเป็นความสงบแห่งจิต, ท่านกล่าวว่าพระนิพพาน ฯ

๑๑. ชนเหล่าใด ประพฤติสมควรแก่ธรรม, ในธรรมอันท่านกล่าวได้แล้ว, ชนเหล่านั้นจักข้ามเสียได้ซึ่งกระแสแห่งมฤตยูอันข้ามได้ด้วยยากนักแล้วถึงฝั่ง ฯ

๑๒. ความไม่ประมาณเป็นทางไม่ตาย ความประมาณเป็นทางแห่งความตาย, ชนทั้งหลายผู้ไม่ประมาณแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่ตาย, ชนทั้งหลายผู้ประมาณแล้ว ย่อมเป็นเหมือนชนตายแล้ว ฯ

๑๓. ในกาลใด บัณฑิตย่อมบันเทาความประมาณเสียได้ ด้วยความไม่ประมาณ, ในกาลนั้น ชนผู้ปราศาคือปัญญา หาโคกเศร้ามิได้, ย่อมพิจารณาเห็นประชาชนผู้ โคกเศร้าอยู่. ชนผู้ มีปัญญาย่อมเล็งเห็นเหล่าชนเหล่า, เหมือนชนผู้ยินยอมยกเขาแลเห็นเหล่าชนผู้ ยินทนทนดินถื่นถื่นนั้น ฯ

๑๔. ชนผู้ไม่ประมาณแล้ว ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ทั้งสองประการ, ทั้งประโยชน์ในภพนี้ ทั้งประโยชน์ในภพหน้า, เพราะมาได้ซึ่งประโยชน์เขาจึงกล่าวผู้มีปัญญาว่าบัณฑิต ฯ

๑๕. ปราศณียู้งถึงเนื้อความแห่งปาฐะเหล่านั้นดีแล้ว, พึงปฏิบัติโดยทางที่ชีวิตจักไม่เปล่า ฯ

